MUNTANYA

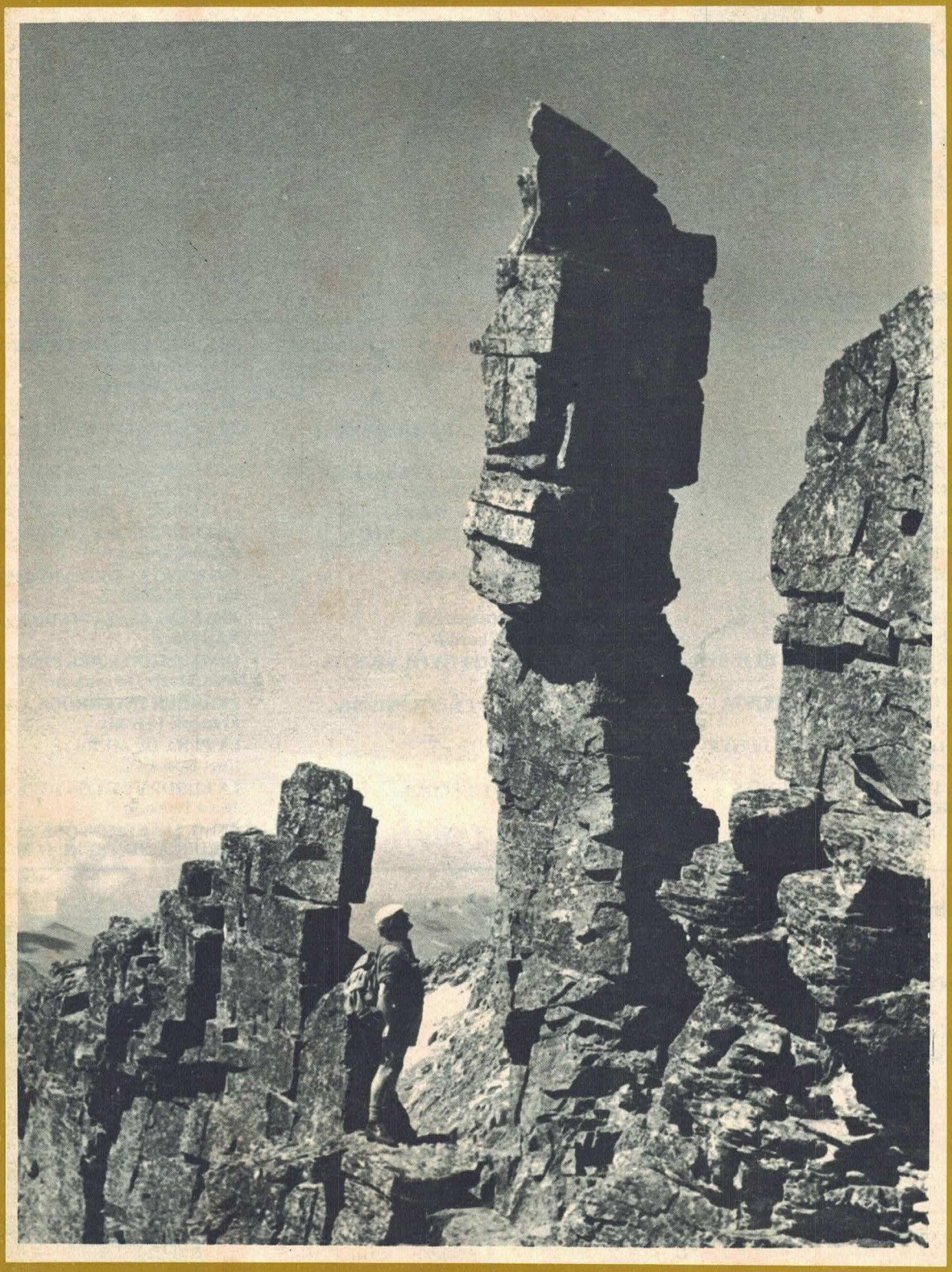

OCTUBRE 1974

oriflama

OFERTA DE PROMOCIÓ 1975

1 subscripció a ORIFLAMA + 1 llibre

370 ptes.

Nadal i Cap d'Any són ocasions adients per als obsequis. Els vostres amics, amb tota seguretat, apreciaran un bon llibre i una subscripció a ORIFLAMA -- que és un regal que es renova cada mes tot al llarg d'un any. Empleneu el butlletí adjunt: nosaltres cursarem la subscripció per a l'any 1975 i enviarem el llibre que ens indiqueu, d'entre els de la llista, i una carta de part vostra -- amb una tarja personal si ho desitgeu i ens la feu arribar. I tot per l'import d'una subscripció anual a ORIFLAMA!

Si encara no sou subscriptor, teniu ara una bona oportunitat per a fer-vos-en, elegint d'entre els títols relacionats el que més us pugui interessar.

GEORGES BRASSENS, O LA POESIA QUOTIDIANA DE LA CANÇÓ Jacques Charpentreau

EL FOC I LA CUA Estanislau Torres

52 HORES A TRAVÉS DE LA PELL Robert Saladrigas

EL JAQUÉ DE LA DEMOCRÀCIA Maria Aurèlia Capmany

COPS DE BEC A PASADENA Manuel de Pedrolo

CUBA: INTENT DE CRÍTICA CONSTRUCTIVA René Dumont

EL CAPITALISME AHIR I AVUI Maurice Dobb

REFLEXIONS SOBRE LA QÜESTIÓ JUEVA Jean-Paul Sartre

INICIACIÓ A L'ECONOMIA MARXISTA Ernest Mandel

EL PRIMER 1r. DE MAIG A CATALUNYA Joaquim Ferrer

AQUÍ CUBA: VINT-I-QUATRE HORES D'HISTÒRIA José Soler Puig

PERQUÈ HEM VENÇUT LA TORTURA Henry Alleg

ROGER GARAUDY I EL REDESCOBRIMENT DE L'HOME TOTAL Antoni Matabosch

PEDRA DE TOC Maria Aurèlia Capmany

LES ESCOLES POPULARS AHIR I AVUI Joaquim Ventalló

LA PARTICIPACIÓ DELS TREBALLADORS A LA GESTIÓ DE L'EMPRESA Estivill, García-Nieto, Homs, Sánchez

SARTRE I EL PROBLEMA DE DÉU Francis Jeanson

MARXISME I CRISTIANISME Giulio Girardi

GÈNESI D'UN PENSAMENT Pierre Teilhard de Chardin

LA REVOLUCIÓ, IMPERATIU CRISTIA Camilo Torres

SECULARITZACIÓ I CRISTIANISME Lluís M. Xirinacs

ELS INADAPTATS Jeroni de Moragas

LA BIBLIOTECA A L'ESCOLA Aurora Díaz-Plaja

ELS DRETS DE L'INFANT Margaret A. Ribble

VIAJE AL RINCON DE ADEMUZ Francisco Candel

IRMAO JUAZEIRO Francisco Juliao

EL SINDICALISMO EN BARCELONA (1916-1923) Albert Balcells

LOS MOVIMIENTOS SOCIALES EN CATALUÑA, VALENCIA Y BALEARES E. Giralt, A. Balcells, J. Termes

PLAN DE LUCHA CONTRA EL HAMBRE Gabriel Ardant

PROCESO AL DESAFIO AMERICANO Ernest Mandel

TRABAJO ASALARIADO Y CAPITAL Karl Marx

DIMENSIONES DEL PERSONALISMO Jean-Marie Domenach

PERROUX INTERROGA A MARCUSE François Perroux

LA PENA DE MUERTE Kurt Rossa

LA EUROPA DE LOS JOVENES Jesús Torbado

PERO, ¿SABEMOS QUE ES LA EDUCACION SEXUAL? Federico Boix

retalleu o copieu aquest butlletí i feu-nos-lo arribar

ORIFLAMA EDICIONS, S.A.
Apartat de Correus 9.301 - Barcelona

Senyors, obriu fitxa de subscriptor per a tot l'any 1975, i envieu, de part meva, el llibre que indico, a les següents persones:

Nom
Adreça
Títol elegit

Nom
Adreça
Títol elegit

Nom
Adreça
Títol elegit

Signatura

Nom

Adreça

MOLT IMPORTANT

Els llibres-regal, els enviarem, un cop liquidat l'import de la subscripció, mitjançant gir postal, taló bancari, ordre de pagament bancària —que ens heu de fer arribar—, o bé directament a les nostres oficines del carrer Canalejas, no. 65, 1.ª planta.

Aquesta oferta és vàlida únicament fins el dia 28 de febrer de 1975.

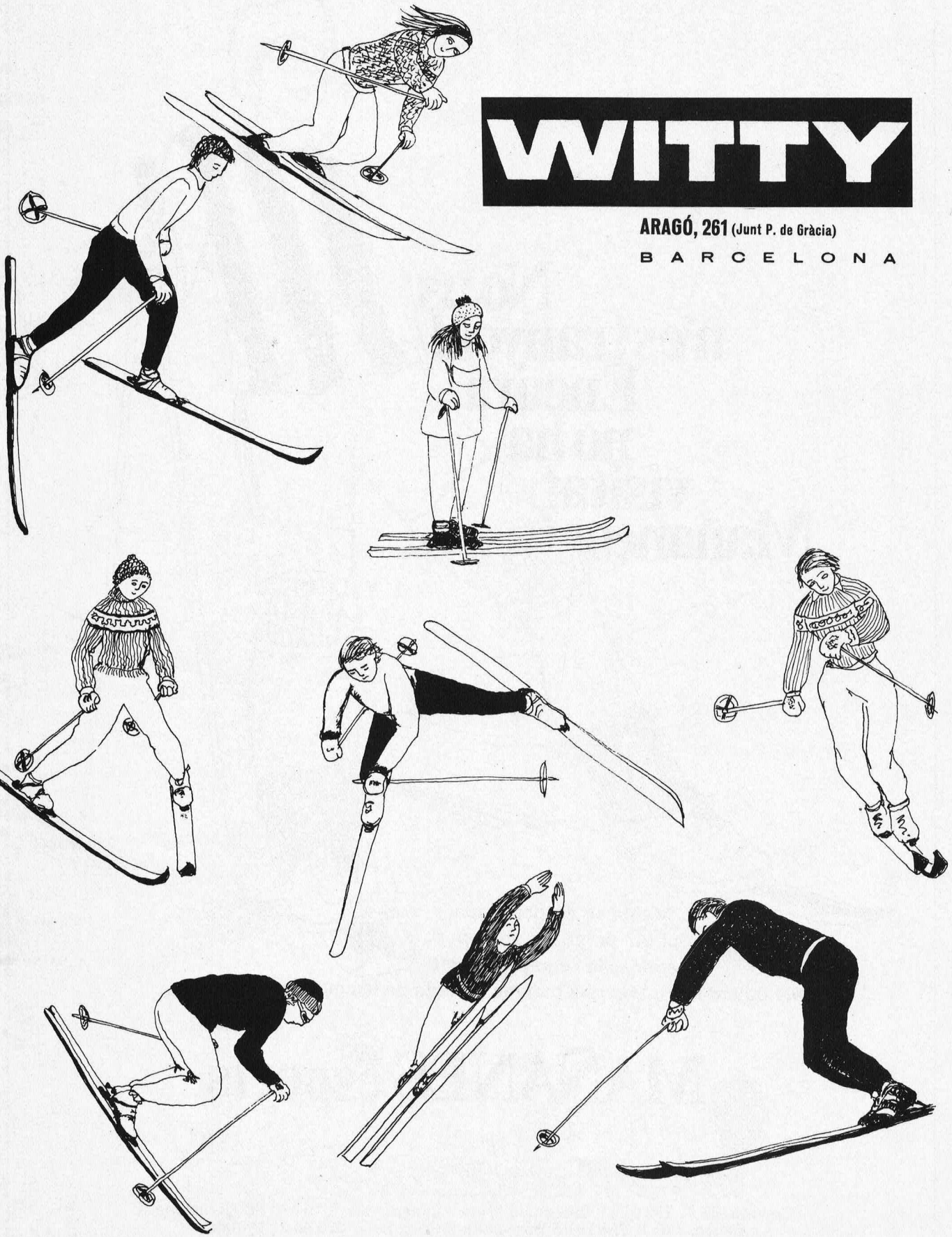

WITTY

ARAGÓ, 261 (Junt P. de Gràcia)

BARCELONA

No us n'estranyeu! Encara no ha visitat Mañanes

Mañanes es preocupa
per tothom qui vol practicar un esport.
Li aconsella l'equip complet
més adient entre tota una gamma variada de les millors marques.

MK
MAÑANES esports

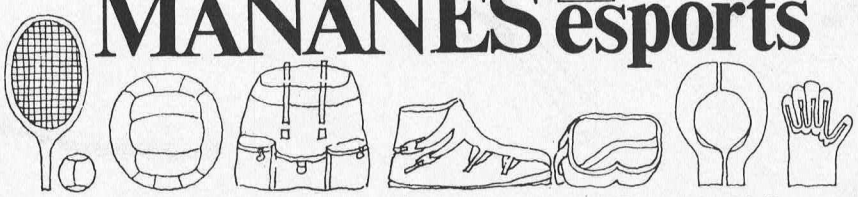

Canuda, 26 T. 232 07 71 Barcelona-2/Via Augusta, 103 T. 217 91 88 Barcelona-6
Bailèn, 170 T. 258 10 15 Barcelona-9/Prim, 99 T. 380 48 21 Badalona

ELS LLIBRES SON CARS
PROTEGIU-LOS
I POSEU-HI LES VOSTRES INICIALS DE FRANC
AMB LES COBERTES

ES REGALEN 24 LLETRES AUTOADHESIVES A M B FONS D'OR PER CADA COBERTA DEL 21 AL 31 -

MSO®
QUALITAT
UNIVERSAL
PATENT

PER LLIBRES DE TOTS TAMANYS

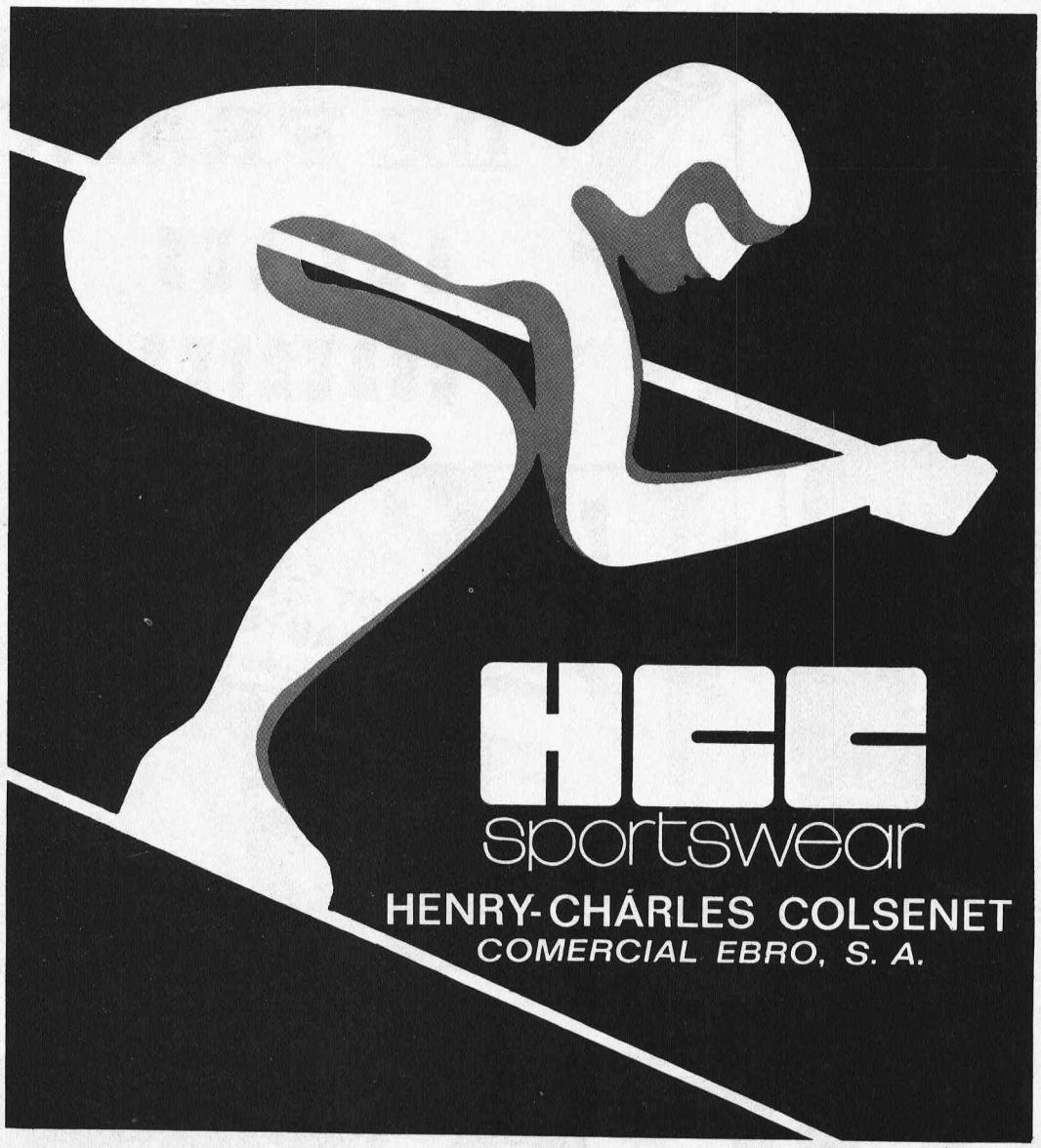
HCC
sportswear
HENRY-CHÁRLES COLSENET
COMERCIAL EBRO, S. A.

BARBACOAS

OROLEY

Facilment desmontable i portàtil
De venda a: Witty, Bavillesset, Esports Campañà

Alpinismus International

Lufthansa

Una travessia amb trineus arrossegats per gossos a l'Artic canadenc.

Dotze alpinistes arriben al cim.
Al 26 Noshaq 7492 m.

Sis alpinistes
han aconseguit el cim.
Al 17 Mac Kinley 6187 m.

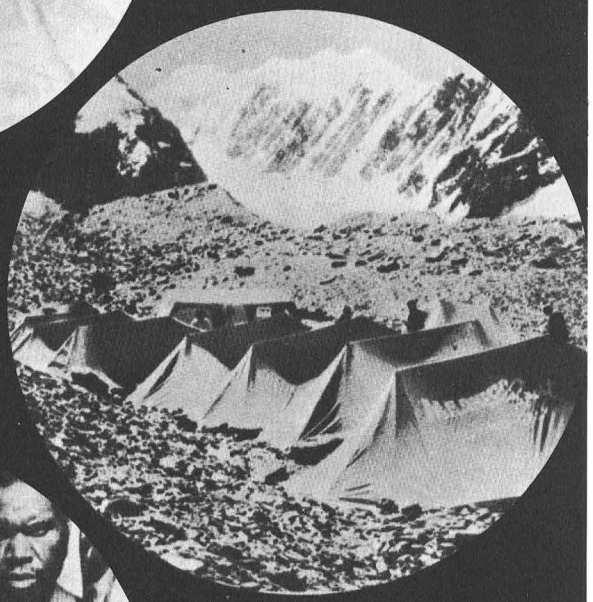

Nova Guinea Indonesia.
Una exploració a l'edat de pedra.

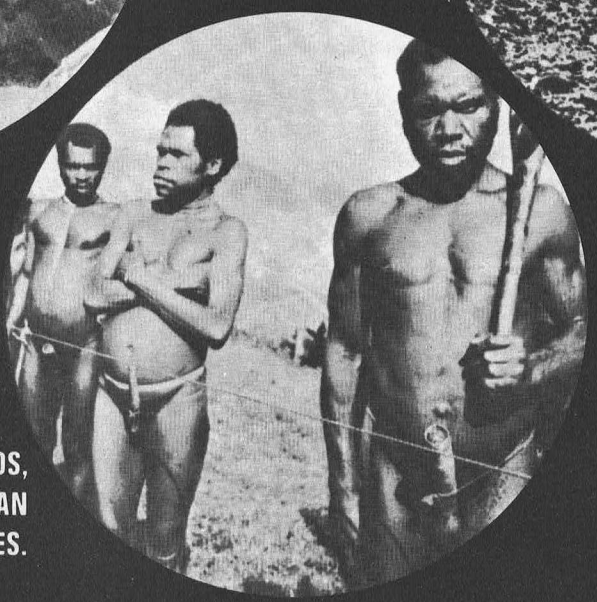

descoberta de les muntanyes de la terra

MES DE 1.300 ITALIANS, FRANCESOS, SUISSOS, AUSTRIACS, ALEMANYS, HAN VIST TOT EL MON AMB NOSALTRES.

Alpinismus International

Beppe Tenti
Via G. F. Re 78
10146 Torino (Italie)
Tel. 79 30 23

Informació:
CARLES BALAGUER
Calabria, 152
Tel. 224 71 87
Barcelona-15

29 de gener 74 - 21 de febrer 74
Al 12 Aconcagua m 6959 - Argentina

5 de març 74 - 21 de març 74
Al 9 Tasjuaq - Canadà
(Trekking sobre trineus arrossegats per gossos)

27 de març 74 - 18 d'abril 74
Al 31 Yanoama - Amazònia
(Trekking en barca pel riu Orinoco)

30 de març 74 - 21 d'abril 74
Al 2 Khumbu Himal Everest - Nepal
(Trekking al campament base de l'Everest)

Al 3 Kaly Gandako Valley - Nepal (Trekking)

18 de maig 74 - 26 de maig 74
Al 4 Demavend m 5681 - Iran
(Ascensió al cim i visita ciutats perses)

2 de juny 74 - 23 de juny 74
A l'11 Perú
(Trekking a cavall; en barca i automòbil a través de l'antiga civilització pre-colombina)

7 de juliol 74 - 30 de juliol 74
Al 14 West Irian - Nova Guinea Indonèsica
(Trekking a l'edat de pedra)

3 d'agost 74 - 27 d'octubre 74
(Trekking en una regió de l'Himalaia (encara no determinada) o bé a l'Africa Equatorial de l'Est)

5 d'octubre 74 - 27 d'octubre 74
5 d'octubre 74 - 3 de novembre 74
Al 2 Khumbu Himal Everest - Nepal
(Trekking)

Al 3 Kaly Gandako Valley - Nepal
(Trekking)

1 de novembre 74 - 17 de novembre 74
Al 32 Gran Erg - Sahara
(Trekking amb camells)

21 de desembre 74 - 30 de desembre 74
21 de desembre 74 - 6 de gener 75
21 de desembre 74 - 5 de gener 75
Al 6 Ruwenzori m 5123 - Uganda
(Ascensió al cim)

Al 7 Kènia m 5199 - Kènia
(Ascensió al cim)

Al 8 Kilidmanjaro m 5890 - Tanzània
(Ascensió al cim)

Al 15 Lantang - Nepal (Trekking)

MUNTANYA

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

Any XCVIII Núm. 675 Vol. 85

Octubre de 1974 Dipòsit Legal B. 545 - 1953

Sumari

	Editorial	**170**
Josep Lalueza	**Una nova via d'escalada a la paret de Terradets**	**171**
	Annapurna Est, el nostre primer 8 000	**174**
Isidre Rodrigo	**La lluita per l'Annapurna, de Barcelona estant**	**184**
Joaquim Senties	**Records del XVI Rallye de Muntanya**	**186**
Ramon Vinyeta	**Arbres descomunals en el nostre paisatge**	**191**
Ramon Pujol i Alsina	**Flors de muntanya**	**194**
Ernest Costa	**Els darrers transhumants**	**196**
Ramon Canals i Guilera	**El pou de Na Patarrà**	**205**
Jordi Pedemonte	**L'aplec de Sant Aniol d'Aguges**	**210**
	Crònica del Centre	**212**
	Campament Alps 74	**212**
	E. R. E.	**212**
	Secció de Cinema	**212**
	In memoriam. Manuel Comella i Segui	**212**
	Denise Thuriet, víctima d'un accident	**213**
	Crònica	**213**
	Operació Kenya 74	**213**
	Operació Kirenya 74	**214**
David M. Aloy	**Inauguració del refugi Molieres.**	**214**
	XXV Aplec de Matagalls	**215**
	En la mort de Pere Bosch i Gimpera	**215**
	Ha mort l'eminent arqueòleg Miquel Oliva i Prat	**216**
	Bibliografia.	**216**
	La vall de Boí, per Salvador Ginesta.	**216**

Redacció i Administració:
Paradís, 10, Barcelona (2)
Tel. 232 45 01, 01, 02, 03

Director: Josep Llaudó i Majoral

Consell Assessor: Agustí Jolis i Felisart, Francesc Gurri i Serra, Jaume Fabrés i Amorós, Miquel Albert, Josep M. Sala

Assessor tècnic: Albert Jané

Maqueta: Josep Nuet

Secretària: Anna Borbonet

Comptador: Manuel Casanova

Publicitat: Lluís Puntís, Via Augusta, 47, 6.e Barcelona (6) Tel. 218 69 60

Col.laboradors: Jaume Granell, Ramon Pujol i Alsina, Albert Oliveras, Hermenegild Carreté, Josep M. Sala Albareda, Agustí Jolis i Felisart, Josep Abril, David M. Aloy, Gabriel Jaraba, Enric Font, Roger Tarragó, Josep Girona, Modest Montlleó.

Subscripció: 195 pessetes anuals (sis exemplars); estranger 225 pessetes; preu d'aquest exemplar, 35 pessetes

(Comanda de números endarrerits a la redacció de la revista)

Impressió: Suimpa, Indústria, 110 Barcelona (13)

Portada: La xemeneia de la pica del Canigó (Conflent) (foto: Anna Borbonet)

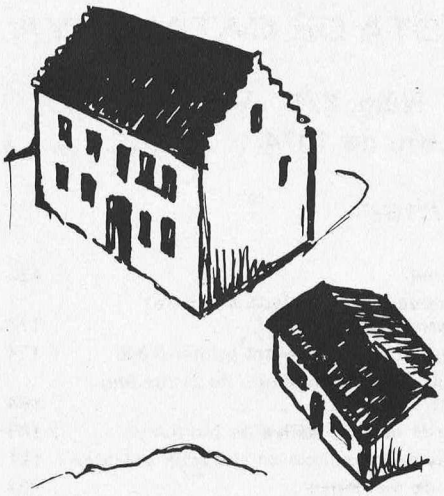

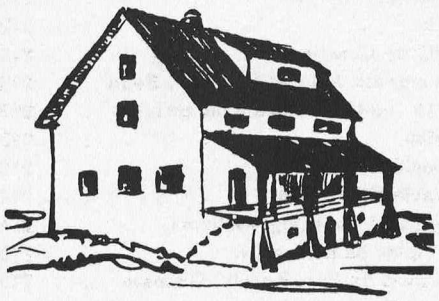

Editorial
Els refugis

Parlar de refugis no és pas matèria nova en els nostres editorials, i la visita recent dels nostres directius a Chamonix, ens dóna ocasió per a posar en debat una qüestió que ens ha donat moltes satisfaccions, però també preocupacions de tot ordre i algun disgut.

El Centre fou especialment invitat pel Club Alpí Francès a l'acte més transcendent de tots els que ve celebrant amb motiu del seu centenari: la inauguració, el 8 de setembre proppassat, del nou refugi d'Argentière, al massís del Montblanc, construcció moderníssima, amb teulada totalment plana, a fi que els helicòpters hi puguin fer l'aterratge fàcilment, per al trasllat de malalts i accidentats, i transport de proveïments. Sembla que la teulada plana, és la nova concepció que s'imposa en la construcció dels refugis alpins. El C.A.F. pot bastir aquests tipus de refugis tan extraordinaris perquè compta amb un suport financer importantíssim per part de l'Estat. De les converses sostingudes amb el senyor René George, vice-president del C.A.F., i president de la Comissió de Refugis, n'aprenguérem no solament unes bones referències de les noves tècniques de construcció sinó també altres referències no tan encoratjadores i més tristes: els refugis alpins (como els nostres del Pirineu, recordem la salvatjada d'Ull de Ter, d'ara fa dos anys) no s'estalvien pas la visita dels subjectes incontrolats, el gaudi màxim dels quals és destruir el que els altres han bastit amb tant d'amor i sacrifici. Un exemple, només: al refugi dels Grands Mulets es feren malbé, perquè sí, llaunes de llet condensada de cinc quilos i foren llançades a la gelera les estufes del refugi!

És demència? és barbàrie? Sembla que també ha passat quelcom de desagradable en algun dels refugis alpins suïssos. Hom es pregunta com és possible que vagin a muntanya gent amb una mentalitat tan malaltissa, i amb un sobrant d'energies a punt només per a fer el mal. Tal vegada la pol·lució atmosfèrica, i la degradació del paisatge que avui tots lamentem, ha influït també en la ment d'aquests individus, fent-los oblidar els deures més elementals de civilització i convivència. Pretenent justificar una mica aquesta mena de fets, ens imaginem que els protagonistes dels actes vandàlics, són gent que no és afiliada a cap entitat, i que naturalment mai ningú no els ha explicat el cúmul de feina i de sacrificis que representa, no sols la construcció, sinó la reparació, la conservació i la millora de qualsevol refugi. Si, contràriament, els que maltracten i no valoren com cal els refugis, són afiliats a entitats federades, llavors caldrà pensar on ha estat la nostra falla, en l'educació i sensibilització de la nostra gran família excursionista.

Fora tristíssim pensar en la modificació de la nostra política habitual de refugis, i en un retorn a èpoques pretèrites, en què no hi havia altres aixoplucs que les cabanes dels pastors i les coves naturals. Volem, però, ser optimistes, i continuem atorgant tota la nostra confiança als qui van a muntanya. No caldrà que el Centre rectifiqui el seu camí tradicional: l'ampliació i millora constant de la seva xarxa de refugis.

Una nova via d'escalada a la paret de Terradets

per **Josep Lalueza**

A uns cinquanta quilòmetres de Balaguer i sota el pas de Terradets, s'aixeca una impressionant paret de més de 400 metres, anomenada paret de les Bagasses, però més coneguda per la paret de Terradets. Fins fa poc, dues vies d'escalada solcaven aquesta bonica muralla calcària; una, l'anomenada via CADE, oberta ja fa bastants anys per membres d'aquest grup d'escalada, i la via Anglada-Guillamon, que puja per una canal situada a la part esquerra de la paret. Fa poc, dos companys de Lleida aconseguiren d'obrir-hi una nova via, situada entre les altres existents. Es tracta d'una via totalment lògica, que evitant els grans sostres que es troben a mitja paret, puja verticalment amb un conjunt de tirades d'escalada lliure de forta dificultat.

Un dimarts, al local del CADE ens trobàrem amb l'Enric Farreny i en Jordi Vidal, que ens comunicaren que la seva nova via era ja acabada, i a mesura que ens l'anaven explicant, va començar a néixer en nosaltres el desig de repetir-la i de fer-ne la segona ascensió. Tal dit, tal fet, i el dissabte següent al matí, sortien dues motos de Barcelona, ben carregades amb motxilles cap a Terradets. El viatge és llarg, però al cap de cinc hores ja érem sota la paret, preparant el material d'escalada, l'Emili Albir i jo. Els dos altres companys que anaven amb l'altra moto es disposaven a fer la via CADE, que en ocasions transcorre ben a prop de la via que anàvem a repetir.

A les dues de la tarda ja ens comencem a enfilar per les primeres tirades, i sense dificultats gaire grans, arribem al començament de la part realment difícil de la paret. Una placa de roca llisa s'aixeca damunt del meu cap, i em falten, tan sols, uns quatre o cinc metres per a entrar al replà de la reunió. No veig el pas gaire clar, fins que, finalment, utilitzant un pitó clavat en un forat, aconsegueixo de deixar la placa sota els meus peus i continuar guanyant terreny en aquesta paret que cada cop esdevé més vertical. La tirada que ve ara és de dificultat més moderada i aviat ens trobem tots dos penjats de la savina de la reunió següent, sota unes plaques de roca molt verticals, rematades per uns sostres de color rogenc. A l'ombra de la savina aprofitem per a beure una mica d'aigua, i de passada ens mirem la ressenya confeccionada pels nostres amics de Lleida. Hi llegim: «Tirada de 25 metres, dificultat, V superior amb alguns passos d'artificial fins a una reunió d'estreps assegurada d'un pitó.» Agafo material abundant i començo un llarg flanqueig cap a l'esquerra, molt aeri, fins a aconseguir clavar un pitó; penjat d'aquest ferro faig un parell de passos d'estreps sobre uns pitons abandonats a la primera ascensió, per trobar-me amb un dels passos més delicats de la paret. Es tracta d'una placa llisa i vertical, pràcticament sense preses. Abans de passar, dubto una mica, ja que no ho veig gaire clar, fins que finalment em trobo a mitja placa, agafat d'unes preses mínimes. La dificultat és extrema i després de suar una bona estona, aconsegueixo d'arribar a la reunió següent, penjat d'estreps d'un pitó.

El meu company, l'Emili, fa aquesta tirada i tot deixant-me la pesada motxilla amb l'aigua i el material de bivac, s'enfila ja per la tirada següent. Aquesta llargada de corda de quaranta metres i de recorregut no gaire clar, resulta ser d'una dificultat bastant alta, ja que els passos hi són difícils i molt exposats, a causa de les poques possibilitats d'assegurar-se. Finalment el meu company arriba a la reunió i pujo amb la motxilla fins a arribar al seu costat. Ens trobem en una cornisa penjada en el buit i com que ja s'està fent de nit, decidim quedar-nos a dormir en aquest indret. Clavem un parell de pitons; ens hi lliguem i ja ens posem a dintre els sacs. El lloc és bastant còmode, ja que podem estar estirats, si ens posem al llarg de la cornisa. Un bivac en una paret, és realment una experiència que costa d'oblidar; pot ser molt dur o agradable, depèn de les condicions que es trobin, però les hores passades esperant que la foscor de la nit deixi pas a la claror del dia, són realment inoblidables. Cap a mitja nit, la lluna plena il·lumina la paret, i es reflecteix sobre el riu que corre sota els nostres peus, molts metres més avall. L'efecte és fantàstic i dóna a la nit un aire irreal. L'endemà, deixem que el sol ens escalfi per sortir dels sacs, i després de beure un pot de suc de fruites per als dos, seguim l'escalada per un díedre de roca sòlida i compacta, que ens deixa al cap d'una vintena de metres sota d'un desplom. La tirada que ve ara és una de les més dures de la via. Primer cal salvar un acusat desplom amb escalada artificial, i després realitzar un curt flanqueig a la dreta, d'una dificultat de VI, per a seguir per un petit díedre vertical i de gran dificultat amb escalada lliure. És al meu company, a qui toca de passar aquest obstacle, i després d'agafar el material necessari, ja penja com un pernil dels burins del desplom. Aquest desplom no és gaire llarg, però la sortida és molt delicada; sort que l'excel·lent qualitat de la roca permet molts recursos i així podem superar les dificultats que es presenten. El buit que tenim sota els nostres peus és ja considerable i la via del tren que passa pel peu de la paret, ens sembla talment d'un tren de joquina.

Després d'unes tirades per una roca excel·lent, aviat arribem a la gran cornisa o feixa que talla la paret més amunt de la seva meitat.

Aquesta feixa és ampla i l'anem seguint fins a la base d'un esperó molt marcat de més de 150 metres, que puja recte fins al cim de la paret. La continuació de la via en aquest punt no es veu gaire clara, ja que en la primera part de l'esperó el pas queda tancat per unes zones en lleuger desplom. Finalment, ataquem l'esperó per la seva esquerra, pujant per una zona en què la paret presenta uns petits graons de roca, i seguint a continuació per unes plaques que ens porten en un replà amb una savina. Ja fa bastant d'es-

tona que el sol ha sortit, i els seus raigs ens cauen perpendicularment, fent-nos suar de valent. Tot i que som al mes de febrer la calor es aclaparadora, i aviat ens queda la gola seca, ja que fa estona que s'han acabat els dos litres d'aigua que portàvem a la motxilla, i el fet de veure el riu, corrent sota els nostres peus, gairebé 400 metres més avall, no fa sinó augmentar la nostra set. Sabem que tan sols tres tirades ens separen de cim per la qual cosa procurem afanyar-nos, pensant ja en les cerveses que ens esperen al proper poble de Cellers.

Després de pujar uns trenta metres per unes lloses molt rugoses i d'una adherència extraordinària, faig pujar el meu company que després de deixar-me la motxilla inicia un flanqueig cap a la dreta, i s'enfila a continuació per una vertical aresta; veig el seu cos retallat contra el blau del cel i les sevas cordes penjant lliurement en el buit. Aviat arriba a la reunió següent, l'última de la paret en la qual es troba el llibre registre de la via.

Solament ens separen del cim uns 40 metres, que constitueixen la part més difícil de l'esperó; la paret és molt vertical i les preses són petits foradets de la roca que s'incrusten a les puntes dels dits. El terrible buit que tenim sota els nostres peus ja s'ha convertit en una sensació familiar i no ens molesta. Finalment, la paret s'ajeu, fins a trobar l'horitzontal; som dalt del cim, les dificultats ja s'han acabat, el dia és magnífic i a l'horitzó, sobre la propera Roca Regina, el Pirineu resplendeix sota la neu recent.

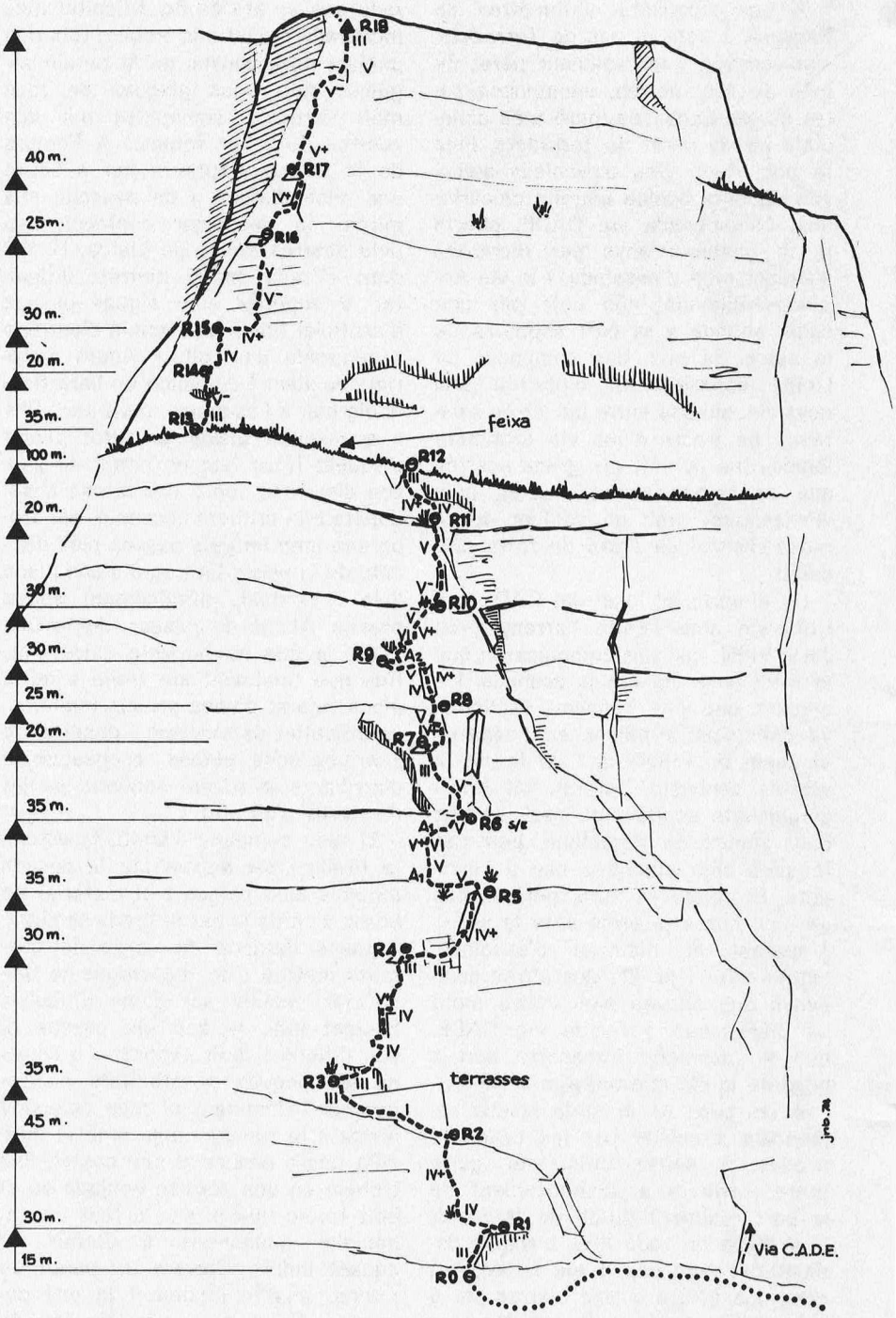

Dades d'interès

Alçada de la paret: 400 metres.
Dificultat: MD superior.
Horari: 9 hores.
1a ascensió absoluta: el 12-1-74, per Enric Farreny i Jordi Vidal.
2a ascensió absoluta i 1a integral: el 9-10-74, per Emili Albir i Josep Lalueza, del CADE del CEC.

La impressionant paret de Terradets, amb el recorregut de la nova via d'escalada. ▼

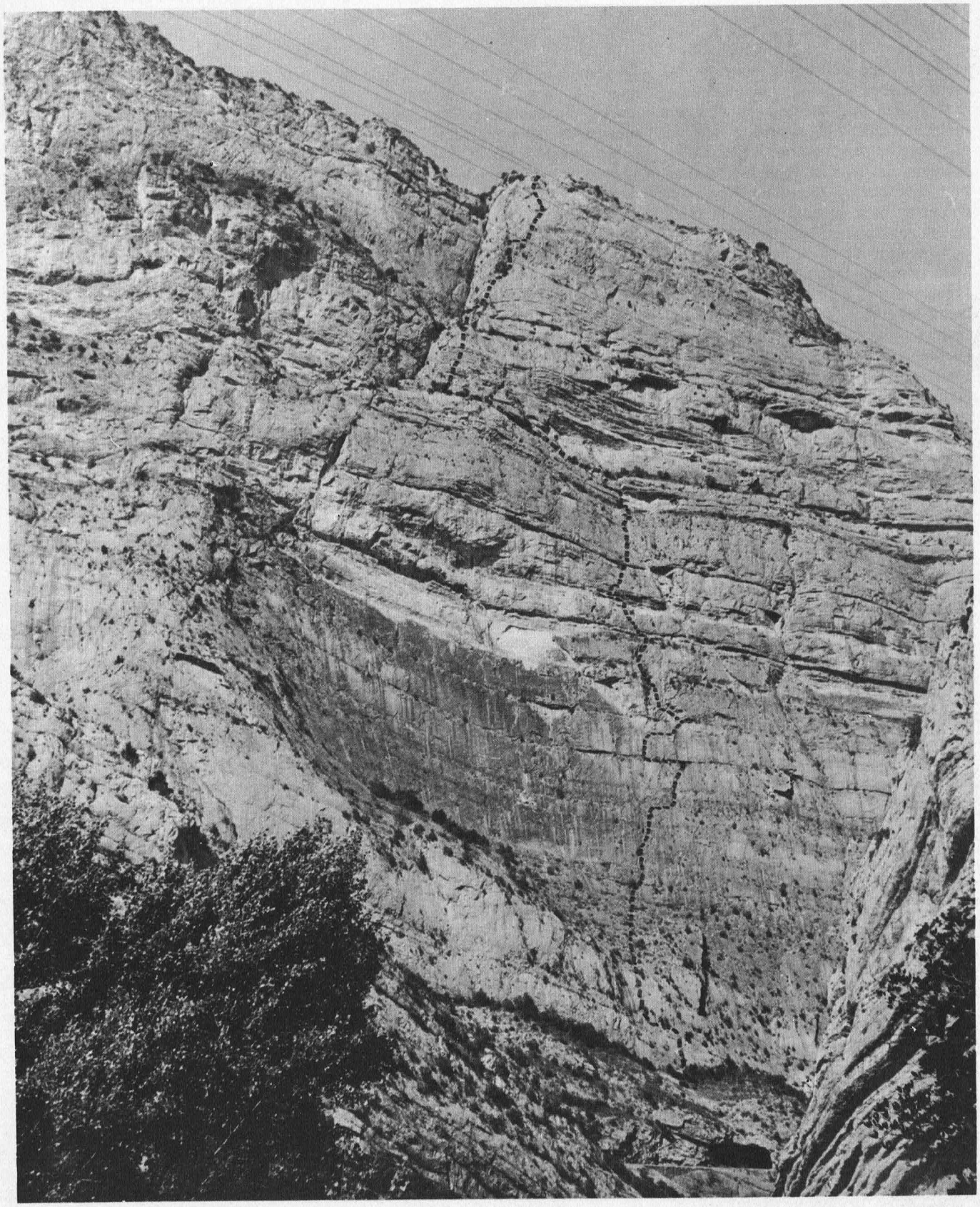

Annapurna Est, el nostre primer 8.000

Per primer cop en la història del nostre excursionisme, ha estat vençut un cim que sobrepassa els vuit metres d'altitud. Per primer cop en els nostres annals, una cordada d'alpinistes del nostre país ha aconseguit d'arribar al cim d'un d'aquests comptats pics, arrenglerats a la magna serralada de l'Himalaia, que poden mesurar la seva altitud amb una xifra començada en un vuit. La gesta, que no fa pas gaires anys semblava reservada a les cordades d'uns quants països privilegiats, és ja una realitat, una magnífica realitat que representa un fita sobresortint, destacadíssima, del nostre alpinisme. Però, d'altra banda, és la conseqüència lògica, el coronament, de tota una trajectòria iniciada ja fa uns quants anys, d'un camí que s'ha anat fent amb etapes successives, sense defallences ni sense precipitacions excessives.

Fou l'estiu de 1957 en què es divulgà que dos escaladors del Club Muntanyenc Barcelonès, Josep-Manuel Anglada i Francesc Guillamon, havien aconseguit algunes ascensions de gran dificultat a les muntanyes Dolomites. Aquest fet representà un gran pas en el camí de l'escalada a casa nostra, fou el començament d'una nova etapa. Comptàvem, és cert, amb nodrits estols de grimpadors excellents, però, a part d'algunes escapades als Alps, a la consecució de les ascensions més clàssiques, el seu camp d'acció era circumscrit als monòlits montserratins i a la zona pirinenca. La campanya del 1957 de Guillamon i Anglada va forçar aquests límits i situà els dos escaladors del Muntanyenc en una posició de punta de llança de la nostra escalada, que, pel que fa a Anglada, ja no seria abandonada. Les expedicions als Andes de 1961 i 1963, especialment la segona, que es pogué dur a terme amb més autonomia, donà encara una nova dimensió al nostre alpinisme, i hi va destacar el nom d'un altre element que seria també decisiu en les empreses futures: Jordi Pons. Una altra etapa decisiva del camí que duria al cim de l'Annapurna —deixant de banda el seguit de grans ascensions i de primeres sobresortints per tots els massissos muntanyosos, entre les quals potser caldria destacar la de la cèlebre paret nord de l'Eigger, per Anglada i Pons— fou la de l'expedició de 1969 a l'Hindukush, en què es vencé l'Istor-O-Nal, i en què destacà el tercer element del grup vuitmiler: Emili Civis, del Centre Excursionista de Catalunya. Aquesta expedició els va donar una mesura de les seves forces: l'atac a un 8.000 amb possibilitats d'èxit ja només era qüestió d'organització i de tenacitat.

L'any 1972 es donà a conèixer la documentada memòria que publica Josep-Manuel Anglada sobre la futura expedició a l'Annapurna (Veg. Muntanya núm. 668). L'expedició s'anuncia per al 1974 i s'hi explica que ja es treballa en la seva organització des del 1970. Això sol pot donar una idea de la complexitat d'aquesta organització, de la diversitat de problemes que planteja i que cal resoldre, del nombre d'esforços que s'han de dur a terme per tal de situar-se al peu de la muntanya, amb l'equip i el material idonis, a punt de realitzar uns altres esforços d'una índole molt diversa. A la memòria de Josep-Manuel Anglada, inspirador i cap de l'expedició, es dediquen sengles capítols als apartats següents: objectiu, calendari, viatge, fotografia, informació i reportatges, material mèdic i farmaciola, alimentació, embalatges, comitè organitzador, components de l'expedició, oficial d'enllaç i sherpes, royalty de l'Annapurna, material i pressupost.

Com és ben sabut, l'Annapurna té un relleu en la història de l'alpinisme perquè és el primer cim de cota superior als 8.000 que ha estat aconseguit. Fou en 1950 que el conqueria l'expedició francesa dirigida per Maurice Herzog, en la qual figuraven alpinistes tan justament cèlebres com Louis Lachenal, Gaston Rebufat, Lionel Terray i d'altres, molts d'ells ja desapareguts del món dels vivents. El mateix cap de l'expedició i Lachenal aconseguien d'arribar el cim. El seu dramàtic descens, fuetejats per la tempesta originada per una arribada avançada del monsó, és una de la més emotives i conegudes de la història de l'alpinisme, que Herzog narra al seu llibre **Annapurna, primer 8000,** esdevingut un clàssic de la literatura alpina. Aquest fet, aquesta primacia de l'Annapurna en els annals alpinístics, fou un dels factors que van decidir a escollir-lo com a objectiu de l'expedició catalana. En la memòria a què ens referim, el fet de presentar unes puntes secundàries encara verges, no sembla ésser pres en consideració sinó d'una manera marginal. Però a mesura que els preparatius es van intensificant, a mesura que s'avança en l'organització i s'acosta la data de l'expedició, el seu objectiu es va concretant en la consecució de l'Annapurna Est, de 8.026 metres, una de les puntes encara verges, que semblava presentar més dificultats que no pas el cim principal, l'alçada del qual és de 8.078 metres.

Un factor determinant i inescamotejable de qualsevol expedició a l'Himalaia és l'arribada del monsó, aquest famós vent periòdic que origina unes grans precipitacions de neu i de pluja que converteixen l'alta muntanya en una zona impracticable. L'arribada del monsó sol tenir lloc a principis o mitjans de juny, encara que algunes vegades s'avança. En conseqüència, s'estableixen dos períodes aptes per a una expedició: abans del monsó, que vol dir que cal ser al peu de la muntanya no més tard dels primers de maig, a fi d'iniciar tot seguit l'atac, o bé després del monsó, durant el període de setembre i octubre. Fou escollit el primer període que es el que sol presentar més garanties de bon temps, amb què es va haver de començar a enviar el material ja durant el mes de desembre.

L'equip expedicionari va ser escollit segons el seu historial i també, és clar, les seves possibilitats de desplaçament. Justament aquest factor va determinar que s'hagués de prescindir d'algun element destacat amb què s'havia comptat en un prin-

El grup expedicionari reunit davant les esveltes agulles del Nilgiri. D'esquerra a dreta, Xavier P. Gil, Jordi Pons, Josep-Manuel Anglada, Emili Civis, Manuel Martín i Enric Benavente. Al davant, Eduard Blanchard, el doctor Marià Anglada i Antoni Villena. ▼

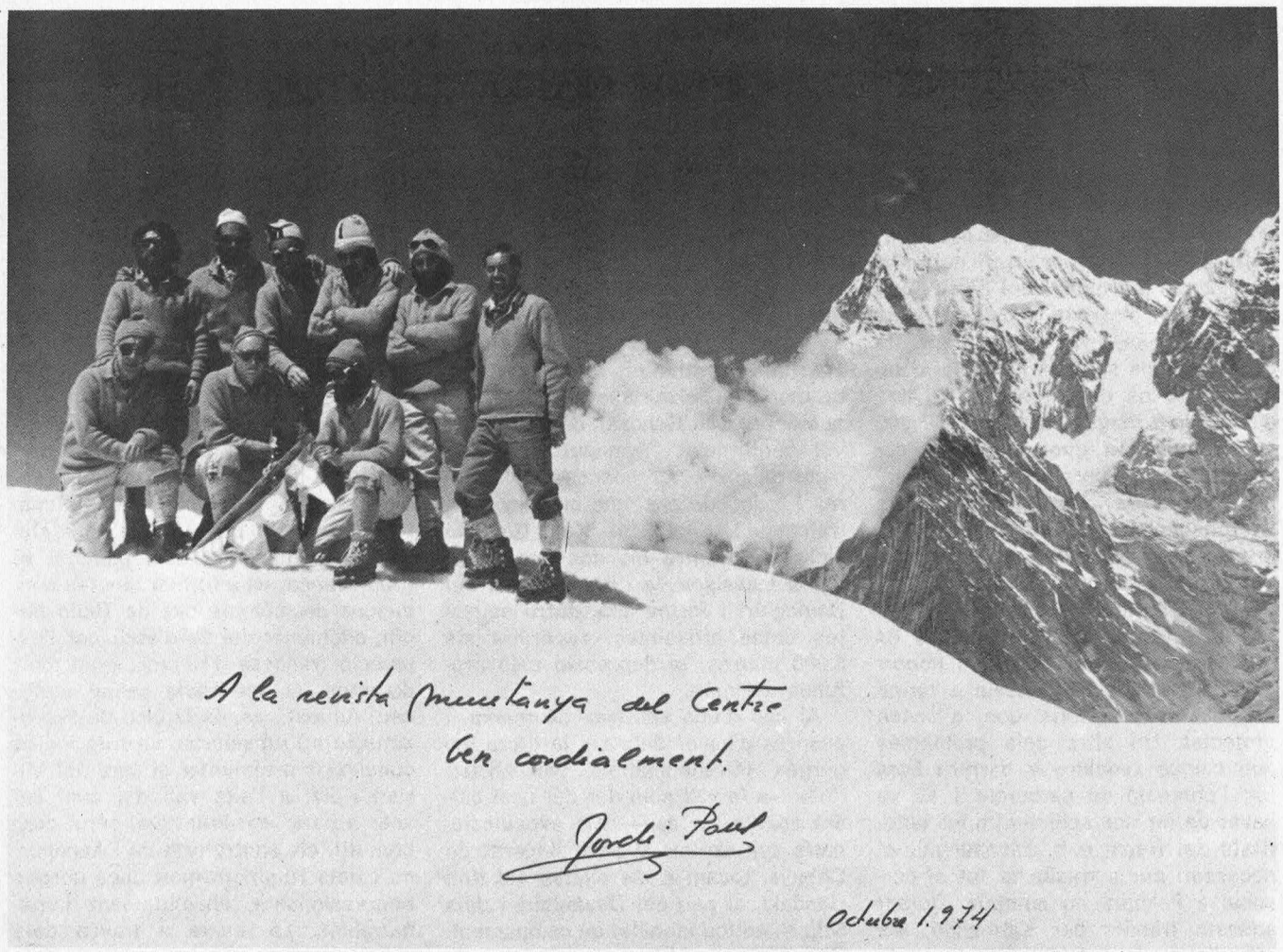

foto: Jordi Pons

cipi. Finalment, va quedar constituït pels elements següents: Josep-Manuel Anglada, cap de l'expedició, Jordi Pons, que n'ostentava el càrrec de director tècnic, Emili Civis, Xavier P. Gil, Manuel Martín, Antoni Villena, Eduard Blanchard, Enric Benavente i el doctor Marià Anglada, metge de l'expedició.

* * *

Cap a finals de desembre fou embarcat el material de l'expedició amb destí a Bombai: set tones de material d'escalada i acampada, queviures, racions especials d'alçada, medicines i material quirúrgic, etc. Al cap d'un mes, el dia 1 de febrer, l'Expedició va destacar dos dels seus membres, Emili Civis i Manuel Martín, que van emprendre el vol cap a l'Índia, via Amsterdam, a fi de recollir el material expedit per via marítima i fer-se càrrec del seu transport amb camió i resoldre tota l'envitricollada munió de tràmits i problemes burocràtics. De Nova Delhi, on va començar la tramitació, van anar a Bombai, on havia arribat el material. Organitzar el seu trasllat a través de l'Índia, per 2.500 km de carreteres no pas de primera, i travessar l'espessa selva de Terai, no fou pas una feina fàcil i còmoda. Finalment, el material fou transportat amb dos camions, amb escorta militar, i Civis i Martín realitzaren el viatge amb avió fins a Katmandú, capital del Nepal, on esperaren l'arribada dels camions i van efectuar els tràmits duaners. El dia 1 de març sortien de Barcelona tots els altres components de l'expedició: Anglada, Pons, Villena, Gil, Blanchard, el doctor Anglada i Benavente. Amb avió, per Amsterdam, el Caire i Nova Delhi feren cap a Katmandú, on es van reunir amb els dos elements destacats i es dedicaren tot seguit a les tasques d'organització en la seva etapa ja operativa. Calgué encarregar-se de nou de traslladar el material de Katmandú a Pokhara, a 190 quilòmetres de distància, cosa que va demanar dos dies de viatge en camió, ja que es va haver de superar un coll de 3.200 metres. El material va quedar

dipositat en una sala del Tibetan Himalayan Hotel, esperant l'arribada de tot el grup expedicionari, un cop haguessin resolt tots els tràmits i tots els problemes a Katmandú, els quals, malgrat l'arribada anticipada de Civis i Martín, encara no havien acabat. S'havia d'aconseguir el «treaking», una mena de salconduit de lliure circulació, tant més necessari com s'apropaven a la frontera del Tibet, allargar el visat d'estada al país, connectar amb l'Himalayan Society a fi de contractar els sherpes i l'oficial d'enllaç, pagar-los el viatge des del lloc d'on havien vingut i comprar-los 500 quilos de menjar, que consumirien durant la marxa d'aproximació. Cal també subscriure l'assegurança dels sherpes amb el Lloyds de Londres. La prima és elevadíssim: per a dotze homes, costa l'elevada suma de 270.000 pessetes. És innegable la justícia d'aquesta obligatorietat però també és un fet que l'elevació del seu import ha privat que es duguessin a terme diverses expedicions que s'havien projectat. Un altre dels problemes que calgué resoldre a darrera hora fou l'obtenció de carburant i es va haver de fer una sol·licitud a les autoritats del Nepal a fi d'aconseguir el necessari per a traslladar tot el personal a Pokhara en autobús. Durant aquests tràmits per Katmandú, els expedicionaris catalans van tenir diverses ocasions de trobar els companys bascos de l'expedició a l'Everest.

Finalment, l'expedició arribà a Pokhara amb tot l'equip, del qual formaven part el sirdar o cap dels sherpes, Lharpa Norbui, i l'oficial d'enllaç, el subtinent Kuber Shresta. A Pokhara, després d'haver contractat 172 portadors i 53 cavalleries, ja que no es van trobar prou portadors, s'emprengué la ruta del Tibet, resseguint primer la vall del Mardi Khola, que baixa del Matxaputxare, la qual es va abandonar per anar cap a Naudanda, i després d'haver travessat la vall del Modi Khola, que prové dels vessants merdiodionals de l'Annapurna, van anar a trobar la vall del Kali Gandaki. Aquesta ruta del Tibet és encara molt transitada, especialment per grups de traginers tibetans que viuen refugiats al Nepal. La ruta discorre primer per grans arrossars i es travessen després zones de vegetació tropical que alternen amb boscos de coníferes, ja que cal anar pujant i baixant contínuament, a fi de superar tot el seguit de valls transversals que aflueixen a les principals. Els torrents, profundíssims, s'han de travessar per ponts penjats, que no sempre es veuen prou segurs. Pels costeruts vessants s'enfilen els camps de blats de moro, en feixes esglaonades. Ja a la vall del Kali Gandaki, després d'haver contornejat l'Annapurna sud, el camí discorre per boscos de coníferes i rododèndrons, que amenitzen el trajecte. La vall del Kali Gandaki s'obre pas entre els dos impressionants massisos de l'Annapurna i del Daulaghiri i forma així, entre aquestes cotes altíssimes, superiors als 8.000 metres, la depressió més profunda del món.

Al cap d'una setmana de marxa, i després d'haver deixat a la dreta les gorges infranquejables del Miristi Kola —a la vall superior del qual caldrà anar a fer cap— els expedicionaris van arribar al petit llogaret de Chhoya, tocant a les aigües del Kali Gandaki, al peu del Daulaghiri i dels Nilgiri, on fou installat un campament. Chhoya era el darrec lloc habitat de l'itinerari d'aproximació i l'indret on calia deixar les cavalleries. D'allí, calia ja deixar la vall del Kali Gandaki i enfilar-se pels contraforts dels Nigiri, els quals s'havia de flanquejar a fi de superar per dalt les irreductibles gorges del Miristi Kola. Una corrua de malalts s'apressà a cercar els auxilis del metge de l'expedició, mentre s'organitzava la segona etapa de la marxa que havia de conduir fins al campament base. Foren contractats nous portadors pels mateixos sherpes. Tot i que molts es presentaven en pèssimes condicions de vestit i calçat, foren també emparaulats, ja que el seu nombre reduït no permeté de triar.

El dia 25 de març, Civis, Martín, Gil i Villena, amb tres sherpes i 40 portadors, sortiren del campament de Chhoya a fi d'arribar fins al denominat campament dels pastors, a 3.200 metres. La resta del grup, amb el sirdar, es quedaren a Chhoya, esperant més portadors. Una comunicació per ràdio del grup destacat donà compte que la pluja havia disgregat els portadors i que solament uns quants havien arribat a l'indret del campament. L'endemà hi feren cap els altres del grup, que deixaren el sirdar a Chhoya amb els portadors restants. El temps era ben dolent. La pluja insistint es convertia en pedra i neu a mesura que es guanyava elevació i el fred era intens. Al rostre dels portadors es llegia el temor que els causaven les adverses condicions climatològiques. Un cop reunits tots plegats al campament dels pastors, el grup avançat va informar que les condicions del cèlebre pas de Thulo Bugin, anomenat del 27 d'abril per l'expedició francesa d'Herzog, eran molt dolentes, ja que havia caigut molta neu. Aquest pas, és la clau de l'aproximació a l'Annapurna. La ruta lògica consistiria a remuntar el curs del Miristi Kola, a l'alta vall del qual cal anar a parar en definitiva, però, com hem dit, els contraforts de l'Annapurna i dels Nilgiri formen unes gorges impressionants, absolutament impenetrables. La marxa a través dels colls o passos dels contraforts dels Nilgiri, doncs, serà dura i penosa. Cal proveir els portadors de calçat adequat, que ja havia estat adquirit en previsió d'aquesta circumstància. Normalment, de Chhoya fins al lloc d'installació del campament base caldrien sis dies de marxa, però amb tota una caravana i el material que cal transportar, i, encara, les adverses condicions del temps, se n'exigiran molts més. Els portadors es mostren inquiets, espantats per la neu i el fred, i se'n planyen insistentment.

El dia 26 de març s'inicia la marxa per superar els contraforts que separen l'expedició de l'anhelada vall del Miristi Kola. Hi ha molta boira i els portadors es neguen a prosseguir la marxa. Cal animar-los constantment, agullonar-los sense parar, donar-los

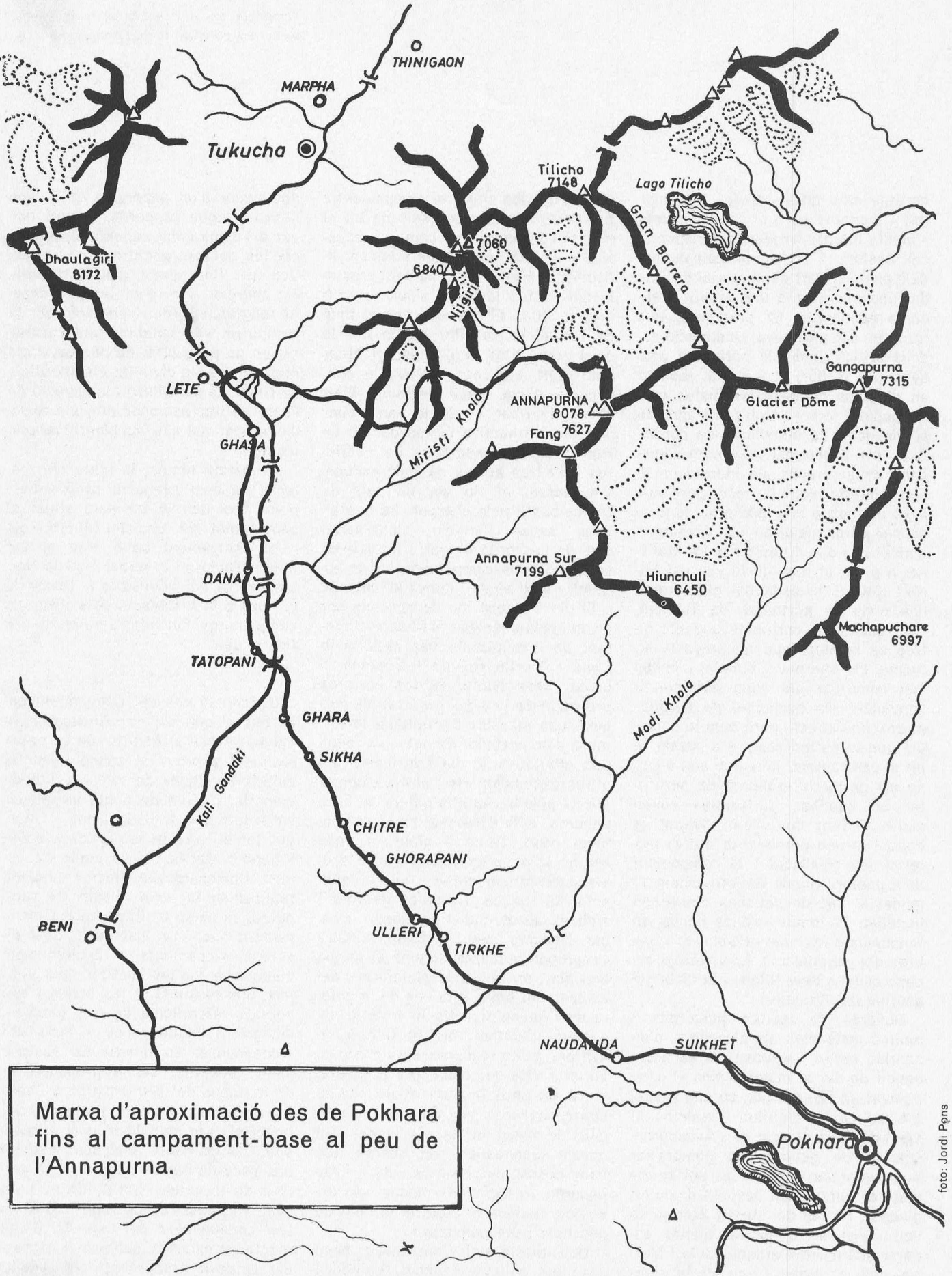

Marxa d'aproximació des de Pokhara fins al campament-base al peu de l'Annapurna.

foto: Jordi Pons

Tempesta de vent sobre el campament-base i els contraforts de l'Annapurna I. ▶

coratge amb crits i frases persuasives i incitants però al capdavall tots aquests intents fracassen. Finalment, cal desistir i tornar al campament dels pastors. Part del material ha quedat abandonat sota una aresta. L'endemà abandonen 52 portadors, que retornen cap a Chhoya. La situació esdevé crítica, amb els portadors posseïts per la por, el material repartit en diversos camps i les males condicions del temps. Amb tot, s'aprofita el dia per a la instal·lació de cordes fixes als passatges més compromesos i tallar graons als indrets on la neu glaçada sembla més perillosa. Això permetria una més gran seguretat per a franquejar aquells passatges amb el pes a coll i evitar el perill d'anar a parar al fons de la vall del Ministi Kola. L'arribada del sirdar amb una colla de portadors de Tukutxa, més decidits i entrenats que els altres va semblar que millorava la situació. Els sherpes i l'oficial d'enllaç van esmerçar els seus esforços a convèncer els portadors de traginar el pes fins al coll, però amb la condició que tornarien sempre a passar la nit al campament, ja que el seu equip no els permetia realment de pernoctar en aquelles duríssimes condicions. Durant dos dies, malgrat la boira i la neu persistents, tot el material fou traslladat i el campament dels pastors quedà definitivament liquidat al cap de set dies d'haver-se instal·lat. El temps, d'altra banda, té tendència a millorar i dissipa les ombres del pessimisme. Es veuen ja els cims esvelts dels Nilgiri i la mola gegantina del Daulagiri.

Després de moltes penalitats i moltes instàncies als portadors, d'un continu estira i arronsa, es va aconseguir de dur al material fins al campament de l'Hum Kola, en una aresta a 4.200 metres d'altitud. L'endemà, la visió de la paret oest de l'Annapurna, solcada de geleres, va compensar dels esforços passats. El sol fa reviure el campament després d'una nit glaçada. La vall del Ministi Kola ja es veu a tocar de la mà. Cal, només, superar una darrera aresta. Civis i Martín, amb el sirdar i uns altres sherpes es queden al darrer campament a fi d'assegurar la progressió de tot el material a través dels camps successius i el grup aconsegueix sense dificultat la bretxa de la darrera aresta. El sol ha fos la neu i s'avança amb més facilitat. El descens fins al fons de la vall va resultar penós per la seva verticalitat, però el van efectuar amb delit, car representava la consecució d'una etapa decisiva. Molt abans d'arribar al riu ja van trobar vegetació arbustiva i prop del riu es troben alguns exemplars de coníferes i d'altres arbres de fulla caduca. Van passar el riu per un pont de troncs bastit pels sherpes, bé que alguns, sense fiar-se'n, s'estimaren més de passar-lo a gual, i instal·laren un confortable campament, sense humitat, i amb aigua i llenya abundants.

El dia 2 d'abril fou de descans per als qui havien arribat al Ministi. Un intent de comunicació per ràdio amb Civis i Martín resultà infructuós, a causa, sens dubte, de les barreres orogràfiques i calgué recórrer als mitjans més clàssics i primitius, la tramesa d'un portador de notables facultats atlètiques. El dia 3 arribaren els altres expedicionaris i el 4 s'emprengué la pujada cap a la gelera de l'Annapurna, a fi d'instal·lar-hi el campament base. Torna a ploure i, més amunt, la pluja es convertirà en neu. Els portadors s'aturen i es refugien sota les roques. Tremolen de fred i amb el calçat mullat no gosen avançar. Després, però, el temps millora i reprenen la marxa. Ja amb el temps ben clar, arriben a la plataforma del campament base, a la cua de la gelera de l'Annapurna. No hi falta la vegetació arbustiva i així no faltarà llenya per a les fogueres dels sherpes. En un aresta que cau sobre la gelera, hi ha un petit monument de pedres superposades, i a la roca que hi serveix de base, hi ha els noms dels quatre japonesos i un sherpa que l'any passat perderen la vida a l'Annapurna. Al cap d'uns mesos, una expedició italiana hi afegiria el nom de dos dels seus companys.

La situació del Campament base era ideal, en un lloc plàcid, acollidor i dominador d'un panorama únic, amb llenya i aigua properes, encara que per a l'aigua calia esperar al migdia, car les gelades nocturnes no permetien que fluís abans d'aquesta hora. Els sherpes, que tenen un gran esperit religiós, i senten veneració per la muntanya, van celebrar una cerimònia en un petit altar de pedres, i van oferir a la seva divinitat els sacrificis de ritual. La senzillesa i la devoció de l'acte va impressionar tots els expedicionaris, que s'hi van identificar plenament.

Al mateix temps, la resta del material ha anat avançant progressivament fins que ja tot està situat al campament del fons del Ministi Kola o al campament base. Han arribat més portadors i el sirdar Lhakpa Norbu. Ara ja cal començar a cercar la via per a la instal·lació dels diversos campaments d'alçada, que han de dur fins al cim.

* * *

L'ascensió des del Campament base fins al cim est de l'Annapurna va exigir una lluita titànica que va posar realment a prova el tremp i les facultats tècniques de tots els expedicionaris. L'equip de punta va quedar constituït per Anglada, Pons i Civis, que tenien darrera seu la cordada Gil, Villena i Martín com a equip de suport. Blanchard i el doctor Anglada realitzaven la seva missió de reraguarda al camp I i Benavente al campament base. La instal·lació dels diversos campaments va resultar especialment àrdua per l'actitud dels sherpes, que desmentint les bones i universals referències de què gaudien, de grans muntanyencs i esforçats companyons, es mostraven summament reticents, sense preocupar-se de la minva del seu prestigi, a l'hora de col·laborar, amb el transport del material, a la instal·lació dels successius campaments d'alçada. Exigien dos sacs de dormir cada un, una càrrega de 15 quilos com a màxim, i, de cada tres dies, un de repòs. Amb un bon coneixement del material d'alta muntanya existent, cuitaven a expressar la seva desaprovació tot seguit

foto: Jordi Pons

Situació del campament II a 5.900 m, sota la protecció d'una paret de glaç. Al fons el cim verge de l'Annapurna est a 8.026 m.

foto: Jordi Pons

que s'adonaven que una determinada peça ja no era l'últim crit de la novetat. I era inútil d'intentar explicar-los com és de difícil reunir, pesseta darrera pesseta, l'import necessari per al pressupost de l'expedició. La seva reticència anava augmentant a mesura que progressaven els campaments d'alçada i, així, sols van arribar tres vegades al campament III, del qual ja no van passar, malgrat que la instal·lació de cordes fixes facilitava en gran manera l'ascensió.

Els campaments I i II es van situar als mateixos indrets que les expedicions anteriors, ja que a l'inici de l'ascensió calia seguir la mateixa ruta. El camp I es va anar equipant amb tota mena de material, transportat pels sherpes en viatges successius: tendes isotèrmiques, gas, racions de queviures i metres i metres de corda que caldran per a equipar els passos difícils i perillosos, així com clavilles de ferro, estaques d'alumini per a la neu fonda, i banderes de senyalització. La instal·lació del camp II va exigir diversos viatges des del camp I, a fi de transportar-hi tot el material. El camp II, a 5.900 metres d'altitud, ha de ser situat en un altiplà especialment exposat als efectes de les terribles allaus, amb una amarga experiència de les expedicions anteriors. L'existència d'una esquerda monumental entre el campament i el peu de la paret per on queien les allaus, així com la distància existent entre els dos punts, donava als expedicionaris una certa tranquil·litat, malgrat que en un sol dia havien comptabilitzat més de vint allaus. El soroll d'una d'elles, però, d'un volum fora mesura, els sorprengué i els féu aixecar el cap. Una boira espessíssima els privà de veure com la massa de neu queia i s'esberlava al peu de la paret. Però al cap d'uns segons d'haver cessat el soroll, un vent gelat i violent, que alçava una gran polseguera de neu, els obligà a estirar-se a terra i a protegir-se. Era l'ona expansiva provocada per l'allau, d'una força indescriptible. Se'n van sortir recoberts de neu, com uns fantasmes, i amb la pèrdua del material contingut en una tenda que, menys resistent que les altres tres, es va trencar i va caure. Va ser una experiència nova, inèdita encara en el bagatge del seu historial alpí. Per mitjà del ràdio-telèfon, connectat amb el campament base, van haver de demanar la reposició del material que se'ls havia endut el vent de l'allau i van canviar l'emplaçament del campament, que van instal·lar darrera la protecció d'una paret de gel.

El campament III va ser instal·lat a 6.500 metres d'altitud. Per arribar-hi, va caldre vèncer un terrible corredor de glaç, que va constituir un dels passos més delicats i difícils de l'ascensió. Hi instal·laren molts centenars de metres de corda amb què en feren el recorregut més segur. Després vingué la instal·lació del camp IV, a 6.930 metres i fou així mateix equipat el camí que hi conduïa. Però una terrible tempesta va obligar les dues cordades a tornar el camp III, en condicions molt compromeses. Detinguts en aquella diminuta plataforma, van establir contacte amb els seus com-

Recorregut cap al cim verge de l'Annapurna est (8 026 m) i instal.lació dels quatre darrers campaments d'alçada. A la dreta, el cim principal (8.091 m) conquerit per l'expedició francesa de 1950. ▼

foto: Jordi Pons

panys, preocupats perquè els sherpes només havien fet dos viatges fins al camp III, i amb càrrega ben reduïda. Això estava fent perdre l'oportunitat de guanyar el cim, ja que les nevades diàries eren encara de poca consideració, i el vent havia deixat de bufar. Però malgrat els esforços de Benavente al campament-base, que els prometia recompenses i els agullonava, els sherpes persistien en la seva actitud negativa i reticent. I quan es van decidir a pujar-hi per tercer cop, l'equip de punta, impacient i veient com la cobejada ocasió se'ls escapava dels dits, ja no els veuria perquè havia decidit de dur a terme l'atac final jugant-s'ho el tot pel tot. Deixem que sigui el mateix Jordi Pons, un dels components de l'equip de punta, qui ens ho expliqui:

«Fou aleshores i vist el bon temps que feia —havien ja passat 20 dies de la nostra arribada al campament-base— quan vam prendre una decisió dràstica. Érem a 6.350 metres i la tasca era dura. Dels sis companys que ens trobávem en aquest campament, tres haurien d'ajudar els altres a portar un xic de pes fins al campament IV, on aquests es quedarien a dormir mentre els tres primers tornaven al campament III. Això era un sacrifici, però sens dubte ens havia de portar a la realitat, a una situació lògica, i, per tant, a la victòria, tal com després es va poder veure.

»En aquesta situació ens trobem el dia 27 d'abril a 7.150 metres i enmig d'una intensa nevada diem adéu als nostres companys Gil, Villena i Martín, mentre nosaltres —Anglada, Civis i jo—, amb una temperatura de gairebé 23 graus sota zero anem trepitjant la neu per instal·lar aquella diminuta tenda isotèrmica on passar la nit. El dia 28, malgrat que hem passat una nit tranquil·la, ens costa molt d'avançar. Fa un fred terrible, a primeres hores del matí, i avançar per aquella neu pols és summament cansat. Anem a buscar una cresta de roca, amb la seguretat que hi podrem avançar més descansats, però al cap de poc d'arribar-hi —ja són les dotze del migdia— comença a nevar de nou i, per moments, el corrent estàtic ens

Núvols de neu sobre el cim de l'Annapurna originats per la fúria irresistible del vent.

envolta i sentim al cos les punxades d'aquesta atmosfera carregada d'electricitat.

»Tornem al gran corredor nevat i la progressió es torna lenta i penosa una cosa de no dir, enmig de la boira i de la neu que cau sense parar. Passen les hores i la verticalitat del terreny ens fa pensar que encara que no hàgim pogut superar gaire desnivell, ens convé parar per tal de tenir temps de fer un replà prou gran on installar l'única tenda que duem al damunt i establir així el camp V, a 7.490 metres.

»El dia 29 d'abril, sota un cel blavíssim, abandonem el darrer campament. Els cims esvelts del Nilgiri ja ens queden sota nostre i la Gran Barrera, impressionant cadena de muntanyes que tanca el circ de l'Annapurna, se'ns ofereix amb tota la seva autèntica grandesa davant mateix dels ulls.

»Tardem tres hores a abandonar la tenda. Tots els moviments són lents, pesats, i fondre la neu per a fer el líquid necessari o bé calçar-se els crampons o desfer la corda per lligar-se, tot plegat, significa un sobreesforç difícil d'expressar.

»En silenci, abrigats sota la calor dels pantalons i del gec de ploma i les botes dobles, protegides encara per unes sobrebotes que cobreixen fins al genoll, anem guanyant alçada a poc a poc. Aparentment, res no ens privaria d'aconseguir el cim, però l'esforç que hem de fer és tant que caminem com uns autòmats, en silenci, sota el pes d'una motxilla que sembla pesar deu cops més del compte, enfonsant-nos a la neu fins al genoll. Si hi afegim, encara, els 38 graus sota zero, la falta d'oxigen, la boira i el torb que va començar a bufar cap a migdia, quan ja ens acostàvem als 8.000 metres, es comprendrà fàcilment el que tot plegat suposa en aquells moments. Era una lluita constant, la voluntat duta fins als límits de l'esforç, i una il·lusió inexpressable, que per fi ens va permetre de trepitjar el cim verge de l'Annapurna a les 9 de la nit, sota un silenci impressionant.

»Una estreta aresta sobre un buit de més de 3.000 metres. Durant vint minuts, serem els homes que trepitgem un dels cims més alts de la Terra. La lluna plena ens permet de veure els cims que ens envolten, i més lluny, submergits en les ombres de la nit, la vall fantàstica del Mustang i les muntanyes del llegendari Tibet.»

El somni, doncs, s'havia convertit en realitat. L'hora insòlita i tardana en què s'arribava al cim, no permetia cap fotografia d'aquell instant suprem per a la posteritat, però la conquesta d'un cim de 8.026 metres era ja una realitat, una realitat que, insisteixen els protagonistes de la victòria, es deu a la labor conjunta de tot un equip, a la tenaç voluntat de tota una sèrie esforços sàviament coordinats. Un cap de corda lligada a un sortint, quedava al cim Est de l'Annapurna com a testimoni del pas dels nostres escaladors.

La història del descens és tota una altra pàgina de l'alpinisme, una pàgina que, gràcies a les mesures de previsió, la resistència i la bona predisposició del fat, no va revestir en cap moment caràcters dramàtics. Deshidratats, mancats d'oxigen, esgotats de son i cansament, els tres alpinistes van perdent alçada, en direcció a la tenda del camp V. Però la foscor els desorienta i, finalment, s'han d'aturar i esperar que es faci de dia. Una hora després de fer-se clar, arriben al camp V, on dormen una mica. A l'hora convinguda, estableixen contacte amb els seus companys. Cal imaginar-se la seva alegria en saber que estan bé i que han vençut l'Annapurna. Al cap d'unes hores més de descans, decideixen anar a reunir-se el mateix dia al camp III on els esperen Gil, Villena i Martín. Però no hi poden arribar i passen la nit al camp IV. Des del campament base el doctor Anglada els transmet els seus consells mèdics encaminats a evitar els efectes de la deshidratació. Desgraciadament, no poden ingerir cap líquid perquè una de les peces del fogó de gas del camp IV ha quedat colgat per la neu. També els preocupen els peus, ja que Anglada i Pons tenen símptomes de congelació als dits. El metge pujarà a cercar-los a un dels campaments d'alçada.

El dia 1 de maig inicien el descens al camp III, deixant abandonada la tenda del camp IV, incapaços de desmuntar-la. Gil i Villena els surten a l'encontre amb una bona provisió de te ensucrat, que engoleixen àvidament després d'haver abraçat els seus companys emocionadament. Amb la seva ajuda, arriben fins al campament III on els espera Martín amb menjar calent. Malgrat el mal temps, després de tants esforços, passen una nit magnífica, dins l'aixopluc de la petita tenda. L'endemà, abandonen també el campament III, que no aconsegueixen de desmuntar, mig colgat per la neu caiguda durant la nit, així com una ampolla d'oxigen que no han arribat a fer servir i que els pesaria massa a la baixada. Els espera encara el pas més compromès: el gran corredor de gel, entre els campaments II i III. Hi ha caigut neu en tanta abundor que no el reconeixen. El passamà ha quedat destrossat per les allaus i fins i tot els cargols de glaç han estat arrencats i fets malbé. Aconsegueixen, però, de superar el pas i d'arribar al campament II, on els esperen els sherpes i a partir d'on disminueixen les dificultats. Més avall, troben els altres membres del grup expedicionari, que han pujat a esperar-los i, en el moment en què s'abracen tots plegats després de la victòria, és el millor moment de l'expedició. Part de vespre, reunits al camp I, a 5.200 metres, mentre comenten les peripècies de l'aventura i n'esgranen els detalls, i el doctor Anglada té cura del malmès estat físic dels tres elements de l'equip de punta, senten un bramul eixordador: una allau gegantina es desprèn i escombra la gelera inferior de l'Annapurna, just a l'indret on abans s'havien trobat tots els elements de l'expedició. És com una mena d'advertiment de la muntanya perquè es recordi el seu poder, i que posa una nota d'humilitat a la justa satisfacció per la victòria tan merescudament obtinguda.

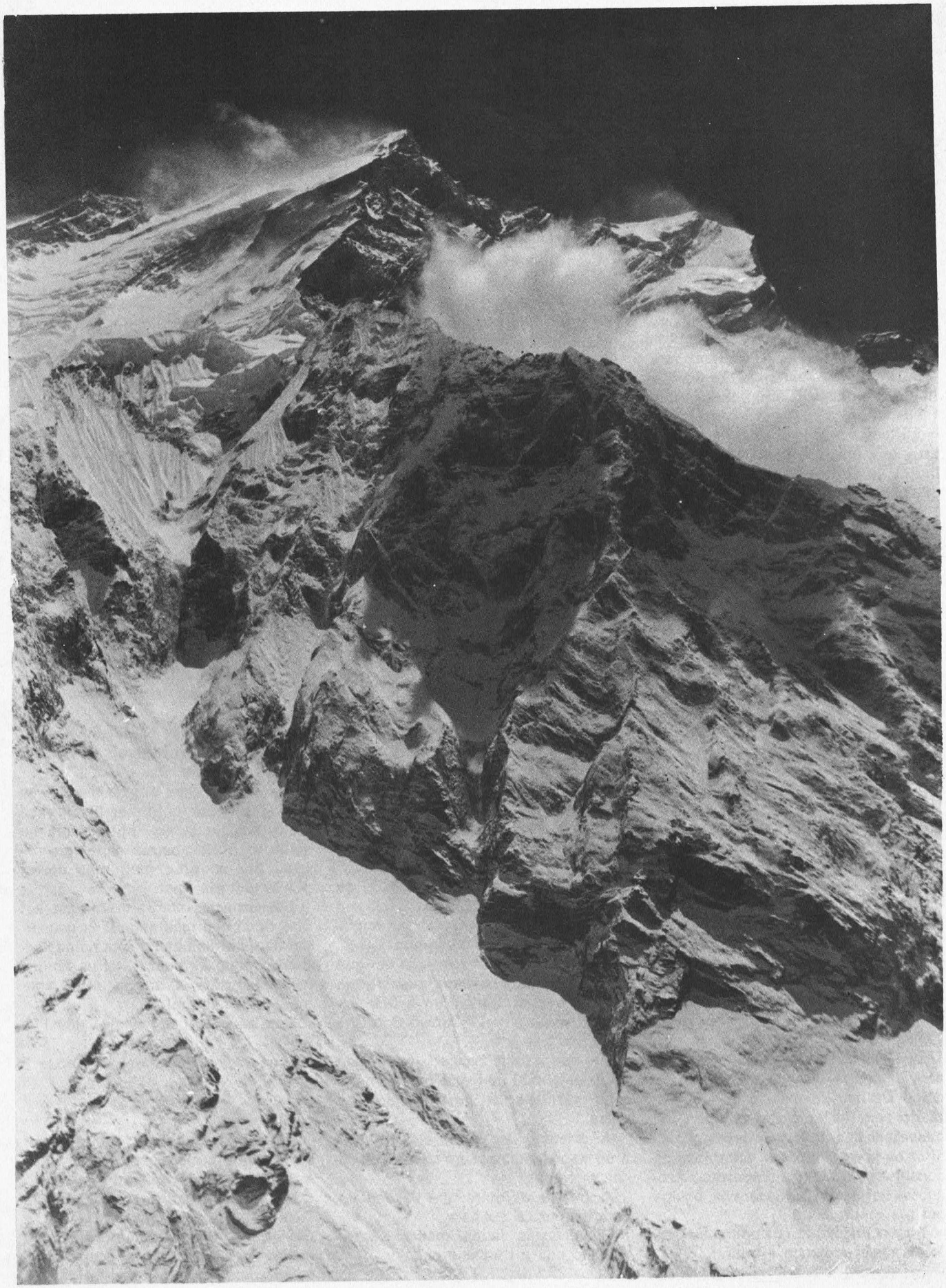

foto: Jordi Pons

La lluita per l'Annapurna, de Barcelona estant

per **Isidre Rodrigo**

En 1970, tot just després de l'Expedició 1969 a l'Hindukush, es va començar a parlar seriosament de l'expedició a l'Annapurna. Dos anys més tard, en 1972, les coses ens continuen encara tant o més difícils.

És el mateix cas de sempre.

També —cal reconèixer-ho—, hi ha d'altres expedicions esperant torn. S'ha de forçar la marxa. Tenen lloc noves reunions... Temptatives abortades...

El temps passa i cal que actuem amb empenta i diligència.

Ara ja ho hem programat per a 1973. No hem d'esperar més!

La cosa sembla que va marxant.

El nom de l'expedició que hi havia sobre les boniques cobertes blaves del projecte, ha estat lleugerament modificat.

Ara sembla que la cosa soni més a triomfalista. Malgrat tot, la cosa és ajornada definitivament per a 1974.

Ha estat culpa del sempitern «No hi ha diners».

El nostre equip, però, gairebé funciona normalment —en realitat, mai no ha deixat de fer-ho—. La cosa ha de ser per a 1974, passi el que passi!

Comencem a funcionar a tot ritme!

Hem de treure diners sigui com sigui... i ràpidament!

Comencem a pagar factures de compres. A pagar el «royalty» de 80.000 pessetes al Govern del Nepal per a poder atacar l'Annapurna. Cal encarregar material. Fer publicitat. Encarregar papers, cartes, sobres... I estem sense ni cinc! No tenim ni cinc cèntims!

Hem de llançar endavant immediatament l'Operació Cartes Postals... i a tot ritme!

Ens posem a organitzar, un altre cop, el nostre clàssic sistema de pidolar. De nou emprenem la dura lluita de cent en cent i de mil en mil pessetes! Les llistes de cases per visitar es fa interminable: empreses de conserves, d'articles esportius, productes liofilizats, farmacèutics, equips per als «sherpes»...

Tot va encaixant, i l'operació Cartes Postals comença a rajar.

Ens devora la febre de la inquietud i l'esperança. Quan hi ha entrebancs és quan és més necessari estar units i treballar fort i sense desmai!

Com sempre, cal arreglar les coses a Madrid, i heure-se-les amb els seus buròcrates. Per sort hi tenim un bon amic que ens comprèn i ajuda: José Antonio Odriozola. I a Barcelona en Francesc Martínez Massó. Ells ens poden —i ho fan—, descarregar molt de la nostra feixuga feina. Ho han de fer. Ho poden fer. Ho sabem i hi confiem plenament.

Ells saben que mai no els hem decebut. Que estem ben organitzats i amb la ben provada experiència d'onze anys d'expedicions difícils i victorioses.

El nostre treball esdevé metòdic i progressiu. Organitzat al màxim. Ordenat.

El nostre bagatge és immens. Mereixem la victòria final perquè lluitem per obtenir-la. Gairebé n'estem convençuts! Molts amics també i ens ajuden. Però, amb tot, cal demanar crèdits bancaris.

Pel mes de gener les set tones de material estan preparades i surten cap a Bombai. És la primera gran victòria!

Malgrat tot no podem badar. Les despeses ens aclaparen i la manca de diners efectius ens fan anar amb el cor revolucionat de pulsacions.

A mitjans del mes de febrer, i en una entrevista a la Cadena S.E.R., en Jordi Pons i en Josep-Manuel Anglada llencen a l'espai un atrevit S.O.S., perquè la cosa té més volada del que sembla. De tot Espanya ens arriben col·laboracions. També un article similar aparegut a «El Correo Catalan» fa el seu impacte.

Un nou crèdit bancari (el segon que demanem) entra a formar nombres vermells al nostre llibre de caixa.

A primers de març, el gros del prup expedicionari surt de Barcelona cap al Nepal.

A mitjans de març tota l'expedició està reunida a Pokhara.

Comença la llarga marxa d'aproximació cap a l'Annapurna...

* * *

A Barcelona estem al marge de les penalitats i contratemps d'aquests dies difícils. Les notícies són espaiades...

Els portadors no volen patir més fred. El temps és pèssim. Neva molt i fa boira i vent. Després de gairebé vint dies, és plantat el camp base...

Els homes estan ja en el seu ambient. Emergint en un cel blau, immaculat, es retalla el gros massís de l'Annapurna. És ben bé com tots se l'imaginaven... però encara més...

A l'esquerra, més brillant, temptadora, i esplendent, potser, que els altres, s'aixeca la punta verge de l'Annapurna Oriental, a 8026 metres.

Un seguit de campaments són esglaonats als seus contraforts.

És la cadena que uneix el desig i la victòria final. Dins d'unes petites tendes, uns homes barbuts esperen. El sol rosteix uns fronts perlejats de suor. Se senten esbufecs i de tant en tant, algun crit. I remors d'allaus despreses de la cresta de les Coliflors...

Els «sherpes» ja no pugen. Han dit el seu «no» a un itinerari que consideren massa perillós.

Els «sahibs» fan ara de bèsties de càrrega. També en el més llunyà racó de l'Himalaia la llei inflacionista ho apuja tot i els nostres alpinistes paguen ara un preu molt més elevat per la victòria final.

Cal avançar, no perdre ni un sol dia! Cada cop més amunt! El concordat ha estat establert. Tres homes actuen d'equip de suport, i tres homes més disposats a arribar sigui com sigui, dalt del cim!

Cap equip pot ser menys que l'altre!

L'un confia plenament en l'altre...

* * *

La lluita!

Aquesta paraula tan estranya per als voluntaris marginats de les incomoditats i els sofriments!

La lluita per aconseguir el cim tan cobejat era, però, història, ja que a mi —a milers de quilòmetres de l'Himalaia—, m'arribava al cap d'uns quants dies i encara per mitjà de gra-

fismes... La nostra lluita, l'espera per a saber el «sí» o el «no».

L'angoixosa espera d'aquell telegrama que, en poques, molt poques lletres, podria resumir tot l'afany i tot el treball de quatre anys ben bons!

Finalment, un dia —una tarda—, a 8026 metres per sota d'ells, els meus companys em feien arribar un paper petit i blau...

Era una promesa complerta!

Una felicitat que no té preu, que ni es compra ni es pot vendre!

Significava tantes coses alhora que gairebé els ulls espurnegen. Perquè hi ha una cosa que portem massa endins i que tampoc no es ven ni es compra!

Tots voldríem, ara, el «nostre tros-set» d'Annapurna... I això ens fa sentir-nos més humans... però en un món diferent!

* * *

En un article precedent d'aquest mateix número de la Revista, el lector haurà pogut llegir l'explicació circumstanciada del transcurs de l'Expedició. Jo, com a element vinculat a la seva organització, sols he pogut donar compte, modestament, dels afanys i neguits dels preparatius, i del sentiment de comunió espiritual que m'unia amb els expedicionaris mentre duien a terme la seva atrevida gesta. Fins aquí arribava la meva representativitat. Però queda un punt que em deixo per al final, i per al qual sí que goso assumir un paper plenament representatiu: el d'expressar la nostra gratitud a tots els que ens han ajudat, a tots els que ens han animat i encoratjat. Són tants i tants que no acabaríem mai d'anomenar-los. Per mitjà d'aquestes línies, doncs, diem públicament a tots els muntanyencs del país, a la federació, als clubs, a les cases comercials i als amics, que és gràcies a ells que hem pogut aconseguir la victòria sobre el cim somiat.

Ara cal pensar ja en «els altres Annapurnes», com deia Herzog. Estem tranquils d'esperit. Creiem que hem saldat el nostre deure de gratitud. Ho hem fet amb l'ajuda de tots. A tots, doncs, moltes gràcies.

Records del XVI Rallye de Muntanya

per **Joaquim Senties**

Més a prop dels seixanta que no dels cinquanta, la memòria ja no m'és del tot fidel i no em veig pas capaç de recordar tots els detalls del XVI Rallye d'Alta Muntanya, esdevingut ara fa tres mesos. Però compliré encara una altra vegada amb l'encàrrec de la revista Muntanya d'escriure el reportatge sobre aquest darrer Rallye, i fent un esforç, alguna cosa en recordaré.

Per exemple, recordaré un dels viatges de prospecció organitzadora, pels volts del setembre de 1973, quan vaig fer pujar un cotxe, que no era meu (per això el vaig fer pujar) per dos corriols paral·lels que anaven des d'Unarre, fins al peu de la barrera que tanca l'estany de la Gola, a l'oest del Mont-roig. Jo havia dormit molt plàcidament a la casa de Telèfons del poblet d'Unarre on, encara, una casa particular dóna acolliment i sopar (i suposo que també dinar) i, és clar, tot ho veia molt plàcid. I pensava, que si els dos corriols paral·lels, es convertien de sobte en convergents o divergents, pobre cotxe! Em refereixo al que no era meu.

Sortosament, el paral·lelisme dels dos corriols fou continu, i vaig arribar fins a l'estany de la Gola, des d'on, pujant cap a un coll que hi ha a l'esquerra, de biaix, i després del coll, derivant altra vegada cap al nord, carena amunt, s'arriba al Mont-roig, per la via més fàcil, i més airejada, encara que no més variada ni més bonica.

Allí, al peu del de la Gola, hi acudí el dia del Rallye una ambulància de la Creu Roja de Barcelona, perquè d'haver calgut evacuar algun accidentat, aquell és el camí més ràpid i segur.

Tot això, diran els lectors, tot això, que hi té a veure, amb el reportatge del Rallye?

No hi té gaire a veure, però demostra que el Rallye al Mont-roig es va fer pel costat més complicat i que, com sempre, la Creu Roja va complir esplèndidament amb la missió d'ajut, que tant contribueix a l'èxit del Rallye. Ho veuen? Recordant per ací i recordant per allí, anirem aclarint i explicant. Un altre exemple: recordo que l'any passat vaig voler demostrar que el Rallye 1973, era el de la intimitat, perquè no hi havia gorres de plat ni uniformes, ni acompanyants, etcètera.

foto: J. Solà

Doncs, aquest any, no hi havia ni federatius, ni presidents, ni res més que els que feien el Rallye i els que el feien fer. Encara més intimitat. Recordo també que, quan un servidor (ara sí que parlo dels dies del Rallye) va deixar el cotxe aparcat amb totes les condicions de seguretat possibles (perquè aquesta vegada era el meu) al final de la pista en bon estat que puja des de Tavescan fins a les cases de Graus, al peu de la presa,

El campament del XVI Rallye de Muntanya, a la pleta Palomera. ◀

Dos equips vorejant el llac, encara glaçat, de la Gallina, al peu del Mont-roig. ▼

i va començar a caminar les dues hores de corriol que passant per entremig de les bordes de Noarre, porta fins a la pleta Palomera, on hi havia el Campament del Rallye, i veia les nuvolades que d'arreu semblaven convergir al damunt dels nostres caps, i no pas per fer-nos més triomfants, pensava que, si venia aigua, els pobres participants del Rallye als quals toqués el torn de nit, la passarien negra, perquè els senyals de pintura blanca que anàvem deixant per identificar el camí, se n'anirien a passejar junt amb l'aigua, ja que és sabut que l'aigua i la pintura «lliguen» molt bé.

Un altre record és de quan una tamborinada, anunciadora de les que caurien més tard, ens aplegà arran de les teulades d'algunas bordes de Noarre, que alguns estiuejants de Lleida i de Barcelona han convertit en senzills però elegants xalets. Mentrestant, jo pensava: «Que bé que hi estaries, dintre d'una de les cambres d'aquests xalets, on hi deu haver una bona llar i, a més, un bon llit amb un bon matalàs».

I això sí que també ho recordo: Que durant tota la nit, un servidor, junt amb altres servidors de la llei del Rallye, entre els quals destacaven unes servidores d'una bona fe a prova de son i de tamborinades, que durant tota la nit, deia, aquella colleta, sense llar de foc ni bons llits, anàvem fent tota mena de coses alternades: jeure, aixecar-se, mirar el rellotge de control, demanar fulls de ruta, fer-hi anotacions, fer signar, prendre notes en altres papers, mirar el rellotge de control, jeure, beure aigua, o cafè, aixecar-se, mirar al defora de la tenda, per si el fanal de salvament funcionava, jeure, etc.

I mentrestant, els pobres equips, que no varen veure ni un sol senyal, per més fluorescent que fos la pintura, i que també s'aixoplugaven alternativament sota les teulades de les bordes de Noarre, anaven veient el camí amb la claror alternativa dels llampecs, i anaven arribant fins al fanal de salvament, anaven signant, s'anaven mullant, i preguntaven, els pobres: «On podem posar la tenda?» o bé, «on tenim els companys?... o la tenda?», però, ves que és cas, contents enmig de tot, contents i satisfets, perquè, al capdavall, no havien perdut el camí, i ja podien aixoplugar-se definitivament dintre la tenda, i aclucar els ulls, i fer una dormida, fins a l'hora de tornar-hi.

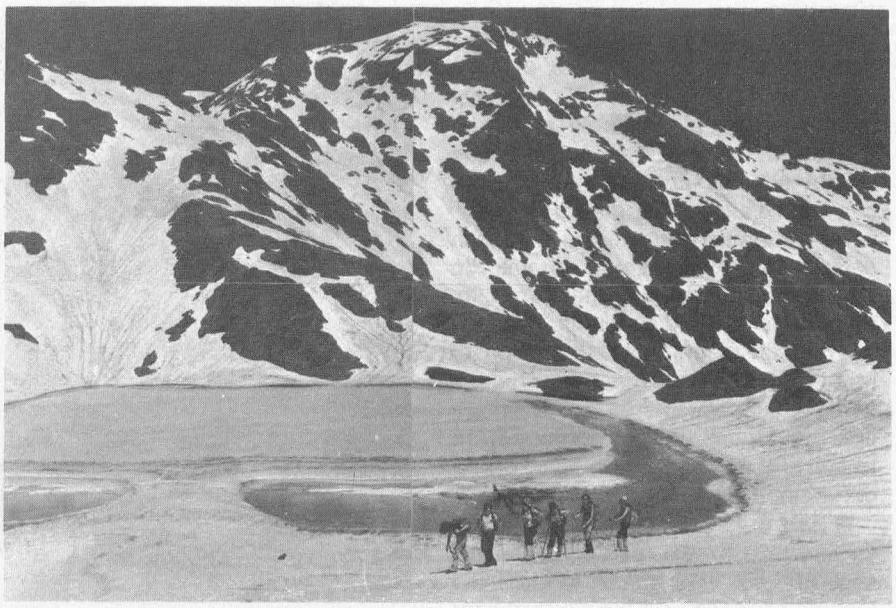

foto: J. Solà

I ara me'n recordo d'una altra de bona. Que sant Pere, segurament per festejar la seva diada, enviava de tant en tant una bona dosi de boira que, naturalment, era el que acabava de fer el pes.

Després, i ja en el segon dia, que per alguns equips estava separat del primer, per cinc segons i tres dècimes, ja que arribaven, signaven l'arribada, signaven la sortida i sortien, en el segon dia, ¿què va passar el segon dia...?

Ah, sí, recordo que un servidor i una d'aquelles servidores de bona fe, vam decidir, després de dormir unes hores, anar a fer una excursioneta pels viaranys que els participants havien de complir l'endemà, cap a l'estany xic, camí del cim de Montarenyo, uns recorreguts per l'antic camí del port de Tavescan, abans molt freqüentat pels contrabandistes, entre prats i boscos i per pendents bastant drets.

Bé, recordo que arran de la sortida del Campament, vam passar pel costat d'unes cascades precioses, ben ateses aquells plujosos dies per la Mare Natura, i és la darrera cosa que vam veure, i tampoc no calia gaire, perquè ja es veien bé del Campament, però a continuació, les boires que pujaven pel riu amunt, des de Cuanca, i les que baixaven del port de Tavescan, en graciosos i rebuscats remolins, ara ens tapaven la vista endavant, ara el terreny que trepitjàvem, ara els llocs d'on veníem, ara aquells d'on veníem i aquells on anàvem. És a dir, una meravella.

En vista de la poca vista que teníem, i per no perdre l'oportunitat de seguir complint amb l'organització, perdent-nos entre la boira, tornàrem avall, i aleshores es va aclarir tot el panorama i va triomfar el sol, que així que veié que ens disposàvem a prendre'l, es va amagar darrera d'una cortina d'aigua, més tard convertida en pedregada, més tard substituïda per la boira i, finalment, altra vegada el sol, amb alternatives de menys importància, de boira i ruixadets.

És clar, que aquestes rítmiques i discontínues inclemències, foren també experimentades pels equips parti-

Pels vessants nevats, ascendint al pic Major de la Gallina. ▼

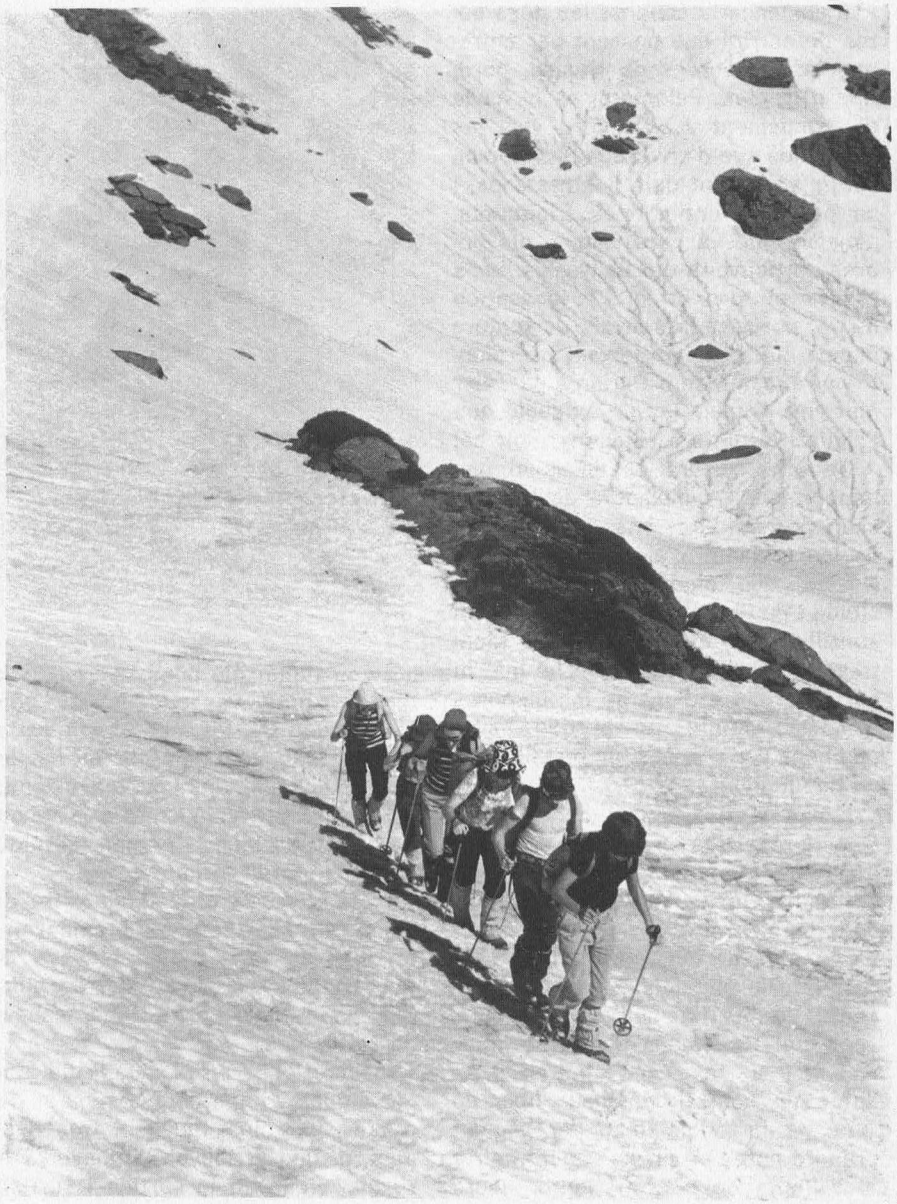

foto: J. Solà

cipants, que es dirigien per la vall de la Roia de Mollàs cap al Mont-roig i altres cims facultatius com el Ventolau i el de la Gallina, pels terrenys més o menys plans de la pleta del Fangassal, i després per les curioses canals obertes entre la pedra, pels corrents d'aigua, les glaçades hivernals, o fenòmens geològics, que han convertit aquesta regió, en una de les més desconegudes, però més interessants del Pirineu català. Podríem dir que d'aquestes canals menen al Mont-roig,una sí, i totes les altres no, per la qual afirmació es pot comprendre, que alguns equips, perduts entre le boira, o haqueren de plegar, o perderen molts minuts i punts.

A part dels primers metres, la vall és oberta, i a part les canals falses, seguint pels estanys de la Gallina i tot un rosari d'altres, es va fàcilment al collet al sud del Mont-roig i després al cim. Però com que aquí no val allò que els arbres no deixen veure el bosc, perquè no hi ha bosc, va venir la boira i va encarregar-se de no deixar veure els cims.

Tot això vol dir, que encara que els temps concedits no eren gaire justos, malgrat la temença que cada any apareix entre els organitzadors quan es comproven sobre el terreny, deguda al fet que una cosa és anar-hi sense cap limitació d'horari, i anar comentant les belleses d'aquesta terra tan nostra (i tant de tots els altres), i anar fent fotografies i aquí m'assec, i allí reposo, i una altra cosa, és anar-hi el dia del Rallye, com a equip entrenat i de cara al rellotge...

Per on anava jo, ara? Sí, sí, per l'explicació que si bé els temps no eren justos, i el terreny no gaire difícil, les condicions atmosfèriques per un costat, i l'arribada al Campament de molts equips amb molts minuts sobrers, per l'altra, signifiquen que la preparació i les facultats d'aquests equips, gairebé el cinquanta per cent dels participants, foren immillorables.

També tinc ara un altre record, d'aquest segon dia: un record lleig. Perquè recordar que ara fa dos anys, un equip, per cert del CENTRE, es va separar entre si, durant el recorregut, per diferències de criteri, i els seus components arribaren al final, cadascú pel seu costat, no és cap record bonic, i recordar que l'any passat, ja foren dos els equips que acabaren com el rosari de l'Aurora, tampoc no és agradable.

Però el record d'aquest any, el record de veure que mitja dotzena d'equips, formats per joves muntanyencs, es feren tan escassament dignes d'aquet qualificatiu, discutint entre ells, fins al trencament absolut, arribant per distints camins, i amb molts minuts de separació entre cadascun dels tres, i sense ni donar explicacions a l'organització, i fins i tot abandonant també el Campament per separat, ja cap a la civilització dels partits de futbol, que segurament enyoraven, això ja resulta, creguin-me tots els que em llegeixen, lleig, trist, avorrible i depriment. El tercer i darrer dia ja fou més tranquil. Almenys, jo no recordo res d'ex-

Un moment de repòs vora el llac de Mariola, també cobert encara de glaç. ▼

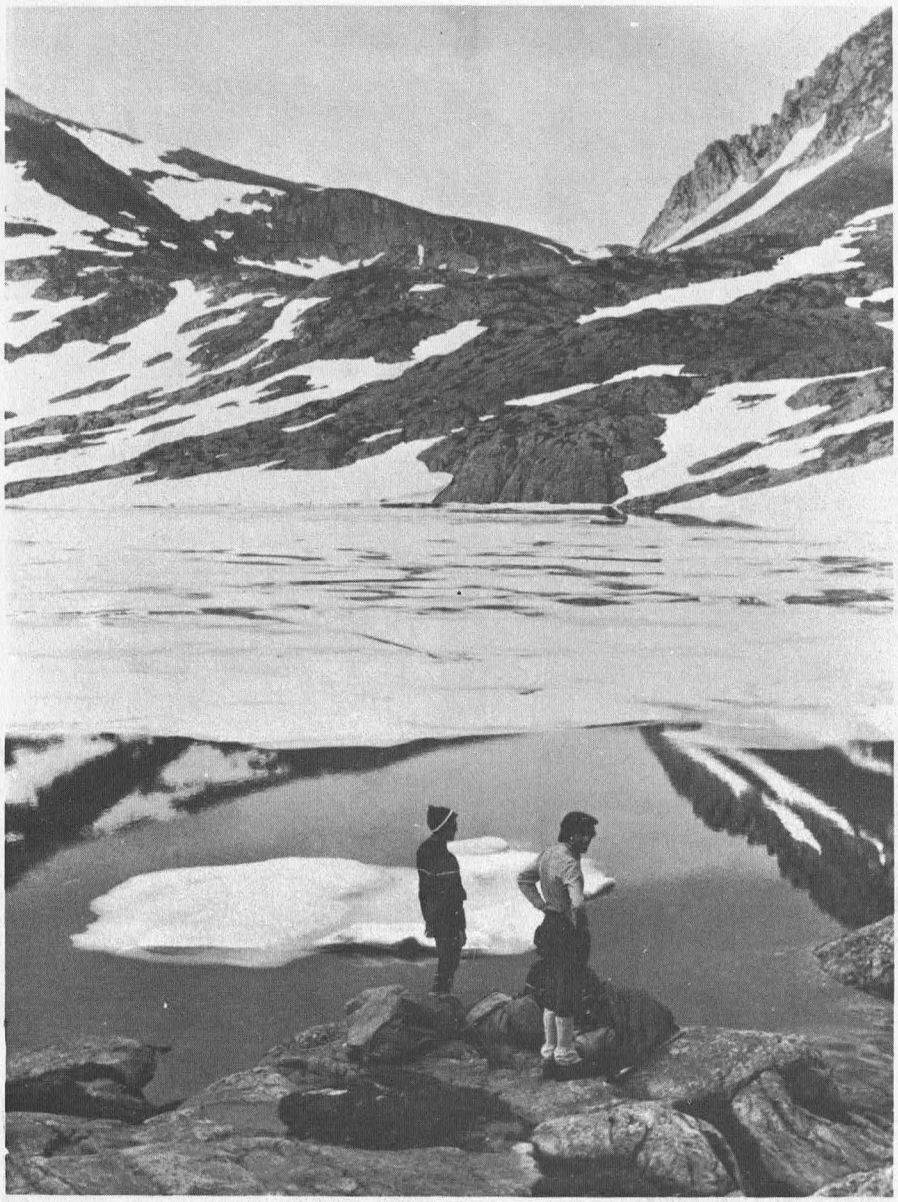

foto: J. Solà

traordinari. És clar que, tenint tan poca memòria... Suposo que tots els que acabaren bé el segon dia, deurien acabar bé també el tercer recorregut, que tothom va quedar cansat, però content d'haver estat en una regió, que molts deien d'haver visitat abans, encara que la veien per primera vegada. (Ja saben com és molta gent, que confon el Roig amb el Negre, segurament per haver-los vist junts massa vegades.) Suposo que el dinar de comiat del Rallye va ser com tots, amb xivarri, resultats i una mica de parlaments de senyors importants dintre del que es porta a muntanya, i poca cosa més.

Ai, Senyor, sí que recordo una cosa més: que l'any passat, el tiquet del dinar costava més del doble del d'enguany. Doncs bé, dues coses incomprensibles: a) Que costant la meitat que l'any passat, els reunits fossin els mateixos o menys que l'any passat. b) Que malgrat l'augment dels «crus», que no té res a veure amb els canelons, però que tampoc no té res a veure amb els telèfons i els cinemes, l'Hotel de Ribera de Cardós, fos tan considerat. Coses de la vida.

Classificació

Medalla d'or (1.400 punts)

Enric Vidal, Gabriel Obiols, Ramon Farras, del SEDIS Muntanya, de la Seu d'Urgell; Genís Maezo, Josep Salvadó, Josep M. Soriano, del SEDIS Muntanya, de la Seu d'Urgell; Vicenç Soto, Lluís Morales, Santiago Barnils, del Club Muntanyenc Sant Cugat, de Sant Cugat del Vallès; Josep M. Soto, Josep M. Navarro, Josep Cardella, del Club Muntanyenc Sant Cugat, de Sant Cugat del Vallès; Josep M. Gòmez, Miquel Garrell, Roman Monter, del Club Muntanyenc Sant Cugat, Sant Cugat del Vallès; Antoni Masana, Marcel Millet, Xavier Millet, del Club Muntanyenc Sant Cugat, de Sant Cugat del Vallès; Ferran Herrero, Ricard Herrero, Ferran Ibàñez, Unió Excursionista de Catalunya, de Barcelona; Francesc Guix, Joan Miró, Jordi Solà, de la Unió Excursionista de Catalunya, de Barcelona; Joan M. Vilaplana, Andreu Sorrosal, Xavier Martínez, de la Unió Excursionista de Catalunya, de Barcelona; Josep Sàez, Ambròs Biel, Josep A. Benítez, de la Unió Excursionista de Catalunya, de Barcelona; Josep Sicart, Antoni Ruiz, Josep M. López, de la Unió Excursionista de Catalunya, de Barcelona; Fèlix Rodríguez, Herich Herbolzheiner, Emil Herbolzheiner, de la Unió Excursionista de Catalunya, de Barcelona; Cesc Marcet, Jaume Pagès, Pere Abella, del Centre Excursionista de Rubí, de Rubí; Antoni Esteban, Miquel Miranda, Eulàlia Fuentes, del Centre Excursionista de Rubí, de Rubí; Salvador López, Josep Tàpias, Jordi Coromina, de l'Agrupació Excursionista de Catalunya, de Barcelona; Miquel A. Martínez, Josep Fluvià, Francesc Estanyol, de l'Agrupació Excursionista de Catalunya, de Barcelona; Francesc Carbonell, Joan Boronat, Pere Freixes, de l'Agrupació Excursionista de Catalunya, de Reus; Josep Lerín, Antoni Andrés, Isaac Pueyo, del Centre Excursionista Tarragona, de Tarragona; Ramon Cases, Miquel A. Curtiles, Pere Esquerre, del Centre Excursionista Tarragona, de Tarragona; Josep M. Molinos, Pere Millà, Jordi Rius, del Centre Excursionista de Catalunya, de Barcelona; Jordi Iranzo, Lluís Vinsac,

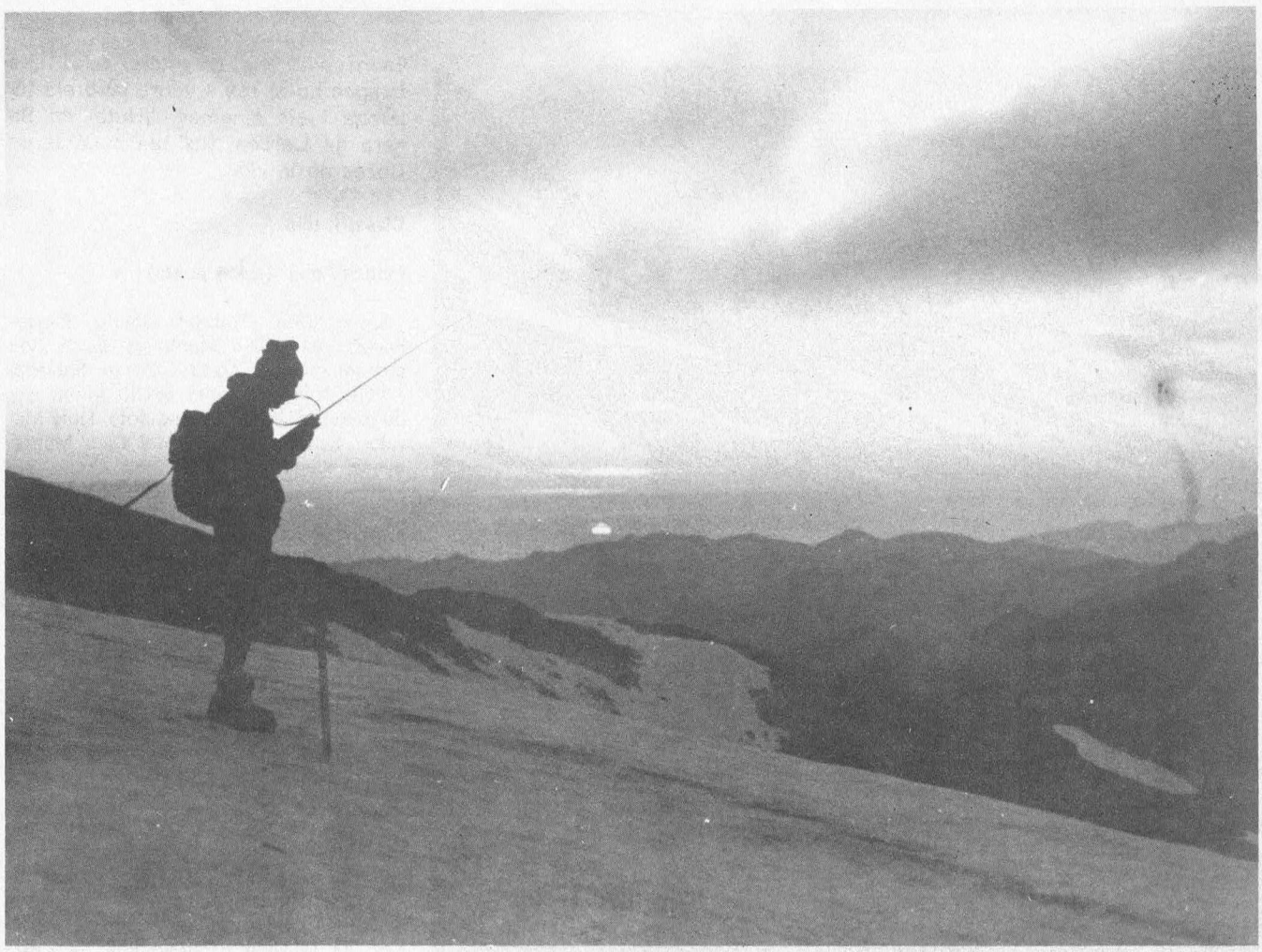

foto: J. Solà

Conrad Blanc, del Centre Excursionista de Catalunya, de Barcelona; Enric Font, Xavier Gregori, Agustí Ordeix, del Centre Excursionista de Catalunya, de Barcelona.

Medalla de plata (entre 1.399 i 1.210 punts)

Joan Potés, Josep Ll. Estades, Antoni Saladit, de l'Hispano Olivetti Secció Esportiva, de Barcelona; Josep Oriol Solé, Núria Solé, Josep M. Samsó, dels Lluïsos de Gràcia, de Barcelona; Enric Solé, Josep M. Solé, Ignasi Rafanell, dels Lluïsos de Gràcia, de Barcelona; Jacint Cucurull, Josep Ysas, Joan Zapatero, del Centre Excursionista de Rubí, de Rubí; Jaume Blay, Montserrat Garcia, Joan Boada, del Club Gimnàstic Barcelonès, de Barcelona; Manel Espuny, Jordi Ferret, Lleonard Calaf, del Centre Excursionista Tarragona, de Tarragona; Miquel A. Fernàndez, David Ibern, Antoni Ramon, del Centre Excursionista Poblet, de Barcelona; Josep R. Sabrià, Salvador Baig, Francesc Jasaneda, de l'Agrupació Excursionista Talaia, de Vilanova i La Geltrú.

Medalles de coure (menys de 1.200 punts)

Joaquim Isant, Xavier Milà, Josep M. Griera, del Foment Excursionista de Barcelona, de Barcelona; Joan Mestres, Miquel López, Emili Rovira, del Centre Excursionista de Catalunya, de Barcelona; Josep Farrà, Joan Ribera, Núria Figueras, del Centre Excursionista de Catalunya, de Barcelona; Joan Toledano, Joan Ferrer, Antoni Campillo, de l'Agrupació Excursionista Talaia, de Vilanova i La Geltrú; Isabel Romeu, Assumpta Baig, Tina Moya, de l'Agrupació Excursionista Talaia, de Vilanova i la Geltrú; Ramon Martí, Josep Blanes, Josep Planas, de l'Agrupació Excursionista Talaia, de Vilanova i la Geltrú.

Premis especials

Primera femenina: Eulàlia Fuentes, del Centre Excursionista de Rubí. **Primer equip femení:** Isabel Romeu, Assumpta Baig i Tina Moya, de l'Agrupació Excursionista Talaia, de Vilanova i la Geltrú. **Classificat més veterà:** Emili Rovira (63 anys), del Centre Excursionista de Catalunya. **Equip més veterà:** Joan Mestres, Miquel López, Emili Rovira (149 anys), del Centre Excursionista de Catalunya. **Entitat amb més equips classificats:** Unió Excursionista de Catalunya, de Barcelona (6 equips). Equips inscrits: 62; sortits: 58; retirats i desqualificats: 19 (1er. dia) i 3 (2on. dia); classificats: 36.

Arbres descomunals en el nostre paisatge

per **Ramon Vinyeta**

Vegeu el capítol ELS ROURES, inserit en el núm. 669.

II. — ELS FAIGS

El faig, (fagus silvatica), és un arbre que per viure i propagar-se homogèniament necessita unes condicions climàtiques ben determinades, diferentment d'altres espècies tan generalitzades com són el pi, el roure i l'alzina, les quals, gràcies a llur capacitat d'adaptació, estan presents i es propaguen, en més o menys preponderància, en comarques tan diferenciades climàticament com són, per exemple, el Maresme, la Segarra i la Cerdanya. El faig, altrament, només viu esplenderosament en indrets d'elevat índex pluviomètric, superior als 800 litres per m.^{2} i a una altitud per damunt dels 700 m, la qual determina una temperatura mitjana relativament freda. D'aquí ve, doncs, que el faig es trobi, en relativa importància, a les obagues dels conjunts muntanyosos en els quals imperin les alludides condicions climàtiques com ara el Montseny, les Guilleries, el Collsacabra, el Ripollès i la Garrotxa, és a dir, en el nervi orogràfic que assenyala el centre de la Catalunya humida.

En menys preponderància i notòriament barrejat amb altres espècies, el faig també es troba a les comarques pirinenques del Berguedà, el Solsonès, la Cerdanya, l'Urgellet, els Pallars, el Ribagorça i la Vall d'Aran, però enlloc d'aquestes comarques no forma boscúries tan extenses i homogènies com, per exemple, la fageda de Santa Fe del Montseny, o la baga de Curull en el Ripollès.

I feta excepció d'algun exemplar escadusser, a causa dels factors climàtics suara explicats, tampoc no hi ha faigs a les muntanyes de Sant Llorenç del Munt, Montserrat i, menys encara, a les serres tarragonines del Montsant, Prades i la Llena. Altrament, es troben algunes clapades de faigs a les obagues dels Ports de Beseit, gràcies al fet que el massís rep un bon contingent d'ai-

foto: R. Vinyeta

Gairebé al cim de Comanegra, al vessant que dóna al Vallespir, vàrem descobrir aquest faig excepcional que té més de 5 metres de perímetre. ◀◀

Aquest faig centenari, de més de 4 metres de perímetre, rep, isolat, les batzegades dels temperis, situat en un cap de carena de la serra de Monars, a l'Alta Garrotxa. ◀

La Fageda d'en Jordà, a prop d'Olot, és l'únic bosc de faigs que hem localitzat a Catalunya situat a menys de 700 metres d'altitud. Les condicions litològiques del terreny i l'índex pluviomètric superior als 1.000 m^2 anuals justifiquen la seva presència. ◀▼

Al damunt de Sant Nazari de la Vola (Osona) hi ha la coma de la Grevolosa on els faigs viuen en unes condicions climàtiques adients. D'aquí ve que siguin tan corpulents tal com es mostren a la fotografia. ▼

Aquest és el faig més gran i formós que hem localitzat a les Guilleries. Voreja la nova carretera que porta a Vallclara. Per això té tants admiradors. ▶

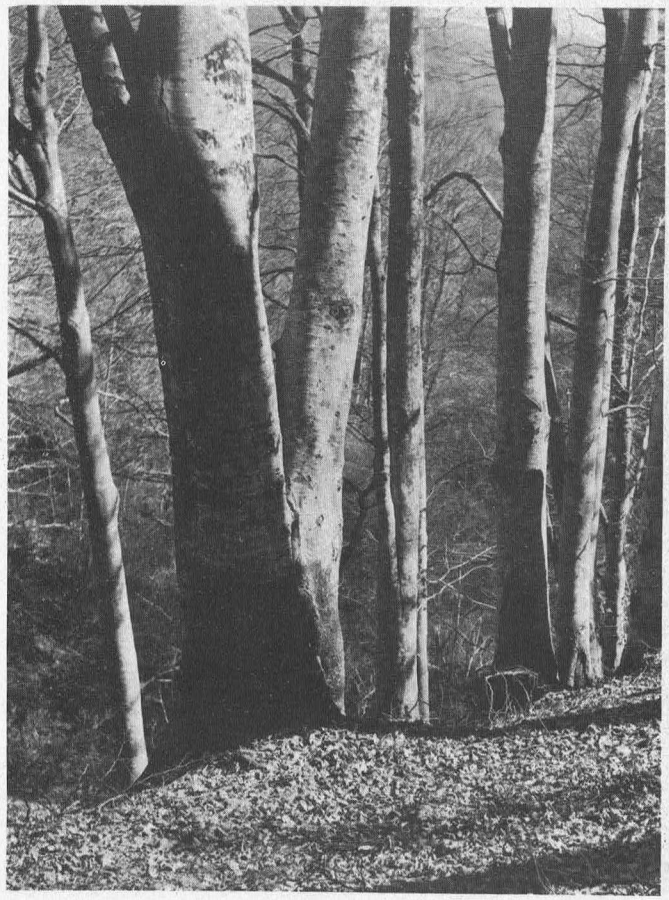

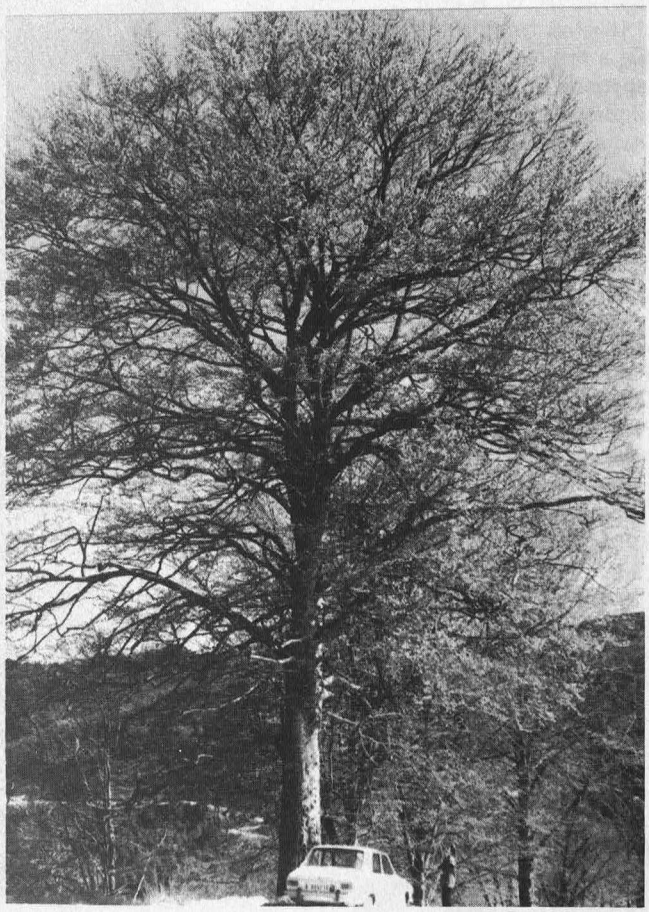

fotos: R. Vinyeta

foto: R. Vinyeta

gües proporcionades pels freqüents temporals de llevant.

El faig, com a element integrant del paisatge, té tres formes de manifestar-se. En els llocs on constitueix bosc homogeni, el tronc s'enfila rectilini i exempt de ramatge a les parts inferiors. En aquestes condicions creix considerablement, i aquests exemplars són els més preferits i valorats en l'explotació forestal. En aquestes zones de bosc espès els arbusts de sotabosc gairebé no existeixen com a conseqüència de la nulla radiació solar. En els cims dels carenars i ens els indrets poc arrecerats, l'efecte dels elements atmosfèrics els colltorça o malmet i no els permet sinó una vida molt precària i un aspecte ben desfigurat. Però allà on s'ofereix amb la màxima magnificència i ufanor, mostrant tota la seva capacitat de desenrotllament i d'expansió, és en els indrets a bona altura, ja no tan humits i ombrívols, on creix lliurement als quatre vents i un xic aïllat d'altres exemplars que li podrien minvar o disputar el seu «hinterland» atmosfèric o espai vital. Exemplars d'aquesta mena, que es destaquen d'un bon tros lluny per la pompa de llur extensa i estètica capçada són molt abundants en els confins o entremig dels pasturatges on amb llur presència assenyalen una fita en el camí. Quan un hom transita per llur vora, resta admirat de tan galana presència i fins se sent l'impuls de reverenciar-los i redossar-s'hi breus instants per heure l'empar de llur extens brancatge. Des del punt de vista ornamental, ben difícil és de trobar un arbre que com el faig tan bé s'agermani amb el paisatge i denoti per ell sol tan exquisida bellesa.

Les fotografies adjuntes donen testimoni d'alguns dels més bells exemplars que hem localitzat en les distintes comarques de la Catalunya humida. En aquest cas les imatges seran prou més eloqüents que les paraules.

Flors de muntanya

per **Ramon Pujol i Alsina**

Avui us desitjo parlar d'uns quants llibres de flors que han anat arribant a les meves mans aquests darrers mesos. Tots són interessants, i us en faré un breu resum.

Mountain Flowyrs of Scandinavia. És un llibret de format reduït (11 x 15 cm), per a dur-lo a la butxaca. Text en anglès, per Olav Gjaervoll i Reidar Jörgensen. Dibuixos en color, meravellosament fidels, de Dagny Tande Lid. Descripció abreujada de l'hàbitat de les flors de muntanya, i de llur biologia, immigració, distribució i comunitat de plantes. Petits mapes mostrant la distribució de la **Campanula rotundifolia, l'Artemisia norvègica,** i l'**Arnica alpina.**

Fleurs de Montagne. Obra d'Anthony Huxley. Versió francesa de Luc Brunerye. Format de 13 x 18 ½ cm. 1175 plantes reproduïdes, de les quals 884 a tot color, dibuixades pels artistes Daphne Barry i Mary Grierson. Text documentadíssim. Llibre recomanable per a dur-lo a la motxilla tots els bons aficionats a la botànica.

Petit guide panoramique des herbes medicinales. De Hans Fluck en versió francesa de Charles Béguin. Format agradable (12 x 17 ½ cm). Dibuixos en color, molt fidels, de Rita Jaspuren-Shib, de 180 plantes medicinals, amb descripció, hàbitat, recollida, cultiu, principis actius, i utilitat de cada una d'elles. Al final del llibre hi ha una llista de les malalties susceptibles d'ésser combatudes amb les plantes medicinals. Segueix després l'índex alfabètic amb els noms vulgars i científics de les plantes descrites.

Flowers of South-west Europe, a field guide. Obra d'Oleg Polunin i B. E. Smythies. Magnífic llibre (22 x 55 cm), complement indispensable de **Flowers of Europe, a field guide.** (D'aquest llibre fa poc temps ha sortit una edició en llengua castellana.)

En aquest **Flowers of South-west Europe** hi ha més de 2400 plantes descrites, de les quals 351 ens són mostrades en reproduccions a tot color de fotografies preses «in situ», i 138 en fidelíssims dibuixos en blanc i negre fets per Barbara Everard i Jill Smythies. Hi ha també 18 mapes dibuixats per John Callow, demostratius de la distribució de les plantes. Els mapes en color de les entrecobertes, molt interessants, són obra de John Callow i John Dawson. Per a nosaltres és una obra plena d'interès, ja que cobreix tota l'àrea hispanoportuguesa, i bona part de la França del sud-oest.

Deixem els llibres, i seguim amb les nostres flors de muntanya. Heus aquí les d'avui:

Gentiana ciliata L. Gencianàcia. Nom vulgar. Gencianeta de tardor. Perenne, rizoma prim, tija de 10 a 20 cm, dreta, flexuosa, angulosa, fullosa fins a l'àpex; fulles lanceolato-linears, agudes, d'un verd apagat, flors blaves, grandetes (de prop 4 cm de llarg) terminals, solitàries amb el calze acampanat quadrífid, corolla igualment acampanada, profundament quadrífida, amb els lòbuls oblongs i ciliats. No és una flor fàcil de trobar, perquè no és gaire abundosa. Comença a florir a l'agost, i fineix a l'octubre, en els pasturatges, boscos esclarissats i pedregosos del nostre Pirineu i Pre-pirineu. El dibuix correspon a un exemplar collit a la vall de Carlat (Setcases) a començaments d'octubre.

Centiana campestris L. Gencianàcia. Anual, d'arrel prima i tija de 5 a 20 cm, dreta, angulosa, simple o ramificada, fulles d'un verd fosc, les basilars transovades, en rosetó, les caulinars ovato-lanceolades, agudes, amb tres o més nervis; flors d'un viola fosc, rarament blanques (jo n'he trobat algunes vegades, com també de rosades), grandetes, d'uns 3 cm, en cimes bipars paniculades, peduncles més curts que les flors; calze partit en quatre divisions, corolla acampanada dividida en quatre lòbuls ovato-

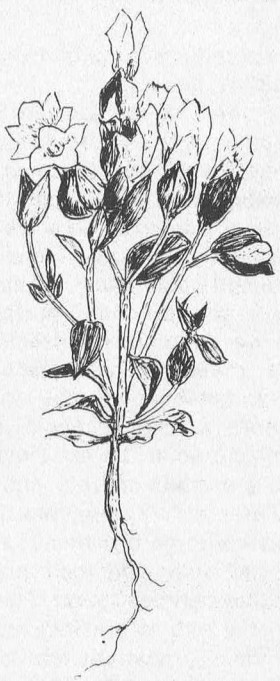

obtusos, barbada a la gorja. Florida de finals de juny fins a setembre, en gran abundor als pasturatges del Pirineu i Pre-pirineu. Fa uns quants anys, quan la Molina era un petit paradís, era un goig de pujar tranquil·lament pel coster de la pista «Standard», fins a coll Sisè perquè era un jardí seguit d'aquestes boniques gencianetes. L'excés de carreteres, pistes, aparcaments, construccions, etc., van malmetent-nos tot el que resta de bell i delicat a la muntanya. El dibuix correspon a un exemplar collit prop de la font del Saüc (Setcases) a darrers de juny.

Gentiana Pyrenaica L. Gencianàcia. Perenne, amb el rizoma curt que produeix tiges floríferes de 3-7 cm, ascendents, uniflores, fulloses, fulles lanceolato-linears, petites, consistents, flors d'un viola força intens, de 2-3 cm, solitàries, curtament pedunculades, calze cilíndric, quinquelobulat; corol·la hipocrateriforme, doble

llarga que el calze, quinquelobulada, de lòbuls ovato-obtusos. Florida de finals de juny a primers d'agost en tots els alts pasturatges de la serralada pirinenca. La **Gentiana Pyrenaica,** és molt vistosa, perquè sempre s agrupa fent petits jardins de 5 a 9 flors, almenys, i damunt del glevatge és una nota de color que es remarca immediatament. Passa exactament el mateix amb la **Gentiana Verna,** si bé aquesta fa els agrupaments més nombrosos (15 a 20 flors). Una constel·lació d'estrelletes blaves. Quina meravella! El dibuix correspon a uns exemplars collits al Cap de Rec (Lles), a començaments de juny.

Malva moschata L. Malvàcia. Nom vulgar: malva. Perenne, tronc de 30 a 60 cm, dret, rodó, ramificat, un poc eriçat o pubescent; fulles peciolades, totes palmatisectes, estípules lanceolades; flors solitàries, rosades, calicle de tres foliols linears, atenuats pels dos caps, pestanyoses, tan llargs com el tub del calze; corol·la 2-3 vegades més llarga que el calze, pètals ovato-cuneïformes, escotats, aquenispeluts llisos que es tornen negres a la maturitat. Florida,

juny-juliol en els prats, voreres de boscos i de torrents de la regió pirinenca. El dibuix correspon a un exemplar collit a la Molina ben a la vora del xalet del Centre, els darrers dies de juliol.

Globularia vulgaris L. Globulariàcia: Nom vulgar: herba del sarró, senet de pobre. Tija de 10-30 cm, herbàcia, dreta, simple a la fi, més llarga que les fulles, amb nombroses escames lanceolades, agudes, alternes, fulles basilars nombroses en rosetó, grans, transovades, atenuades amb llarg pecíol acanalat, flors d'un blau agrisat, calze molt pelut exteriorment. Florida de maig a novembre, segons

l'hàbitat. Es troba correntment a les voreres de bosc o en llocs pedregosos del Pirineu, Pre-pirineu i serralades secundàries. El dibuix correspon a un exemplar collit a la serra del Verd (Berguedà) a finals de maig.

Els darrers transhumants

per **Ernest Costa**

«Una, dues, tres... mil cent setanta-dues.» El dit del majoral ha deixat d'assenyalar les ovelles una per una i l'amo dóna la quantitat per bona. El clos on són tancades està emplaçat al capdamunt d'un petit serrat que tímidament emergeix de la monotonia orogràfica de la regió. Al nord, les quietes aigües d'una de les preses del Guadiana i al sud les del pantà del Zújar. Grocs i blaus són els colors que envolten aquest tros de La Serena extremenya i és aquí on les ovelles merines han passat la hivernada. Per Tots Sants, i prenyades, van davallar de les fresques pastures estiuenques de Gredos i ara, a la darreria de maig, es disposen a emprendre el camí del nord.

Altra volta, com fa cents d'anys, el bestiar ha estat comptat, els muls i l'euga carregats i els homes, amb un poc dissimulat neguit, estan a punt per iniciar una vegada més la pesada ruta que els portarà a Castella. Els mateixos moviments, les mateixes paraules, els mateixos gestos s'han anar repetint, immutables, al llarg dels segles.

Quan tot està llest per emprendre la marxa, l'aire fi, gairebé fred, de la matinada ha donat pas a una atmosfera càlida i encalmada. Queda al nostre darrera i dalt del serradet la modesta construcció de teulada a dos vessants, on han viscut els pastors durant l'hivern i on han nascut les ovelles joves. A la tardor, tot just arribats, se separen els mascles de les femelles, i aquest grup encara es divideix en «borras», ovelles nascudes l'any anterior, i les restants. Al cap de pocs dies, a mitjan novembre, comença la «paridera»; cada nit després de sopar el pastor o el sagal dóna diverses voltes a la pleta per veure si les ovelles que van naixent estan bé.

Malgrat que la relació mare-fill es posa ràpidament en funcionament, es donen casos en què aquesta rebutja la nova ovella. Llavors la mare és lligada i posada junt amb aquelles a les quals s'ha mort la cria o a les quals, havent-se-li mort, se n'ha donat una altra i no la volen.

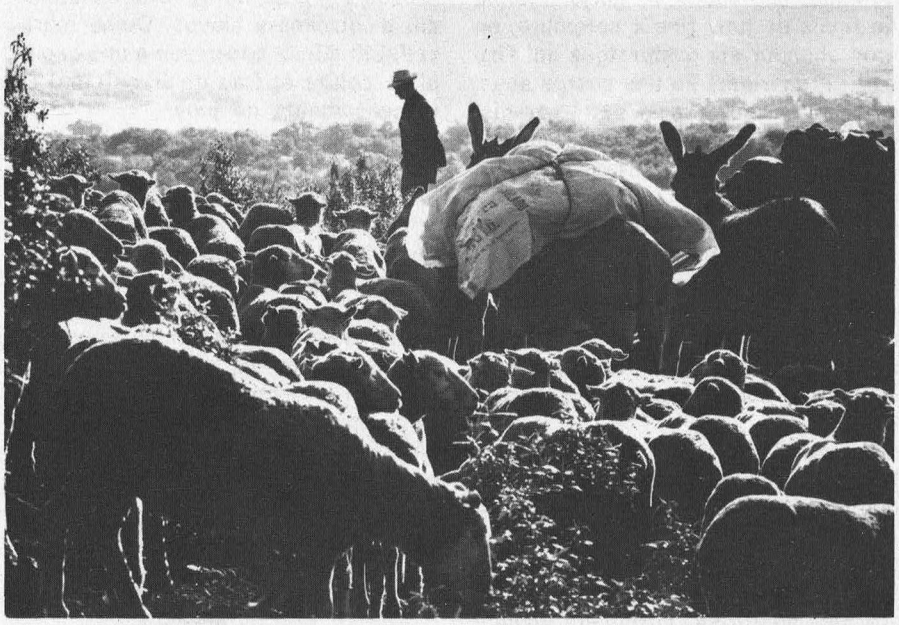

foto: E. Costa

També es lliga i separa aquella que junt amb una altra que té poca llet han de criar el mateix petit.

En fer-se de dia és el majoral qui fa les «migas», pa fregit i greix per a tots. Una vegada han esmorzat van a la pleta a «achicar», o sigui treure les ovelles parides aquella nit. Aquesta tasca està encomanada al majoral i no entra al recinte ningú més que ell.

I el mateix matí s'acostuma a senyalar els animals i a formar grups, «atajos», normalment unes tres-centes mares amb els seus fills, que són lliurats a mans del pastor anomenat «mansero», que és, des d'aquest moment, qui en tindrà cura.

L'amo, el guarda a l'esquerra i el gos d'atura al mig, veuen com el ramat s'allunya prats enllà. El sol cau sec com una fuetada i, lentament, cada un dels homes —són tres— pren les seves posicions i les fa prendre al bestiar que fins ara ha caminat anàrquicament. La marxa ja està iniciada i no es pot aturar sota cap pretext. Cal seguir el camí ramader, el «cordel», i no és possible romandre hores en un mateix lloc, car l'herba s'acabaria. El temps just per a descansar i dormir. No s'hi valen pluges, trons, calor o cansament; el bestiar no pot aturar-se i cal seguir la ruta. I el responsable d'arribar a lloc amb el bestiar en bones condicions i en la seva totalitat, és el majoral. De les seves decisions depèn l'èxit o el fracàs de l'expedició.

El nostre majoral es diu Alejandro i és un home enamorat de la seva feina. És casat, encara que sembla més vell té 49 anys, i muller i dos fills. Normalment, i per elementals raons d'estratègia, el seu lloc és al final de la comitiva; així no se li escaparà cap detall.

Qui va al davant és el «mansero» i és el segon en importància. La seva missió és conduir el bestiar. Ha de conèixer la ruta, car a moments la carrerada és molt poc marcada o bé s'enforca amb altres. El «mansero» és l'home que sempre porta a les butxaques uns bons trossos de pa; i aquesta és la seva arma més important. A punta de dia, després d'haver dormit, cal que el bestiar es posi en camí, operació força més complicada del que pot semblar de bell antuvi. Primer el «mansero» cridarà els marrans amb potents xiulets i, després, tot iniciant la marxa, els mostrarà un tros de pa. Un a un segueixen l'home i tot darrera van alçant-se les ovelles que segueixen els marrans. El res-

Un altre cop, com fa cents d'anys, el bestiar ha estat comptat, els muls i l'euga carregats i, els homes, amb un mal dissimulat neguit, disposats a iniciar la ruta de Castella. ◀

El majoral, l'Alejandro, el responsable de la marxa, té 49 anys però sembla més vell. És un home enamorat de la seva feina. ▼

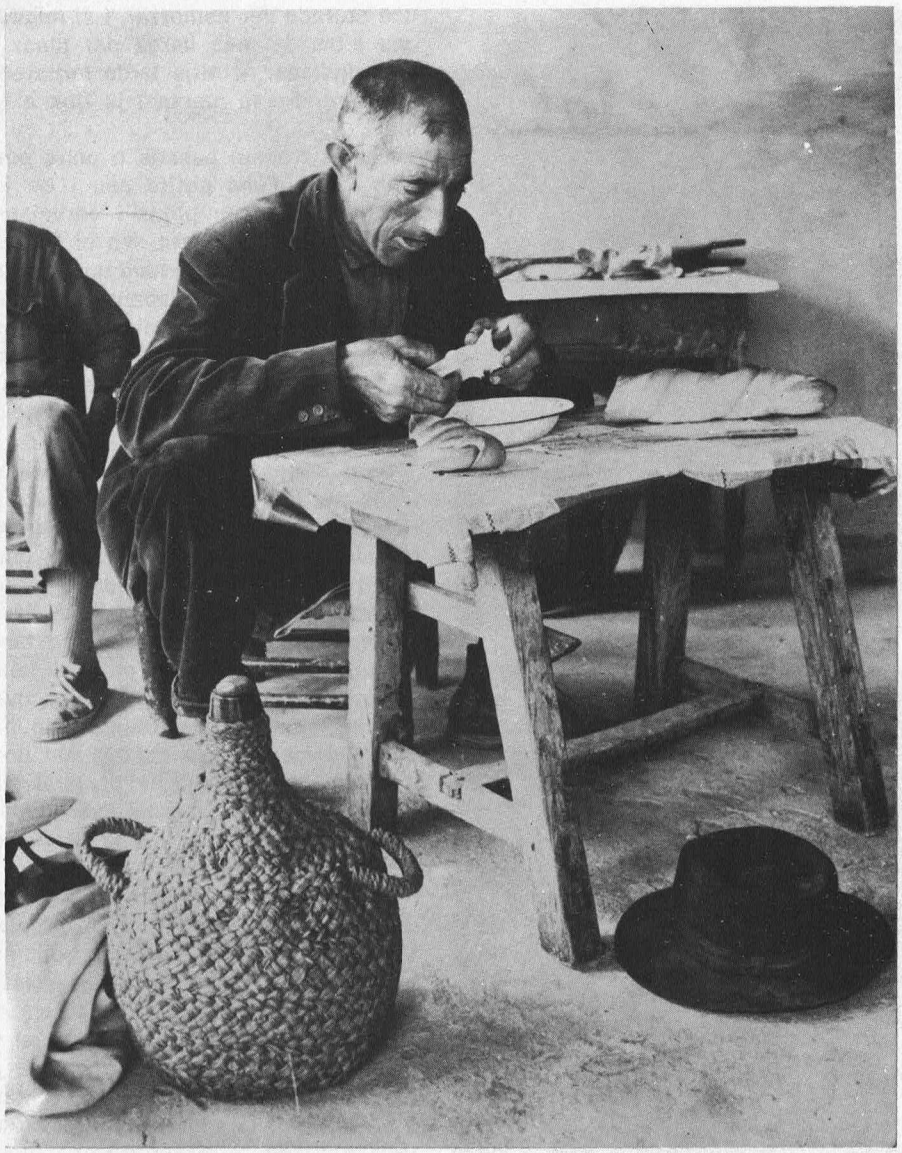

foto: E. Costa

sort ja està disparat i gràcies al gregarisme d'aquests animals aviat tots estaran dempeus i fent camí.

El «mansero» del nostre ramat és en Manuel, vestit amb camisa blanca i granota blava de mecànic, de quan treballava en una fàbrica de Mataró. Va marxar-ne perquè allí era una peça més del complicat engranatge laboral d'una gran empresa i si bé aquí, a casa seva, la feina és dura i mal pagada, almenys no és un element anònim sinó que es pot sentir més responsable del seu treball. Encara que ell sempre dirà que va marxar-ne perquè les aigües no li provaven. En canvi la seva muller li insisteix de retornar a ciutat en recerca d'un nou treball i ell, abans de partir cap al sud, li va prometre que potser sí que aquest seria l'últim viatge.

El tercer en importància és el pastor. Es diu Juan, té cinquanta anys i als dotze ja era sagal i menjava pa amb oli per esmorzar, pa amb oli per dinar i pa amb oli per sopar. Les faccions, encara que agradables i suaus, són les de la derrota i el cansament; porta barret de palla com els altres i té les espatlles notablement carregades. La seva missió principal està a vigilar la marxa dels animals. Que no s'apilonin massa, que no s'escampin, que no envaeixin els sembrats veïns.

Encara fa ben pocs anys que a les comitives de transhumants hi figurava un segon pastor i no cal dir que el sagal, o sigui el rabadà. Anar a buscar aigua, llenya i fer foc, eren feines seves.

Carregat al llom dels muls duem un gros pernil, pa i cafè portuguès portat de contraban. Aquest serà l'aliment base al llarg dels onze o dotze dies que duri la marxa. La resta del menjar, taronges, sardines de llauna, vi, l'anirem comprant als pocs pobles pels quals passem o a aquells que ens quedin a prop. Avui mateix, primer dia de camí, el majoral s'arribarà a Talarrubias, vila d'uns 4.000 habitants i reguerots d'aigua bruta i pestilent que fan de claveguera. El blanc de les cases mossega els ulls i els carrers són buits. Solament a les petites ombres que es comencen a projectar, alguna dona, gairebé sempre endolada, treu la cadira i s'hi asseu per cosir o fer conversa amb la veïna. Darrera el majoral i el ruc queda un petit núvol de pols lleugerament alçat pel cansat caminar de l'animal. El camí puja i baixa petits lloms monòtonament. Fràgils tortugues i llargandaixos de treballada pell verda estan mig endormiscats sota el poderós sol de les dues del migdia.

A la matinada i quan la tarda cau, o sigui durant les hores de més fresca, és quan els animals caminen millor i més de pressa. És llavors quan cal aprofitar al màxim el temps i fer més camí. Per això els vespres s'acostuma a parar al voltant de les deu, en aquella hora que els estels ja han substituït les darreres i allargades clarors de la dilatada posta d'aquestes terres. És l'hora d'escollir el lloc menys ingrat per a passat la nit, aplegar el bestiar, descarregar els animals de bast, abrigar-se perquè ha refrescat, fer una queixalada i estirar a terra les mantes, cada any un xic més velles, esfilagarsades i sargides, embolicar-s'hi i disposar-se a

Un cop iniciada la marxa no es pot aturar sota cap pretext. ▼

El "mansero", el segon en jerarquia, i el majoral, en un moment de repòs. ▼▼

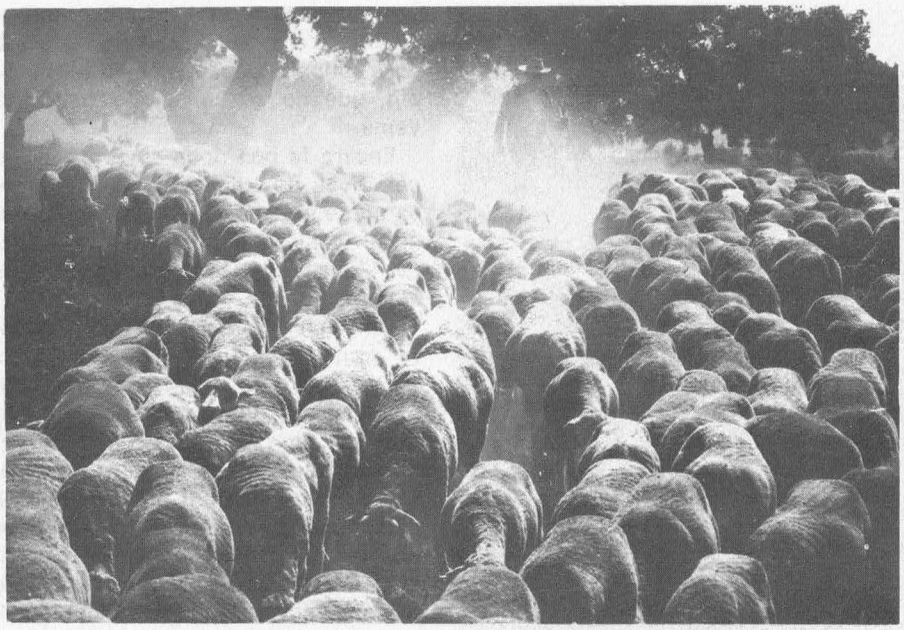

fotos: E Costa

dormir sempre amb una orella a punt de copsar la més petita fressa anòmala. Aquesta nit ha calgut llevar-se en sentir els crits d'una salvatgina. El llop, ha dit el majoral. Encara que sembla dubtar-ne, car malgrat que aquests paratges n'estaven plens fa tan sols dotze anys, ara feia temps que no en sentia cap.

Quan tot just l'estelada es comença a apagar cal llevar-se, treure's la humitat del damunt, encendre foc i preparar un gros ansat amb cafè, carregar altre cop els muls, mostrar el pa als marrans, i tornar a fer camí.

Quan els raigs del sol deixen d'esquitllar per damunt de les ovelles i aquestes ja amaguen el cap a l'ombra de les anques de la que tenen al davant, als volts de les nou, farem una aturada per esmorzar, i al migdia una altra de més llarga per dinar i fer migdiada. A mitja tarda tornarem a emprendre la marxa i ja fins a la nit.

Sovint trobem basses o pous que amb l'ajut d'una petita deu i de la pluja sempre són plens i serveixen per a apaivagar la set. No hi fa res que damunt l'aigua hi hagi una crosta de llot ni que en suspensió hi pullulin tota mena de bestioles mortes. «—Las cucarachas no hacen na», diu en Manuel. Tot és qüestió de trencar el llot, apartar-lo i aclarir l'aigua amb les mans.

Avui, segon dia, travessem el Guadiana per damunt la presa de García Sola i després haurem de seguir la carretera asfaltada una colla de quilòmetres. L'asfalt està roent i aviat caldrà treure algun cuc que es farà al peu de més d'una ovella. De tant en tant haurem de fer anar el bestiar cap al migrat bosc de pins que ens envolta, perquè tinguin alguna cosa de menjar. Els cotxes són una constant preocupació pel majoral. En fer-se la presa el «cordel» va quedar soterrat per les aigües i ja ningú no va pensar a refer-lo.

A mitja tarda l'Alejandro decideix deixar la carretera i envair la propietat que tenim a l'esquerra. El bosc és molt brut i és dificultós fer-hi passar més de mil caps. Però l'home alça el bastó i alhora que crida «por aquí y palante. Se ha acabao», comença a organitzar els moviments del ramat. Espígol de forta sentor, mareselva de delicat aroma, cirerers d'arboç, llentiscle, romaní, estepa, ginestell, fonoll i l'espectacular «piorno», una mena de ginesta de mata molt alta i flors fràgils, ens acompanyen una bona estona.

Però l'endemà, passat Valdecaballeros, ens veurem obligats a retornar a la carretera, que ja no deixarem fins a l'hora de dinar en què el majoral decideix posar-se en un extens prat d'una finca situada a prop. És impossible fer seguir al cansat bestiar pel fumejant asfalt. Aviat arriba un empleat de la finca que, garrot enlaire, ens diu que cal marxar, i de

Un moment de relaxament en la dura marxa cap al nord, seguint la carrerada o "cordel". ▼

Veri i filferrades. Cal extremar la vigilància sobre gossos i ramat. ▼▼

fotos: E. Costa

pressa, d'aquelles pastures. Ni l'amenaça d'avisar la Guàrdia civil, ni el garrot hostil, ni l'arronsada actitud del pastor i el «mansero», fan canviar la serenitat i ferma decisió presa pel majoral. Han estat uns minuts tensos, però la veu de l'Alejandro no s'ha alterat i ara el ramat descansa i s'atipa mentre el mosso promet tornar i fer-nos fora.

En Juan pensa que aquesta vida dura i ingrata ja no és per ell i que, el millor, ara que s'apropa la data per a renovar el contracte, que s'acostuma a fer per Sant Pere i oralment, seria dir a l'amo que ha decidit no fer cap més viatge i que es quedarà a casa a criar bestiar. Perquè del que està convençut és que mentre hi hagi «bobos» com l'Alejandro i en Manuel que davant de l'amo només ajupen el cap, hi haurà transhumància a peu i en les actuals condicions. Per altra banda també aquests dos s'adonen una vegada més que no tenen edat per a aquestes trotades, per a dormir al ras i entomar la pluja i el sol. Potser fugir a ciutat? Per Sant Pere ho hauran d'haver decidit.

Al port de San Vicente deixarem a la nostra esquena les àrides i seques terres extremenyes i entrarem a les ja més humides de Toledo. Malgrat, però, l'aridesa i la sequedat, la flora és esplèndida. Només quatre gotes són suficients per a fer créixer ufanoses mates d'exquisides flors. Els alzinars, força malmesos, mostren encara centenars d'exemplars de capçada frondosa i soca robusta moltes vegades recargolada pels anys i adoptant les més capricioses formes. A molts indrets ICONA les talla per a plantar-hi eucaliptus i pins. Els primers hi arrelen força bé, però els pins viuran precàriament.

Han passat dos dies i entrem als terrenys d'una finca que travessa la carrerada. A l'entrada de la propietat una portalada metàl·lica amb filferrada a la part superior i un rètol que en lletres majúscules diu «VENENO», ens dóna la benvinguda. Hi ha estricnina escampada i és perillosa. Cal vigilar el bestiar i lligar els gossos. Aquests no solament no compliran la seva missió sinó que donaran feina. D'aquesta manera anem fent camí quan ens apropem a grosses baluernes banyudes: són majestuosos cérvols de procedència africana que són engreixats i tractats amb cura perquè pugin ferms i manyacs. A l'hora de la cacera cauran abatuts a dotzenes.

Segueix el cel clar i la calor intensa, però avui dinarem en un petit oasi. Un pou sense tapar, d'aigua fresca i bruta, n'és el motiu. Pereres, figueres i ceps emparrats, tot al volt; a sota, herba verda i alta, bon amagatall per a les colobres. Sembla dia de festa i l'alegria que dóna el paratge s'encomana a homes i bèsties. Els gossos d'atura gairebé es colguen sota l'herba humida, els rucs es re-

Un clos reservat a la cacera. Hi creixen els cérvols, destinats a una mort irremeiable. ▼

Un pastoret de vaques, de mirada trista i espantada, a qui la vida no somriu. ▼▼

bolquen per entre flors blanques i grogues i les ovelles no estan immòbils com els altres dies a aquesta hora. En Juan i en Manuel fins i tot tenen el suficient humor per a treure l'agilet i afaitar-se; i l'Alejandro en lloc de fer la migdiada opta per encendre un bon foc i fer bastons amb una dotzena de perxes que ahir va tallar. Només hi reeixirà en tres perquè l'època no és gens propícia car la saba està en moviment.

L'endemà tot haurà canviat i per camins polsosos i reguerots secs arribàrem cansosament al tristíssim poble de Navalmoralejo. A l'entrada una font i un cartell: «AGUA NO POTABLE». I envoltades per la terrosa, assedegada i monòtona planura, les cases del poble sense un arbre o un matoll a cap carrer. Només terra polsosa i el blanc enlluernador de les cases, i aquella decrepitud que solament poden donar els pobles sense futur. Per què reposar un vidre trencat, un fanal malmès, una porta que no tanca, si potser demà ho hauran de deixar tot? Quin demà hi pot haver per a un poble que no ha registrat cap naixement en tres anys?

L'Alejandro aprofita l'estada a Navalmoralejo per fer, com cada any, una breu visita a don Cirilo, l'home que una tarda de forta tempesta va obrir-li les portes de casa seva; i també per comprar el diari «Hoy» de Badajoz, que anirà llegint plàcidament mentre cau la tarda i els conills corren esvalotats en sentir la remor del bestiar. A entrada de fosc, enèrgicament i sense perdre la calma, arrencarà l'atapeïda filferrada que ens barra el pas. Encara no ha mort del tot l'antiga pugna entre el ramader i l'agricultor.

Al migdia ha nascut una ovella i ja s'ha incorporat immediatament a la lenta però constant marxa transhumant. Va l'última i sovint emet un be trencat i cavernós al qual respon amatent la mare, que està barrejada amb els altres caps, alhora que se li apropa, la llepa, es fan una carícia al morro, i segueix el camí. A la nit cal matar una ovella a la qual s'ha infectat el braguer. El pastor li lleva la pell per portar-la a l'amo com a garantia que l'animal no ha estat venut o esgarriat. Ni els gossos no volen la seva carn malalta.

A Puente del Arzobispo, ja creuades les escasses i empastifades aigües del Tajo pel robust pont que ha donat nom a la població, en Juan i en Manuel, després d'un llarg regateig, venen un parell de cabres de tres mesos i diverses ovelles. Formen part de la seva «excusa», o sigui els animals seus. Fa trenta anys l'«excusa» era de 15 a 20 ovelles. Ara és de 60 a més de dues o tres cabres. L'amo els fa la vida i els paga una insignificança; el «mansero» i el majoral estan assegurats.

A mitja tarda s'aixeca un fort vent i les orenetes passen a cinc pams de

les ovelles. Els llamps i els corresponents trons són intensos i seguits. La marxa, però, segueix impertorbable encara que més lenta que mai, donat que portem quatre animals coixos. A prop d'on som nosaltres el llamp ha mort de cop 183 ovelles arredossades a una alzina i una dona que anava dalt d'un ruc n'ha sortit malferida i l'animal mort.

Avui a la nit han caigut quatre gotes i en fer-se de dia ens adonem, com que a la terra humida han quedat ben fixades les empremtes, que les guilles han estat voltant el ramat. De segur que els gossos, portem dos mastins i dos d'atura, les han allunyades. La missió dels mastins, animal massís, pèl blanc, mirada ferèstega i ulls sangonosos, és gairebé exclusivament de policia. Només intervenen en cas d'apropar-se algun animal perillós i, fins fa poc, quan algú, generalment protegit per la fosca, pretenia robar alguna ovella.

A les portes de Velada passem una altra nit, però poc podrem dormir perquè cada dos per tres fa una ruixada. Cal enfundar-se els gastats vestits de goma i les botes, i posar-se drets; així no és tan anguniosa l'aigua que a poc a poc va filtrant-se a tot arreu. Fa fred.

Plovineja quan ens trobem un nen de tretze anys que engega vaques. Té la barba coberta de pèl moixí i la mirada, ulls que no han sabut mai el que és riure, trista i espantada. «—Es una vida muy arrastrá» diu entre dents en acomiadar-nos. Cada vegada plou més i els xaragalls que ahir devien estar secs o inofensius avui comencen a dificultar el pas. Més d'una vegada aquestes sobtades avingudes han arrabassat caps de bestiar i vides humanes.

Els boscos, ara de suros i més espessos que mai, la pastura fresca i abundosa, i la proximitat de l'allargada serralada de Gredos mig coberta per les bromes i que s'estén com una barrera al nostre davant, indiquen ben clarament que les terres eixutes i polsoses han quedat ja definitivament al darrera. Però els pobles misèrims segueixen.

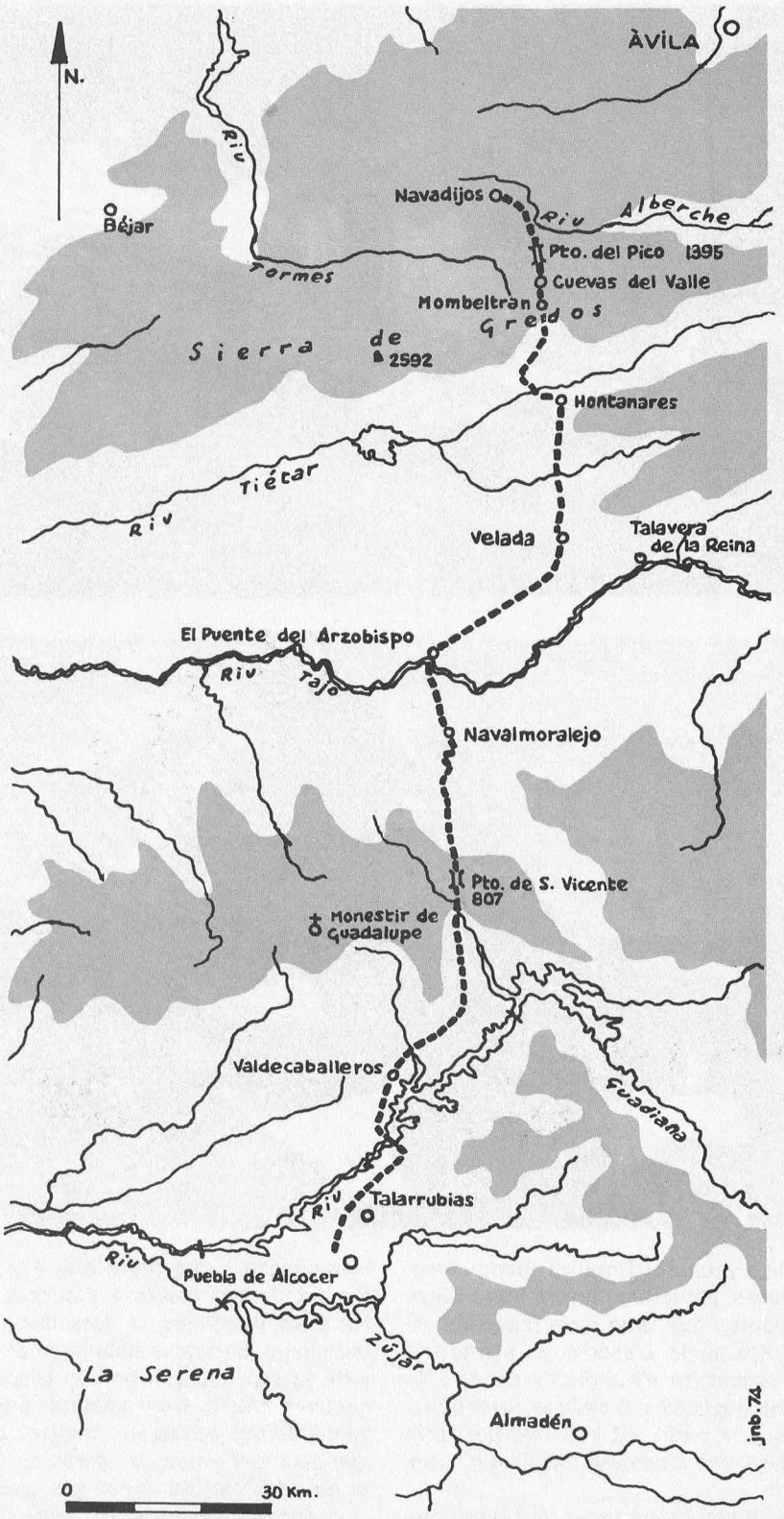

Sota els boscos de suros la pastura és fresca i abundosa. ▼

A les hores caldes del migdia es fa una aturada què s'aprofita per a fer la migdiada, sota una ombra improvisada. ▼▼

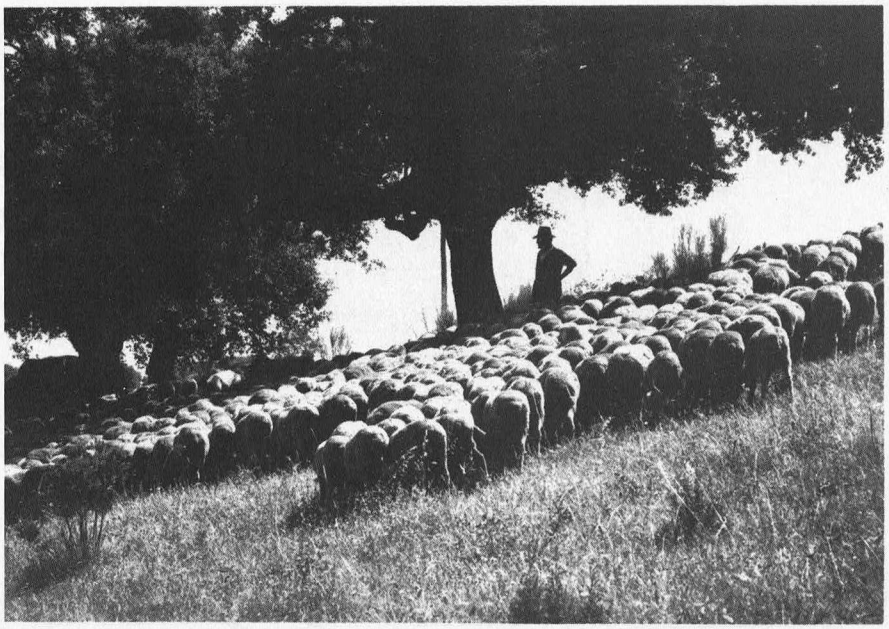

fotos: E Costa

Ja a prop del Tiétar arribem a Hontanares, poblet de carrers bruts i agonitzants i que té la terra repartida entre dos amos. L'escola, de planta força recent, té els vidres trencats. No hi ha pupitres i si cadires arrenglerades a la paret. Al bell mig del terra desert una trompeta de plàstic, trencada.

Algunes cases tenen la façana emblanquinada i una parra que s'hi enfila tot donant ombra a l'entrada i a les flors plantades en tota mena de recipients. Entrem a aquella on el majoral ja sap que ens podran preparar quelcom calent. Com sempre que ho hem intentat acabarem menjant ous, que avui, per variar, no seran en truita sinó ferrats. És l'únic que trobem i no sense dificultats. La cuina, amb llar de foc, és netíssima i té les parets pintades de groc intens i el sostre de marró clar. A l'entrada dos retrats ben emmarcats, de dos nois amb vestit de soldat. Tots dos molt a prop de la mare en el record però lluny en la distància.

Per Mombeltrán i Cuevas del Valle ascendim cap al Puerto del Pico obert a la carena principal de Gredos i quan ja cap a ponent la serra perd altura. És una pujada sobtada i espectacular que la carretera actual resol a base de moltes i atrevides llaçades i l'antiga via romana, que també hi fa cap, d'una manera molt més directa. Aquest serà el camí que passat Cuevas i els seus rodals de corpulents castanyers, que aquí han pres el relleu al bosc de pins reïners que arrelen a la falda més baixa, prendrem fins dalt del port. És l'última etapa que ens queda; avui a la nit haurà acabat la monòtona marxa.

Quan ja la vegetació arbòria s'ha acabat i abans d'emprendre la pujada final arribem al Ventorro Granizo, un nom veritablement suggestiu, just al punt en què la carretera asfaltada creua la via romana. Hi ha un camió parat i tres ramats de vaques transhumants que, com nosaltres, fan camí cap al nord. Però el Ventorro ja no és aquella casa plena d'il·lusió de quan es va bastir ara fa just 50 anys. La seva missió sempre ha estat donar aixopluc als transhumants i a tots els vianants que traspassen la collada. Mentre al voltant pasturava el bestiar, a la llar el majoral preparava còmodament el menjar i si calia la mestressa, jove i polida, podia proporcionar-li ous, vi i pa. I a la nit representava poder dormir sota teulat i sobre les grosses llambordes de granit, de més de metre i mig de llarg per dos o tres pams d'ample, que pavimenten tot el terra. En aquesta època del pas dels «serranos» calia posar la més bona voluntat possible per anar encabint a la reduïda cuina i fins i tot a l'entrada, car al Ventorro no hi ha més habitacions que la dels de la casa, tota la gent que a corrua feta anava ascendint.

Les lleis protegeixen el pas dels ramats pels camins ancestrals... ▼

...però, de tant en tant, les filferrades, ens parlen també de l'antiga pugna entre ramaders i agricultors. ▼▼

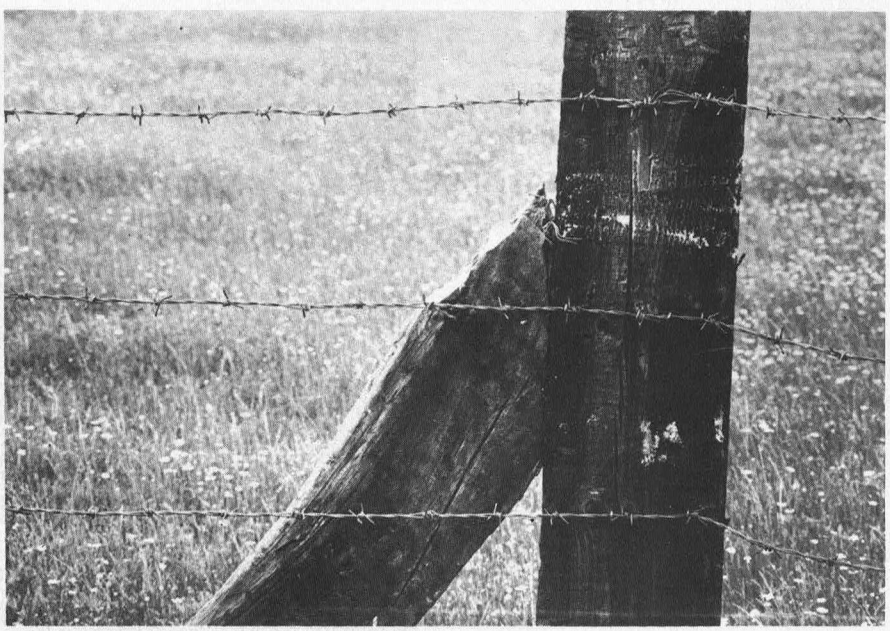

fotos: E. Costa

Ara es pot dir que ningú no passa el port a peu, els «serranos» que encara transhumen són pocs i només algun camioner sol aturar-se. La mestressa s'ha envellit i no té qui la substitueixi, i per què caldria?, però segueix tenint la casa sumptuosament neta. Cal veure com brillen les paelles penjades a la paret! I les mans de pintura recent que hi ha a tot arreu; groc, verd, negre, blanc, vermell, formen un conjunt harmoniós. «—Hay quien solo tiene un jornal y su casa parece un palacio» sentencia el majoral en marxar i mentre es tira avall el camal dels calçotets llargs i dels pantalons de vellut, que li han quedat entregirats al genoll.

Segueix plovent mentre pugem cap al coll. En baixen dos adolescents i una dona prematurament envellida, vestida de dol; una mà rugosa i clivellada pel fred prem al mànec d'un gros paraigua blau descolorit pel sol i l'aigua. Quan arribem dalt del port la dona porta les regnes de l'euga, un dels adolescents pren enjogassadament en bastó a l'Alejandro i l'altre li puja i acota el coll de la jaqueta perquè no es mulli tant. Tot i el mal temps la muller i els fills de l'Alejandro han fet una llarga caminada per venir-lo a esperar. Un any més han passat sols la dura hivernada de Gredos, lluitant per tirar la casa endavant.

Mentre el majoral no es cansa de fer preguntes, si la vaca ha de parir, si algun animal ha pres mal, no deixa d'observar amb atenció el més petit moviment de la comitiva.

Ja ha deixat de llustrejar i és plena nit quan veiem els llums de Navadijos, el poble de l'amo i final de la transhumància. Ja a les portes de la petita vila i mentre a les palpentes xipollegem per extensos bassals d'aigua i els animals es retallen en la nitidesa del cel, tota la mainada i bona part de la gent del poble ens envolta. «¿Cómo ha ido la campaña? —«No podemos quejarnos», respon el pastor.

La casa del majoral és al poble veí ja força més enfilat pels pendents de Gredos; per això avui ell i els seus fils, la dona ha marxat amb l'euga a vigilar el bestiar, es quedaran a sopar i dormir a casa l'amo; aquest, junt amb la muller, soparà a taula amb un plat per a cada u, mentre que el majoral i els seus nois ho faran en una tauleta que s'alça poc més de dos pams de terra i en un mateix plat per a tots.

Després de tants mesos fora de casa i d'haver desitjat tornar, ara al transhumant li agradaria tenir forces per a retardar aquest moment del retorn a casa. I més que per altra cosa perquè ara, primers de juny, s'apropa Sant Pere, dia de realitzar els contractes per a l'any vinent. En Manuel espera convèncer la dona per no anar a ciutat i l'Alejandro ja gairebé ha decidit seguir un any més, perquè si

Pel camí, el ramat s'incrementa amb nous caps de bestiar. Els cabrits, contràriament als anyells, no poden seguir la marxa tot seguit i han de ser duts a bast. ▼

El moment sagrat del repòs, després del trajecte cansós i de la dura jornada de vigilància amatent. ▼▼

marxés a ciutat, qui li donaria feina? podria adaptar-se a viure engabiat en un pis? i tantes altres preguntes que li atenallen la decisió.

En Juan s'adona que és un home vençut i humiliat i amb les espatlles un xic més carregades que mai. Si no té diners però sí una dona malaltissa, i el noi petit encara va a l'escola, com poder-se quedar a casa a criar bestiar? La seva vida ha estat una constant derrota i ara, a cinquanta anys, és impotent per a esmenar-ne el curs. Seguirà treballant per a l'amo i perquè el fill pugui seguir anant a estudi i el dia de demà marxar a Madrid a guanyar-se millor la vida, com el germà gran que hi fa de carter.

Ara ja cada u sap perfectament el que passarà el proper dia de Sant Pere.

Con esta ropa de carne
se cubre nuestro fracaso.
Cómo nos pesa la vida
sobre el hombro, y el cansancio.
Somos carne que camina
con luz, adentro, de pájaro.
carne triste que se rompe
cada vez que se rompe
cada vez que tropezamos.
(Luis Alvarez Lencero)

(Transhumància realitzada la primavera del 1973 amb l'amic Antoni Martí. S'ha obtingut una pel·lícula i un ampli reportatge fotogràfic en blanc i negre i color.)

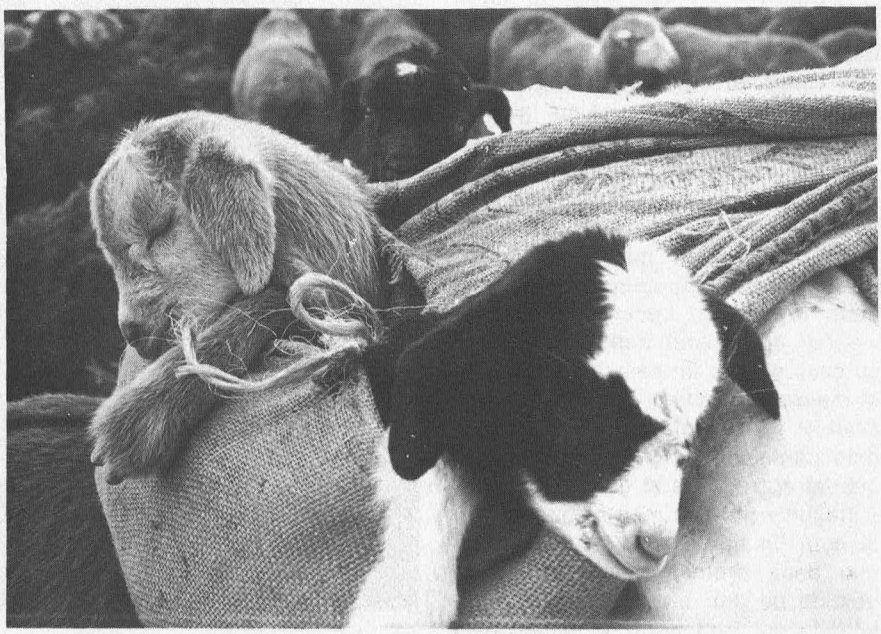

fotos: E. Costa

El pou de Na Patarrà

per **Ramon Canals i Guilera**

Menorca, tal com el seu nom indica, és l'illa menor de les dues principals de les Balears, i se'n pot dir que encara es manté verge dels estralls de la marabunta turística. És l'illa que ha sofert, o se n'ha gaudit, de tenir entre els seus habitants o conqueridors gent de tan diversa mena com ho poden ser els ibers, els fenicis, els grecs, els cartaginesos, els romans, els vàndals, els àrabs, els catalans, els anglesos i els francesos.

Autèntic **melting pot** o gresol de cultures o races, Menorca, illa ventada des de sempre per la tramuntana, no creiem que pugui resistir gaire el flagell d'uns escamots turístics que no respecten res, d'uns ardats més bàrbars que les temudes mainades d'Atila o de Gengis-Khan.

Menorca és una illa que conserva uns atractius meravellosos, inestimables, que només són a l'abast d'aquells qui es dignin heure'ls amb mitjans primitius, és a dir, anant a peu, a cavall o, com a màxima concessió, amb bicicleta.

Fent camí per les seves solitàries senderes, us sembla talment que percebeu vibracions etèries, sorprenentment plaents, que s'escampen per l'ambient; notem com de terra, de les pedres, dels arbres, emergeixen corrents telúrics d'una força corprenedora. Aleshores compreneu per què aquests efluvis misteriosos van atreure tants i tants invasors. Transitant pels vells camins de l'illa, tots ells vorejats per altes parets de pedres superposades, les quals, més que no pas per a servir de fites, foren bastides per a deixar lliures per al conreu els camps que enclouen, es té l'ocasió de contemplar un paisatge que us deixa literalment bocabadat, admirat de debò. Aquestes parets parlen a qui les sap escoltar i us diuen de la tasca ingent de centenars i centenars de generacions que han treballat àrduament un terreny aspre i eixut, amb més pedres que no terra, generacions que han batallat tota la vida traginant còdols i rocs, i han reeixit a convertir un àrid pedregar en uns camps aptes per al conreu. Fent camí pels vells viaranys de Menorca, sense adonar-vos-en, copseu el sentit de l'eternitat i us endinseu lentament en la Història. Podeu escoltar la veu dels murs, de llenguatge múltiple: adés s'expressen en les nobles i clàssiques llengües de Grècia i de Roma, adés en àrab de misterioses inflexions, o en la pragmàtica i concisa llengua anglesa, o en francès de cartesiana precisió, o en aquesta dolça i pastosa variant del català que és el menorquí; i, talment com si l'Esperit Sant ens il·luminés, en tota ocasió entenem perfectament el que ens xiuxiuegen, tot allò que ens diuen.

A través d'aquestes caminades per uns temps passats que ens esdevenen presents, arribem, al capdavall, a un món més llunyà, a un món anomenat prehistòric, un món que ens ha llegat —no podia ser altrament— unes manifestacions pètries de grandesa, de simplicitat i de bellesa que no tenen parió. La seva visió, alhora que ens eixampla l'esperit, ens empetiteix el cos: emocionats, palpem uns monuments anomenats taules, talaiots, navetes, etc., autèntics treballs de gegants, la finalitat dels quals, els científics tracten d'esbrinar —sense posar-se d'acord—.

Avui, en el nostre imprecís periple, hem ensopegat amb la taula de Torrauba i el talaiot del mateix nom, situats l'una a 50 metres de l'altre i separats, per a un contrast més gran, per una carretera actualment asfaltada. Els nostres personatges històrics, a més de realitzar un bon treball de pedra en aquest parell de monuments, esmerçaren també els seus esforços en una altra obra no gaire llunyana, situada a cosa de 200 metres. Es tracta del pou de Na Patarrà, un pou misteriós, immens, d'una profunditat increïble, al fons del qual es pot baixar per una tortuosa escala excavada a la mateixa paret rocosa. Cal tenir, certament, una mica de tremp, per a decidir-se a emprendre el des-

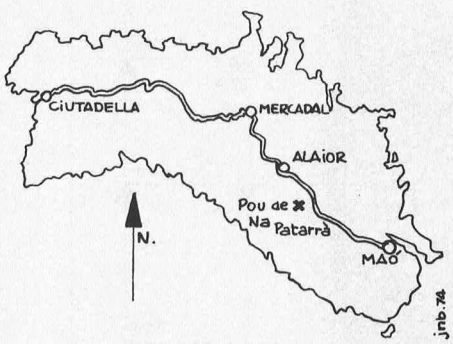

foto: R. Canals

Vista posterior de la taula de Torrauba, a 200 metres del pou de Na Patarrà. ◀

Dibuix esquemàtic del pou de Na Patarrà d'un croquis al natural des del fons del pou. La perspectiva dóna a l'observador una visió aplatada. Les dimensions reals corresponen a una figura més estilitzada: a l'amplada d'aquest dibuix ha de correspondre, en realitat el doble d'alçada de la que es representa. ▼

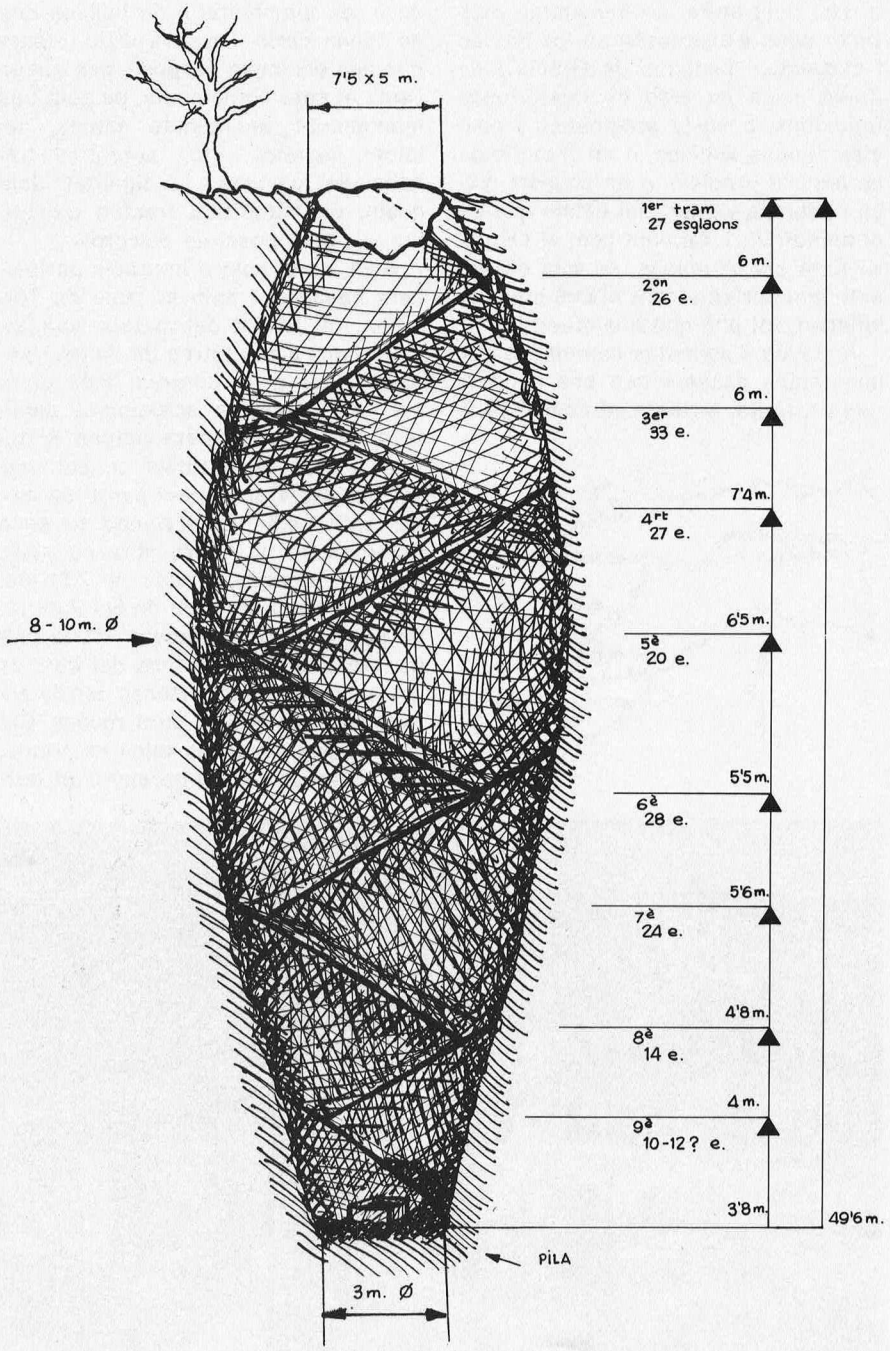

cens per aquesta escala: la seva grandesa, la foscor, els seus graons insegurs, imposen respecte al més agosarat. Una colla de replans i replans fan interminable aquest viatge al centre de la terra. Tot el descens és un espectacle grandiós, que s'acreix quan s'arriba al fons de tot i, alçant el cap, podem veure, muts de sorpresa i d'admiració, la clarór exterior que es filtra per la boca i que es reflecteix per les parets, que brillen amb les seves estalagmites. Aquesta claror i aquesta boca que contemplem allí dalt de tot, disten de nosaltres la força respectable quantitat de 50 metres, que ve a representar l'alçada d'una casa de catorze plantes. L'amplada d'aquest pou tan profund, en alguns punts arriba a vuit o deu metres.

A les parets, de traçat irregular, l'aigua degota contínuament, amb unes sonoritats cristal·lines que ressonen misteriosament, tant més que el fons del pou, almenys actualment, és sec del tot.

La imaginació del poble va crear les seves fantasies sobre aquest pou, que el poeta va cantar d'aquesta manera:

A Torralba d'Alaior
una caverna hi havia;
d'ella en conta misterioses
històries la gent antiga.
Diu que n'era un antre immens
tallat dins la roca viva
per la mà de los gentílics
pobladors d'aquestes illes.
A lo fons de la caverna
una escala hi conduïa
i al bell mig de l'antre immens
una gegantesca pila
l'aigua pura que es filtrava
per la volta recollia.
Sagrada n'era la cova
com eixa aigua degotissa;
mans sacerdotals tallaren
la caverna en roca viva;
i conta la tradició
que una dona gegantina
s'emportava sobre el cap
a la mitja nit la pila
i a la llum de blanca lluna
dels nostres avis amiga,
de l'altar dels sacrificis

Graons, trencats i desgastats, del segon tram de l'escala del pou de Patarrà. Es pot observar el considerable gruix de la barana (uns 60 cm). ▼

foto: R Canals

ne rentava la sang viva.
Lo dolmen sagrat vetllava
la verge sacerdotissa
i a trenc d'alba dins la cova
tornava a deixar la pila
i en la solitud sagrada
d'aquella cova gentílica
l'aigua purificadora
degotava nit i dia. (1)

Actualment, a qui cal agrair de poder visitar aquesta meravella, és al tàndem format pels senyors Albert Gomila Sirerol i Antoni Ballester Llambias, dos ciutadans benemèrits i conscients que, amb la seva dedicació personal i el seu esforç econòmic van aconseguir de descobrir i desembarassar el que havia anat tapant anys i anys d'abandonament. Efectivament, fins ara fa vint-i-cinc anys el pou havia restat ignorat, ja que havia estat emplenat de pedra i de runa. Aquests dos homes, escoltant la veu de la llegenda, van aconseguir de materialitzar el que semblava una follia, una contalla mítica i boirosa, sense fonament real: van demostrar que el pou de Na Patarrà era (i és) una realitat.

El pou de Na Patarrà és un pou prehistòric del qual no se sap encara els motius que en van induir la construcció o la funció a què es destinava. Albert Gomila i Sirerol, de qui acabem de parlar, en un treball documentadíssim (2) ens diu, parlant dels treballs de desenrunament: «L'obra es va iniciar el dia 23 de maig de 1949 i s'ha continuat ininterrompudament fins a la data en què això s'escriu: agost de 1950; en aquest lapse de temps s'ha aconseguit una profunditat de 46 metres. Els treballs pateixen de lentitud, principalment per dos motius: la gran amplada del pou i la impossibilitat d'aplicar-hi mitjans mecànics ràpids d'extracció, a causa de la inclinació de l'eix de la cavitat, inclinació deguda al fet que l'escala no té els trams exactament superposats, sinó desplaçats, de dalt a baix, cap al mig del pou, cosa que va obligar els constructors a separar l'altra paret a fi d'evitar-ne l'oclusió. A 45 metres de profunditat, la plomada indica un desplaçament de 8 metres en relació a la vertical de la boca». Actualment, la boca té unes dimensions superiors a les originals, ja que va caldre engrandir-la per facilitar els treballs de desenrunament.

Els trams de graons que ens duran fins a la part més profunda del pou són nou, i la profunditat que n'hem mesurat és de 49,60 metres.

El primer tram s'inicia ja a flor de terra. Els seus graons, així com els dels altres trams, són molt desgastats.

A partir del segon tram, l'escala va protegida per una bona barana obtinguda a base de respectar la roca original que s'havia rebaixat fins a aconseguir la profunditat necessària. Pel mig del tram —i solament en els seus primers graons— apareix un reguerot profund (d'uns 15 a 20 cm) que hi ha qui sosté que es va fer a posta per recollir les aigües pluvials. Nosaltres som del parer que aquest reguerot s'ha produït simplement, amb el temps, pel desgast originat pel pas de l'aigua de la pluja però, especialment, per trencament originat per l'impacte de les grans pedres llançades des de l'exterior. Enmig dels graons situats entre els trams segon i tercer s'observa un reguerot, clarament excavat, que s'inicia en una forat natural existent a la paret, i que fa l'efecte que hom volia canalitzar les aigües d'una antiga deu —avui estroncada— cap a una pila o petita excavació còncava situada al final del revolt o conjunció dels dos trams de l'escala. És al cinquè tram on s'observa clarament, adossada a la barana, un petit reguerot excavat a posta. No sabríem dir si aquest reguerot fou fet a fi d'aprofitar l'aigua que traspua per les parets del pou o bé per tal de mantenir els graons secs i exempts de molsa o de fang relliscós.

Cada tram enllaça amb el següent per mitjà d'un replà que obliga a fer una volta de 180 graus, és a dir, que es tracta d'una escala en ziga-zaga. Amb els seus trams desplaçats en relació a la vertical, aquesta és una solució molt intel·ligent, ja que permet d'arribar als graons una certa claror, factor que facilitava de pujar-hi i baixar-hi carregat amb àmfores sense que calguessin torxes que il·luminessin el camí. La solució que van adoptar, però, ens fa sospitar que els nostres personatges prehistòrics desconeixien l'ús de la corriola i/o de la corda, o bé que no en disposaven de

Vista de baix cap dalt del pou de Na Patarrà. La persona de la fotografia es troba al tram vuitè. ▼

Detall d'un dels trams de l'escala i la barana. ▼▼

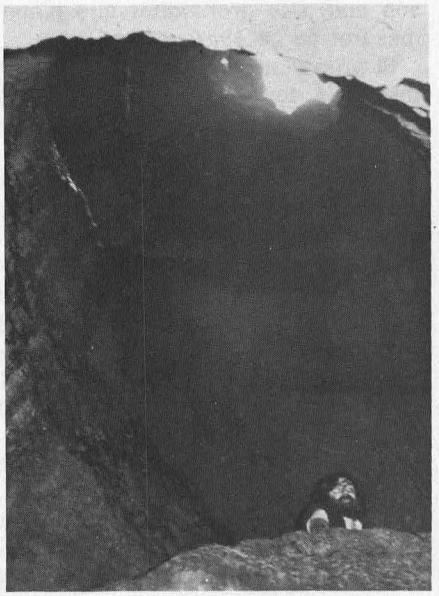

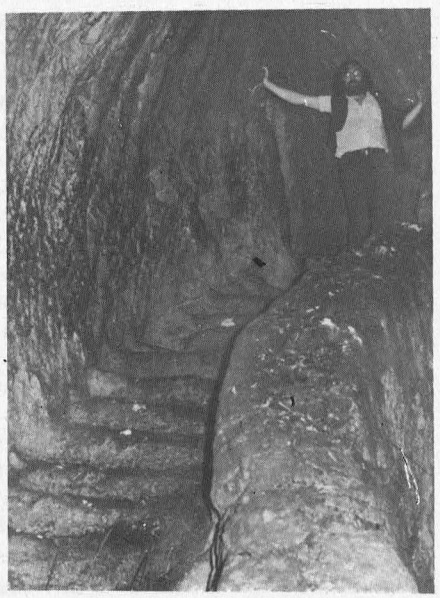

Talaiot de Torrauba, emplaçat a uns 200 metres del pou de Na Patarrà. ▼

fotos: R. Canals

prou llarga o de material per a fabricar-les.

És al sisè replà on els senyors Gomila i Ballester van trobar el receptacle de pedra de què parlen les llegendes i les antigues referències de què hem fet esment.

Les parets apareixen allisades manualment, suposem que amb unes pedres especials d'esmolar, de les quals hem trobat algun exemplar al dipòsit de runa exterior. (En aquest dipòsit hi ha molta ceràmica romana, aràbiga, etc.) Sorprèn, però, de veure com en un sector del pou l'aigua degota amb certa parsimònia i llisca, abans o després, per una capa estalactítica de certa espessor.

Aquest detall, junt amb el fet que el pou no sigui vertical (cosa que no permet l'ús de la corriola) i la constatació que el fons del pou és sec (si més no, ara), fan que aquesta cavitat sigui realment misteriosa i que hi càpiguen tota mena de suposicions i de teories explicatives sobre la seva funcionalitat.

Nosaltres gosem suposar que l'existència d'aquest pou es deu al fet que anteriorment hi existia una esquerda natural de la qual es va voler treure el màxim partit des del punt de vista hídric i, vist el seu escàs rendiment, posteriorment es va aprofitar destinant-li, potser, una funció religiosa. ¿Es tractava de recollir l'aigua de la pluja que s'escolava saltant pels graons i quedava dipositada al fons com si fos un aljub? ¿Una obra de tanta envergadura aprofitava solament les escasses aigües procedents de les parets que suquejaven? ¿S'hi feien servir les aigües freàtiques, avui no existents o no visibles?

El novè i darrer tram acaba en un fons de pedres separades envoltades per les parets del pou que en aquest punt arriba al seu mínim diàmetre: només tres metres. Aquesta dimensió tan reduïda (en comparació amb els vuit o deu metres en el seu curs mitjà) ens fa suposar que sota aquesta runa deu existir un desè tram que prolonga la profunditat del pou.

Per a què es va construir? Es tracta d'una obra inacabada? Era realment un pou o es tractava solament d'un aljub? ¿Existeix, sota les runes, un toll (és a dir, una petita concavitat per a l'aigua obtinguda) on es recollien les aigües que s'escolaven, es filtraven o degotaven pel pou?

A les Illes Balears, on l'aigua escasseja, s'aprofita al màxim amb molta intel·ligència. Per al regadiu dels seus camps es fa servir la força del vent per tal de fer moure les aspes dels molins que treuen aigua salubre del subsòl (Mallorca i Eivissa). Per a beure, les cases de pagès aprofiten les seves teulades inclinades que recullen la pluja i la duen canalitzada cap a unes cisternes (Menorca). Eivissa, amb la seva arquitectura tan racional i sorprenentment bella, menysprea aquesta solució per mitjà del

El pou de Na Patarrà es localitza al mig de la fotografia. El pedregar que l'envolta són els enderrocs extrets fa 25 anys. ▼

Cisterna amb l'aigua de la qual s'omplen les piles o abeuradors. Aquest conjunt està situat a uns 80 m del pou de Na Patarrà. ▼▼

recurs increïble d'omplir les seves cisternes amb l'aigua de la pluja que ha d'escolar-se lliurement per un petit terreny o ermot de pendent molt lleuger.

La zona menorquina de Na Patarrà està situada en una plana de suau ondulació (actualment parcel·lada per al conreu) i el pou es troba aproximadament al centre d'una lleugera coma, al mig d'una gran concavitat: ¿el pou de Na Patarrà devia recollir aigües pluvials tal com ho fan les cisternes eivissenques? ¿Era el punt on podien trobar-se més aigües de filtració? ¿Era el lloc on s'havia d'excavar més poc per tal d'arribar a les capes freàtiques? No sabríem pas què dir-hi.

Sigui el que es vulgui, de totes les teories que es poden presentar sobre la construcció o utilitat d'aquest pou, a nosaltres, d'entre totes, escollim la versió popular, la versió que, cantada pel poeta, ens conta que fou tallada en roca viva pels «gentílics», els primitius pobladors d'aquestes illes; que una dona gegant hi baixava les nits de lluna plena a retirar la pila plena d'aigua que traspuava per la paret; que amb aquesta aigua rentava la sang viva de l'altar dels sacrificis de la propera Taula de Torrauba; que el dolmen sagrat guardava la verge sacerdotessa la qual, a trenc d'alba, tornava la pila a la seva solitud sagrada on l'aigua purificadora degotava nit i dia.

D'entre totes les versions, aquesta és la més bonica, la més completa i la més convincent. Ens quedem aquesta.

(1) Àngel Ruiz i Pablo. **Poesies.**

(2) **Na Patarrà.** Suplement de la «Revista Menorca». Maó, setembre de 1950.

fotos: R. Canals

L'aplec de Sant Aniol d'Aguges

per **Jordi Pedemonte**

Pel dilluns de la Pasqua granada, i des de fa més de 400 anys, al redós de l'antiga ermita de Sant Aniol d'Aguges se celebra l'aplec on es retroben catalans dels dos vessants pirinencs, especialment gent del Vallespir, de la Garrotxa i de l'Empordà.

Parodiant la cançó, també aquí n'hi ha que baixen per les canals de Ribelles o d'Uja, i n'hi ha que pugen per la bellíssima vall de Sant Aniol, i es troben tols plegats al bell mig dels plans que envolten l'ermita.

Es pot ben dir, doncs, que si el Pirineu és límit i mur natural que separa dues comarques catalanes, és també el nexe i lligam dels seus homes, quan aquests cerquèn els existents camins del retrobament, difícils i fatigants si voleu, però possibles i eficaços quan la voluntat de seguirlos és ferma i quan l'esforç es comparteix, sense esperar de l'altre que faci ell tot sol el camí.

L'aplec de Sant Aniol esdevé, així, un símbol.

Nosaltres, que havíem fet nit a Tortellà a l'escalf d'una llar amiga, sortírem de bona hora, després d'haver assistit el capvespre abans, a la festa dels cavallets de Sant Feliu de Pallarols, ancestral dansa, en la qual els balladors evolucionen al so de velles tonades, dins d'uns cavalls de cartró. De Tortellà emprenguérem el millennari camí de França, el qual, segons la tradició, va veure el pas d'Hannibal i els seus elefants. Fins poc abans de Sadernes, la carretera hi és asfaltada, i segueix després una pista forestal que permet d'accedir amb l'auto a la petita esplanada de Castell s'Espasa, si bé els agosarats de sempre, arribin dos km més enllà, fins al pont d'en Valentí.

De Castell s'Espasa pot comptar-se una hora i mitja de camí, tot ell planer i en bona part ombrejat, que corre al llarg de la riera de Sant Aniol. Especialment remarcable és l'engorjat del Gomarell, on el camí s'encimbella sobre gorgs i saltants d'aigua, d'una gran bellesa.

Tot pujant, ens venia a la ment el record de tanta gent que, com nosaltres, devia haver seguit aquell camí, any rera any, per anar a l'aplec de Sant Aniol. I pensàvem en allò que diu Jacques Monod «que la vida no comença amb cadascú de nosaltres, sinó que hi continua».

Com era, doncs, l'aplec que ara continuàvem?

Ningú millor que Marià Vayreda, fill de la Garrotxa, per a explicar-nos. Tal i com el descriu a **La Punyalada,** l'aplec que ell visqué fou així:

«Els venedors —ens diu— arrenglerats sota la paret de la Rectoria, havien portat des de tres o quatre hores lluny les taules de les virolles, les enfilades de rosquilles i les estives de pa de figa. El bunyolers s'esgargamellaven cridant. Sols més tard començaren a arribar collades de jovent de Beget, Oix i Tortellà. S'estava esperant els «francesos» que algú havia assenyalat enfonsant-se ja per les canals d'Uja. Aquests, com de consuetud, venien en processó seguint la creu parroquial de Sant Llorenç i les banderes gremials de dit poble i de la Muga. Primer passà la creu de plata, passaren després les banderes, una de blanca i l'altra vermella. Després passà el rector de Sant Llorenç, vestit de roquet i estola. Seguiren els pabordes i prohoms de les Parròquies, després venien tots els feligresos, els homes davant, vestits de fosc, i de brusa negra els més, les dones també fosques i burelles, llevat de llurs còfies blanques que semblaven un vol de papallones.

«La campana de l'església brandava, mentre arribaven a la placeta, i després que els homes begueren algun trago i trincaren a l'estil d'ells, amb el resolis de les taules o amb els vins de què venien proveïts i les dones gastaren en taronges, prunes i rosquilles, alguns xavos i altres peces menudes de moneda espanyola que haurien ramassat durant l'any per a semblant diada, tothom entrà a l'església.

«De la banda d'Espanya se n'havia reunida més de la que era d'esperar, de gent. I és que a molts, certament costava deixar la consuetud. A més, a tothom movia la curiositat d'inquirir noves del món, que allí no podien mancar, aplegant-s'hi gent de tants indrets diferents.

GOIGS EN LLOANÇA DE
SANT ANIOL D'AGUGES

«Al fons de l'església, adossat a la pedra nua de l'absis, s'hi veia l'altar major compost d'un retaule, mig pollat, de columnes salomòniques carregades de fulles i raïms, que sostenien un parament de cornises cargolades i guerxes, fent de cobricel a un sant Aniol, camacurt i inflat de robes. El cor era una espècie d'encavallada de fusta, com un barrastral de casa pobra, on es pujava per una escala de barrons i era farcit de gent. Eren pastors, artigaires, carboners, contrabanders, francesos de la Menera, Sant Llorenç i la Muga, culleraires de Tortellà, parcers d'Oix i Beget i terralloners de les masies i llogarets de cinc hores a la rodona.

«Acabat l'Ofici i després de cantats pels francesos els goigs del Sant Patró, començà la gent a escampar-se per la petita plaça, agrupant-se en rodones. Després tota la gentada s'anà aplegant cap al planell del molí,

L'aplec de Sant Aniol d'Aguges reuneix cada any els habitants de les comarques de les dues bandes de la ratlla fronterera.

▼

on en un santiamén s'hi instal·laren les parades de jocs i de foteses comestibles, a les quals s'abocaren alguns jugant i bevent, mentre que altres, cercant les ombres, es dedicaren a fer el repàs.»

Avui, els francesos ja no baixen vestits de fosc, ni les dones porten còfies que semblin un vol de papallones. Tampoc no són culleraires, carboners i artigaires els qui van a l'aplec, sinó gent de tota condició, amb vestuari que va del vestit de bany al coll i corbata. Però l'esperit de retrobament continua, i és que a molts, tal com diu Vayreda, «certament ens costa deixar la consuetud».

La festa ha retornat, gràcies a l'organització del Centre Excursionista de Banyoles, un cop superades les dificultats dels anys de postguerra que varen impedir-ne la celebració, i ha estat també el dit Centre qui va tenir cura l'any 1957 d'apariar la font i un refugi de muntanya en la vella rectoria adossada a l'ermita.

Enguany, els actes començaren a les 10 del matí amb l'arribada dels francesos, la major part dels quals són habitants del poble de Sant Llorenç de Cerdans. A continuació es digué la missa a la placeta de davant l'ermita i un cop acabada es cantaren els goigs de Sant Aniol, que recorden el seu martiri i la seva vida d'eremita, a la cova en què, segons la tradició, es reclogué, i que encara avui es pot veure, baixant un corredor que s'obre en el cantó dret de dins l'ermita.

Sant Aniol, com a bon patró de gent del camp, és especial mitjancer, i així ho canten els seus goigs, «contra tota malaltia i fins el mal contagiós», «contra pedra i tempestat i en temps de molt gran eixut, per la seva intercessió, s'ha vist que molt ha plogut».

Un cop acabada la celebració religiosa la gent es va escampar pels plans que envolten l'ermita i es va procedir a l'elecció de la publilla de la festa, nomenament honorífic que recau cada any, alternativament, en una noia del Vallespir i una del Principat. Tot seguit es pronunciaren uns breus parlaments de felicitació. Un d'ells va anar a càrrec de qui durant molts anys fou batlle de Sant Llorenç dels Cerdans, el senyor Guillem Julià, assistent fidel a l'aplec malgrat els seus 73 anys. El senyor Julià digué que quan va llegir, als murs de l'ermita, el cartell que anunciava que a les 10 del matí era l'arribada dels francesos, pensà que hauria estat millor posar l'arribada dels catalans del Vallespir, ja que, al capdavall, eren i se sentien catalans. No cal dir com un gran aplaudiment va ofegar les seves últimes paraules.

Es va celebrar a continuació una subhasta de coques, que els assistents, generosament, remataven a unes 300 pessetes com a terme mitjà, la qual tenia com a objecte de recaptar diners per al sosteniment de la festa. I, amb la mateixa finalitat, es va rifar un dibuix fet a la ploma per en Granados Llimona i cedit per l'autor, i es van vendre licors i aperitius en un taulell.

Després es van iniciar les ballades de sardanes, les quals, interrompudes a migdia, prosseguiren a la tarda. La gent es va escampar, cercant les ombres, per dinar. Es van fer grans rodones ací i allà, que agermanaven els homes dels dos vessants. S'oferia el vi de Trullàs i el fuet de Sant Llorenç, i a canvi s'acceptava el vi de l'Empordà i el cuixot de Tortellà i mentre els uns conviden a «gauloises» i a «gitanes», els altres passaven taronges, galetes i cafè. No cal dir que amb el vi vingueren les cançons i després d'encetar-ne una colla, ens retrobàrem tots plegats amb «Muntanyes del Canigó» i «L'Empordà», que tots sabíem. Era molt bonic de pensar com un poeta havia pogut donar unes paraules que ens eren vàlides, tant per als uns com per als altres.

A la tarda van continuar les sardanes i la festa es va cloure amb «La cançó dels adéus» que vam cantar formant dues grans anelles. Costava de desfer-se d'unes mans que havien estat juntes tot el dia.

Però calia anar-se'n. Els uns pujant per les canals, els altres baixant per la riera de Sant Aniol. Als ulls de tots plegats hi havia una guspira d'emoció per haver de deixar allò que havíem tingut ocasió d'estimar en unes hores.

Ens quedava, però, el consol d'una certesa: la certesa que l'adéu que ens havíem donat no seria pas un adéu per a sempre, sinó tan sols, i sortosament, un adéu fins l'any vinent.

CRÒNICA DEL CENTRE

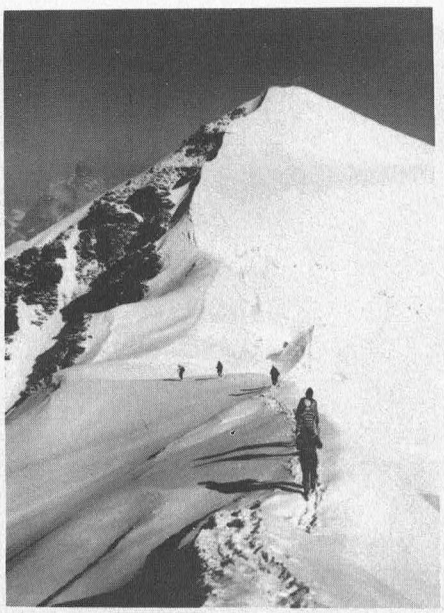

Campament Alps-74

Del 26 de juliol al 4 d'agost es va installar el Campament Alps-74 a la vall de Gressoney (Mont Rosa), a 1.300 metres d'alçada i des d'on prenent com a bases els refugis Grifetti i Quintino Sella es varen fer les següents ascensions:

Punta Dufour 4.630 metres, Zumstein 4.563 metres, Grifetti 4.554 metres, Parrot 4.436 m, Ludwigshohe 4.272 m, Schwarzhorn 4.167 m, Piràmide Vincent 4.215 m, Castor 4.226 m, Lyskamm or. 4.527 m, per la cresta Sella i travessia al Lyskamm occ. 4.449 m, fins al refugi Sella, i la travessia del refugi Grifetti al Sella per la gelera de Lys.

Ben diferent de l'any passat, aquesta vegada el bon temps ens deixà fer tota l'activitat prevista. Els refugis situats a 3.600 metres d'alçada són unes bases magnífiques des de les quals amb l'ajuda del bon temps han permès en una setmana fer una activitat capaç de satisfer els muntanyencs que, com nosaltres, no tenim els Alps a la cantonada i quan hi anem és amb ganes d'aprofitar el temps.

La vall de Gressoney, una vall secundària d'Aosta, és un paratge meravellòs, i un lloc excellent per a les ascensions al massís del Mont Rosa. Agraïm una vegada més als amics del CAI Sesto San Giovanni, Ercole i Errica Gervasoni, el seu interès a preparar aquesta anada als Alps, i la seva estada entre nosaltres que ens han permès de gaudir junts de les ascensions més belles.

Ens varen obsequiar amb la **Guia del Monte Rosa,** del Club Alpí Italià — Club Touring d'Itàlia, que passa a la Biblioteca a disposició de tots els qui vulguin conèixer aquest important massís.

E.R.E.

La Cova de la Fou de Bor: més de 3000 m?

A començaments del proppassat setembre els companys del Grup d'espeleologia de Badalona, després d'un dur treball de desobstrucció, assoliren unes noves galeries que, segons han informat, poden superar el quilòmetre de recorregut, mancant encara diverses possibles continuacions per a comprovar.

Aquesta descoberta referma la Fou de Bor com la més llarga del Principat i demostra que cap cavitat no es pot donar mai per totalment coneguda. Recordem que dels primitius 400 metres que van mesurar en 1885 un grup de socis del Centre fins als actuals 3 km, les descobertes s'han anat succeint portades alternativament de la mà d'espeleòlegs del Grup de Badalona i del Centre.

Arañonera 74

Aquesta campanya espeleològica organitzada conjuntament per socis de l'ERE i del GIE del Club Excursionista de Gràcia ha donat resultats força positius. De moment s'han assolit els 470 metres de profunditat en una de les vies existents, s'ha superat la cota — 300 per tres llocs diferents i existeixen continuacions per a prosseguir l'exploració.

Així mateix s'ha efectuat un complet reportatge fotogràfic i la topografia de les galeries conegudes, entre altres activitats encaminades a tenir un complet coneixement d'aquest sistema que promet ser dels més importants de la Península Ibèrica i fins i tot d'Europa.

Secció de Cinema

La «Unió Internacional de Cinema Amateur — UNICA», que va néixer a Sitges l'any 1935, per iniciativa de la nostra Secció de Cinema, ha anat celebrant cada any — en països diferents — el corresponent Congrés i Concurs fins arribar a Colònia (Alemanya) on, del 6 al 15 del passat setembre, s'ha celebrat el que podríem dir-ne l'aplec mundial del cinema amateur d'enguany.

Aquesta notícia, tal volta inicialment reduïda només al cercle de coneixedors de les activitats desplegades per la nostra Secció de Cinema, entenem que ha d'arribar també a tots els socis del CEC, ja que a l'esmentat Congrés i Concurs s'aplega el bo i millor del cinema amateur, seleccionat a través de les representacions de cada nació que, com és natural, s'esforcen a participar-hi amb la producció que entenen que ha estat el millor durant l'any, a través dels respectius concursos nacionals.

Aquest any, la representació del cinema amateur espanyol ha recaigut plenament en quatre pellícules, realitzades per cineistes catalans i majorment socis de la nostra Entitat. Les pellícules foren: **La porta,** de Jan Baca i Toni Garriga; **Blanc i Negre,** dels mateixos autors; **La pau de Sara Sterling,** del Grup 3 P; i **I Déu creà els peixos,** d'Eduard Admetlla i Joan Capdevila i Nogués.

En les atapeïdes sessions d'estudi i comentari de les pellícules que es projectaren, els estrangers convingueren unànimement que la millor selecció que s'havia presentat a Colònia fou sens dubte la nostra.

Ho confirma plenament el telegrama que el nostre delegat internacional va enviar al Consell Directiu del Centre, i que diu així: «Espanya representada per Secció Cinema del CEC guanya Medalla d'Or Concurs Mundial de Colònia davant 120 pellícules de 22 nacions Stop Programa espanyol molt estimat i aplaudit Stop 4 films de 5 autors tots socis CEC Stop Delegat UNICA Josep Jordi Queraltó».

Si aquest resultat ha significat per als nostres realitzadors una satisfacció i una alegria personals, també sabem que ho és per a la nostra Secció de Cinema i, naturalment, per al Centre que ens associa.

J. C. i N.

In memoriam. Manuel Comella i Seguí

A l'avançada edat de 94 anys va morir el que fou un dels més antics socis del Centre, Manuel Comella i Seguí, el qual ostentava el número 4 d'antiguitat. Havia nascut en 1880 a poques passes del nostre local i ell havia manifestat diverses vegades que probablement això fou la causa de la seva estimació per la nostra Entitat.

De molt jove el seu pare va enviar-lo a Suïssa i fou allí on va començar a sentir el seu amor per la muntanya. Du-

rant la seva estada en aquell país, va efectuar diferents ascensions per la regió de Saint-Gall i en els viatges que més tard va realitzar, procurava fruir de la vista dels amplis horitzons des dels alterosos cims.

En retornar a Barcelona en els darrers anys del passat segle, va desitjar trobar companys que volguessin seguir-lo en les seves excursions i va creure que en el Centre podia satisfer els seus desigs. Tot seguir trobà amics per acompanyar-lo a les altes muntanyes pirinenques i fou en aquella època que va efectuar les ascensions als pics d'Aneto, Vinhamala, Montperdut i d'altres.

Afeccionat a la fotografia fou un dels fundadors d'aquesta secció dintre el Centre i és a la que va prestar la seva activitat social amb més constància, ostentant-ne molts anys la presidència i, en deixar-la, en fou nomenat president honorari. Durant uns anys va actuar com a tresorer del Centre fins que per atendre una intervenció quirúrgica va demanar d'ésser-ne rellevat.

No va abandonar mai la seva afecció per la muntanya, especialment sentia gran entusiasme per la regió pirinenca i les altes valls cantàbriques. Complerts 70 anys va efectuar una excursió des de les fonts de l'Ebre passant pels pics de Tres Mares, per la vall de Potes, Picos de Europa fins a Covadonga.

Pocs anys després encara va efectuar l'ascensió als Comolos després de pujar a la Tuca de Colomers i a 78 anys complerts des de l'hospital de Viella va pujar a l'estany Rodó i seguint la carena, passant per l'estany de Mar va arribar fins a Arties la qual cosa demostra el bon tremp muntanyenc que posseïa.

Estava en possessió de la medalla de muntanya concedida per la Federació.

En pau reposi tan benemèrit consoci i rebin els seus familiars l'expressió del nostre més sentit condol.

Denise Thuriet, víctima d'un accident

El dia 17 d'agost, a dos quarts de nou del matí, un desgraciat accident de muntanya va costar la vida a la senyora Denise Thuriet i als seus quatre companys de cordada, incloent-hi el guia. L'accident va tenir lloc a la via de descens de la Meije Oriental, en un pendent nevat prop del refugi de l'Aigle, al massís de l'Oisans (Alps del Delfinat). S'ignoren les causes que van originar la caiguda de 300 metres a conseqüència de la qual van perdre la vida els cinc malaurats alpinistes, ja que es tractava d'una cordada perfectament entrenada, conduïda per un dels millors guies de la regió, Paul Luquin, de 42 anys, molt conegut per la seva perícia i per la prudència amb què menava les seves ascensions, i perfectament coneixedor de la via clàssica en el descens de la qual es va produir l'accident.

La senyora Denise Thuriet, que comptava 64 anys, i el seu marit, el senyor Bernard Thuriet, vivien des de feia un temps a Barcelona i eren ambdós socis dels nostre Centre, al qual se sentien molt vinculats i on comptaven amb moltes amistats i simpaties. Passaven els estius al Pelvoux, en un xalet que ha estat sempre generosament obert als socis del Centre amb els quals havien forjat amistat. Dos consocis nostres hi havien fet una estada molt agradable vuit dies abans d'aquest trist esdeveniment.

Lamentem profundament aquest accident i volem fer arribar al nostre consoci senyor Bernard Thuriet el testimoniatge de dolor de la nostra Entitat.

crònica

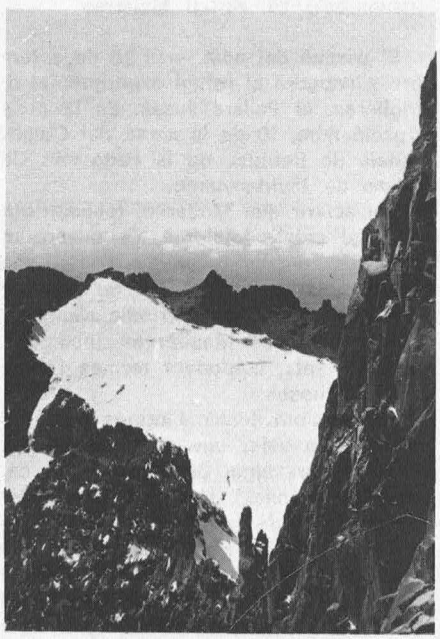

Operació Kenya 74

Dos grups de membres del Centre Excursionista de la Comarca de Bages es desplaçaren, del 26 de juliol al 24 d'agost, a les muntanyes d'Àfrica centrooriental (Kenya i Tanzània) i hi dugueren a terme les activitats de l'Operació Kenya 74.

El grup alpinístic, constituït per un equip de punta, format per M. Jou, R. Cots, M. Todó, L. Martí, J. Frontera, A. Bahí, E. Bonastre, J. M. Montfort, F. Ludwig (C. A. Alemany), A. Llasera (C. E. Montserrat) i J. M. Soto (C. M. Sant Cugat), i un equip d'ajuda, format per M. Noet, J. Fargas, M. Vives, M. T. Pérez, J. Claret, E. Tarrés, F. Vilanova, J. M. March, J. Coma i J. Barnils (C. M. Sant Cugat), va dur a terme les activitats següents:

A la regió del Kilidmanjaro (Mont Kibo, 5.896 m), van efectuar l'ascensió de la gelera Kersten (3ª absoluta i 1ª nacional). És una escalada de 1.400 m, la més difícil, de glaç, del continent africà. Van caldre dos bivacs en plena escalada, a 4.600 i 5.500 metres. També van realitzar l'ascensió per la gelera Decken (1ª femenina i 1ª nacional) catalogada de difícil. Van haver de fer un bivac a 4.600 metres i 27 hores seguides de dura escalada sobre glaç. Un membre de la cordada va sofrir una congelació de segon grau als dits del peu. A més, es va realitzar l'ascensió a l'Uhruru Peak per la via normal i dues cordades, una d'elles femenina, van ascendir a la punta Gilmann, també per la via normal.

A la regió del Mont Kenya (5.199 m) van ascendir a la punta Batian per la via de la paret nord (primera nacional). És una escalada de 800 metres de roca granítica amb un bivac a 5.000 metres d'alçada, aproximadament. La catalogació d'aquesta ascensió és de difícil A2. També van ascendir a la punta Batian per la via clàssica Firmin, catalogada de difícil superior. Durant el descens, per mitjà de «rappels», van haver de fer un bivac a 4.100 m. Les altres ascensions en aquest massís foren les següents: A la punta Dutton (4.885 m) per l'aresta NE (molt difícil); a la punta Dutton

per l'aresta NO (difícil); a la punta Peter (4.575 m) per la cara NE (primera absoluta, difícil), a la punta Lenana pel «couloir» de la gelera Gregory (una míca difícil); a la punta Lenana, per la via normal, per una cordada femenina; a la punta Pigott (4.957 m) per l'aresta NE (primera nacional), en pèssimes condicions atmosfèriques, i amb un bivac a 4.700 metres durant el descens, per mitjà de «rappels» (molt difícil); i a la punta Tomshon (4.705 m) per la via normal (primera nacional).

El grup espeleològic, compost per M. C. Tarrès, M. Ubach, P. Cantons i A. Nubiola, els tres darrers del Centre Excursionista de Catalunya, va dur a terme l'exploració de 14 cavitats, probablement les situades a més alçada del món. Cap d'elles no era de proporcions considerables, però eren interessantíssimes per les seves característiques especials. Se'n va realitzar un estudi topogràfic i biològic (flora i fauna) i se'n van obtenir mostres minerals per a la seva anàlisi posterior. També es va realitzar una prospecció per la zona nord-est de les parets de gel del cràter sud, fins a cosa de 100 metres, aproximadament, de la punta Gilman. La relació de les cavitats explorades és la següent: First Cave, núms. 1, 2 i 3 (2.800 m), coves anomenades A, B i C, Squinba Cave, Second Cave, Scout Cave núms. 1 i 2, Third Cave, núms. 1, 2 i 3 (3.800 m) i Mans Mayer Cave, situada, aproximadament, a 5.200 metres.

Operació Kirenya 74

Amb el nom d'Operació Kirenya 74, un grup d'escaladors de la Unió Excursionista de Catalunya, de Barcelona, l'estiu darrer va dur a terme una campanya d'ascensions als sistemes orogràfics d'Africa equatorial. El grup era format per Ramon Bramona, cap de l'expedició, Guillem Arias, Joan Massons, Joan Oliva, Josep-Lluís Pérez Santamaria i Carles Primo. L'expedició va durar del 27 de juliol fins al 23 d'agost.

A la primera fase de l'expedició els alpinistes van fer cap a Tanzània, on la totalitat del grup van ascendir al cim del Kilidmanjaro (6.010 m), a través de les geleres Ratzel i Rebmann, de la cara sud. Es tracta de dues primeres ascensions nacionals de reconeguda dificultat. També es va dur a terme una altra primera ascensió nacional a la punta Klute del Mawenzi (5.050 m), per la via Oest (Meyer-Purtscheller).

A continuació l'expedició es va traslladar a Kenya i va establir el campament-base a la cara nord del Mon Kenya. Tot i que el bon temps no els va acompanyar, hi van realitzar les ascensions següents: Primera a la punta Dutton (4.885 m) per la via directa cara nord-est; ascensió a la mateixa punta per l'aresta sud; al Batian (5.199 m) per la via Firmin-Micks, amb un bivac a 4.970 metres; primera nacional amb variant a l'aresta oest del Batian, amb un bivac a 5.100 metres; a la punta Lenana (4.985 m) per la gelera Gregory, amb descens per la mateixa ruta; primera absoluta al Petit Gendarme per l'aresta nord-oest; a la punta innominada de la cota 4.073 (entre les geleres Joseph i Cesar) per l'aresta sud; i la primera nacional a la punta Peters (4.575 m) per la cara est i l'aresta nord-est, via Gerrard-Chambers-Harris.

Inauguració del refugi Molieres

El perquè del nom. — El 15 de setembre s'inaugurà el refugi experimental de Molieres, al Pallars Jussà. És la construcció núm. 19 de la xarxa del Comitè Català de Refugis, de la Federació Catalana de Muntanyisme.

Cal aclarir que Molieres, topònim aranès del català Mulleres, és encara un nom poc conegut —i menys usat— pels excursionistes. No ha de fer estrany, doncs, que en algun periòdic s'hagi escrit «refugio de Moulières» (així, amb accent i tot), confonent termes francesos i aranesos.

Però creiem lloable l'interès de la Federació, en voler que el genuí nom de Molieres prevalgui per damunt de cap altra denominació, honorant així la forma dialectal de la vall.

I el perquè de refugi experimental. — L'any 1960 l'erecció del refugi Besiberri, construït d'alumini anoditzat, causà sensació dins l'ambient muntanyenc. Ara, catorze anys després, un altre refugi de semblants característiques —si bé més perfeccionat— ha estat installat a l'alta capçalera de la Noguera Ribagorçana, just al primer estany i lloc de naixement d'aquest riu.

Construït amb perfils i planta de ferro, i revestit interiorment amb escuma de poliuretà i fusta, estimem que les seves condicions d'isolament hauran de resultar perfectes. Per al transport de les peces pre-fabricades s'hagué d'utilitzar un helicòpter —igualment que en el cas del refugi Besiberri—, ja que resultà pràcticament impossible de fer-ho amb altres mitjans de transport, per aquells pendents abruptes i tarterars.

L'actual emplaçament no és el lloc que hom havia fixat, i és que a l'hora del trasllat dels materials sorgiren dificultats, pel que sembla, insalvables. L'helicòpter no pogué situar el refugi al mateix coll de Mulleres (a 2900 metres), sinó en una alçada inferior, a prop del primer llac que es troba pujant de l'hospital de Viella.

Considerant ara aquest fet, no trobem desencertat el lloc escollit com a definitiu, car la raó principal d'un refugi és que es trobi situat enmig d'un amfiteatre de cims, i que permeti les ascensions radials (en el cas que comentem: Tuc de Mulleres, la Girbosa, Feixant —Gran i Petit—, les Agulletes, etc.). La qual cosa podrà complir millor des del lloc actual, que no pas si hagués estat situat al coll de Mulleres, arran de cim.

Ja que si bé —i per extensió— qualsevol lloc és bo per a un refugi, un coll no és precisament el lloc més idoni, segons opinió dels més entesos.

L'acte de la inauguració. — A les 7 del matí del diumenge (altres ho havien fet una hora abans) s'inicià l'ascensió collectiva al refugi, que des de l'hospital de Viella (boca sud de la foradada) es distingia elevat a 700 metres de desnivell.

El camí, assenyalat solament amb pedronets —als llocs més complicats i susceptibles de perdre'l— s'enfila al seu darrer terç, després d'un tros de tarter veritablement abrupte. Però amb tot, els distints grups de muntanyencs, més d'un centenar en nombre, s'anaren aplegant entorn a la nova construcció, als voltants de la qual s'hi havien també aixecat algunes tendes.

L'acte d'inauguració, a quarts de dotze, fou en extrem senzill: Una salutació de Joan Massats (president del Comitè de Refugis) i unes paraules de Francesc Martínez i Massó (president de la Federació Catalana) fou tot. Es lamentà la manca d'un sacerdot que hagués oficiat missa i beneït el refugi, però sembla que a causa de les circumstàncies actuals, cada cop serà més difícil la seva presència en aquests actes.

Després de l'habitual refresc, i com sigui que el temps —després d'un matí radiant— havia empitjorat ràpidament, hom optà per la davallada de retorn; i encara els primers grups no havien arribat a la vall, que la tempesta esclatà amb el clàssic aparell amb què sol produir-se al Pirineu. Resultat: No creiem

que cap dels assistents hagués escapat a la mullena.

La F.C.M. estigué representada per F. Martínez Massó, A. Marcet i J. E. Escartín. Pel C.C.R. hi assistiren J. Massats, D. Pi Tramunt, J. Fajula, A. Conesa i altres. També hi foren representats els Grups de Socors de Muntanya.

Cal afegir, finalment, que les entitats representades, foren: A. E. Balaguer, A. E. Catalunya, A. E. Etnografia i Folklore, A. E. Pedraforca, C. E. Àliga, C. E. Catalunya, C. E. Comarca de Bages, C. E. Els Blaus, C. E. Poblet, C. E. Rubí, C. E. Tàrrega, C. E. Tremp, Club E. Gràcia, Club E. Pirinenc, Club M. Barcelonès, entitats de les comarques tarragonines, G. E. i E. G. de Girona, S. M. Reus Deportiu, U. E. Sabadell i les representacions de la U.E.C. de Barcelona, Hospitalet/Centre, Horta, Igualada i Mataró.

Fitxa tècnica

Refugi Molieres.

Alçada: 2360 metres.

Situació: Alta vall de Molieres (Mulleres), al costat de l'estany de baix (naixement de la Noguera Ribagorçana), comarca del Pallars Jussà.

Inauguració: 15 de setembre de 1974.

Propietat: Federació Catalana de Muntanyisme.

Característiques: Refugi pre-fabricat amb perfils de ferro i recobert de fusta i escuma de poliuretà. Consta de sala-menjador-dormitori i 6 lliteres dobles (amb màrfegues), en única planta. Senzill mobiliari; rebost amb queviures. Niu de material del G.S.M.

Capacitat: 12 places.

Caràcter: Refugi lliure.

Accessos i comunicacions: Tren fins a la Pobla de Segur i cotxes de línia fins a l'Hospital de Viella (Boca S del túnel). D'aquí al refugi, remuntant la vall: 3 hores aproximadament.

Itineraris: Ascensió al Tuc de Molieres (3010 m): 2 h. 15 mn.

Ascensió al Pic de Girgosa (2841 m): 1 h. 30 mn.

Ascensió al Feixant Gran (2955 m): 3 hores.

Ascensió al Feixant Petit (2785 m): 2 hores.

Ascensió al Mall dels Puis (Forcanada) (2881 m): 3 h. 30 mn.

Del refugi al coll de Salenques (2800 m): 2 h. 15 mn.

Del refugi al refugi de la Renclusa: 5 h. 30 mn.

David M. Aloy

XXV Aplec de Matagalls

La Secció de Ciències i Arts, amb motiu de les noces d'argent dels Aplecs de Matagalls, va creure oportú d'enviarhi una representació, dirigida pel nostre consoci Modest Montlleó.

Aquest vint-i-cinquè aniversari es va diferenciar de tots els altres per l'adversitat atmosfèrica. Els actes sempre s'havien portat a terme, amb bona climatologia i al peu de la Creu del Sant i el Poeta de Catalunya, Anton M. Claret i Jacint Verdaguer. Aquest any la pluja persistent i un oreig molest, obligaren els organitzadors a traslladar els actes programats a Viladrau.

Solament un acte va tenir lloc al cim de Matagalls i fou la benedicció de l'altar de Catalunya, pel senyor bisbe de Vic, Ramon Masnou. Aquest altar, situat davant la Creu, és d'una perspectiva meravellosa i sobre la pedra i amb relleu destaquen les muntanyes i monuments més significatius del nostre país, Montserrat, Canigó, Ripoll, Sant Pere de Roda, Núria, etc., i al frontis l'any 1974, una dedicatòria al pare Illa, promotor d'aquests aplecs, una allusió al 25 aniversari i un vers de Joan Colom, prev.

Els altres actes, com la missa comunitària, el lliurament de medalles a la constància, l'oferiment d'una carpeta amb 6 goigs relacionats amb el Montseny, repartiment de gallarets signats pel senyor bisbe de Vic, a una selecció de persones que desinteressadament col·laboren per la bona marxa dels aplecs i l'audició de sardanes, van tenir lloc a l'església parroquial de Viladrau i a la plaça Major.

Aquest any l'anada a l'Aplec de Matagalls venia condicionada per un jubileu en què s'obtenia la gràcia de l'Any Sant. Com cada any, també es va editar l'àlbum de records, i la col·lecció de goigs que ha fet entrada a la nostra Biblioteca, patrocinada per l'entusiasta apleguista Carles Tomàs, podem dir que és una acurada edició, amb notes històriques i amb dibuixos i estampació a càrrec del senyor R. Vives i Sabaté de Vilanova i la Geltrú.

Malgrat tot, l'adversa situació atmosfèrica, no fou obstacle perquè els apleguistes fessin el seu camí cap a la Creu de Matagalls i no és d'estranyar, ja que, als romeus excursionistes, els guiava la fe i l'entusiasme per conservar, amb la seva presència, les més pures tradicions muntanyenques, dins un autèntic esperit de germanor.

foto: Martí Roqué

En la mort de Pere Bosch i Gimpera

El dia 9 d'octubre va morir a la ciutat de Mèxic, on tenia fixada la seva residència, l'il·lustre prehistoriador català Pere Bosch i Gimpera. En el moment del seu traspàs tenia 83 anys.

Pere Bosch i Gimpera havia nascut a Barcelona el 21 de març de 1891. Es va interessar primerament per la literatura grega i havia estudiat, així, amb el cèlebre professor Segalà. Després la seva vocació el va dur cap a l'arqueologia i la història antiga, en què va destacar molt aviat. A 23 anys ja era el director del Servei d'Investigacions Arqueològiques de l'Institut d'Estudis Catalans, servei al qual va donar un gran impuls. Va participar també als Estudis Universitaris Catalans i l'any 1916 va obtenir la càtedra d'història antiga de la Universitat de Barcelona, on va fundar el Seminari de Prehistòria, en què es van formar tots els prehistoriadors i arqueòlegs que després van destacar al nostre país. El seu prestigi esdevingué aviat universal, i va formar part tot seguit de nombroses corporacions estrangeres, entre les quals el Comitè Permanent de Congressos Internacionals d'Arqueologia. L'any 1931 Bosch i Gimpera fou nomenat degà de la Facultat de Filosofia i Lletres de Barcelona. Quan, al cap de dos anys, es va establir la Universitat Autònoma, en fou nomenat rector, càrrec que va ocupar fins a l'any 1939, en què degué emprendre el camí de l'exili.

En les seves successives residències —Oxford, París, Mèxic— Bosch i Gimpera ha continuat la seva labor docent i són nombroses les universitats de diversos països que han pogut beneficiar-se del seu mestratge.

Bosch i Gimpera és considerat amb raó el fundador de l'arqueologia catalana, ja que ell va establir les bases i els postulats inicials per a tota la investigació que després s'ha dut a terme. Els seus treballs sobre prehistòria catalana i peninsular foren decisius per a la investigació arqueològica al nostre país, ja que els seus esquemes foren el punt de partida de tota la labor posterior. Les publicacions que testimonien la ingent tasca científica del professor Bosch i Gimpera són nombrosíssimes i impossibles de ressenyar en la seva totalitat. Va collaborar a moltes publicacions especialitzades, com ara l'Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans i d'altres revistes estrangeres, i a la premsa periòdica del seu temps, com ara «La Publicitat» i la «Revista de Catalunya» i, durant l'exili, a «La Nova Revista». Entre les seves obres es barregen els treballs especialitzats, en què dóna compte de les investigacions, com ara **Campanya arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans al límit de Catalunya i Aragó, La necròpolis de Peralada, Exploracions a la cova de Tivissa,** els treballs d'assaig, com ara les seves diverses obres sobre la civilització cèltica i els seus treballs de síntesi i de divulgació, com són els avui tan recercats opuscles de la cèlebre col·lecció popular «Minerva», **La prehistòria de la Península Ibèrica** i **L'Edat de la Pedra.**

El professor Bosch i Gimpera, savi eminent, fou alhora un exemple de persona senzilla i afable, d'una cordialitat extrema que recorden amb emoció els qui el van tractar. Sollicitat de tot arreu, es va complaure a prodigar el seu saber amb generositat absoluta, i ens ha arribat així notícia d'unes lliçons que va impartir dins un curset d'humanitats, en una entitat modesta com era el desaparegut Ateneu Enciclopèdic Popular, de Barcelona.

La mort del professor Bosch i Gimpera ha omplert de dol totes les esferes culturals i sensibles del país. Ens queda, en compensació, el fruit de la seva tasca singularment fecunda, i el seu exemple de treballador incansable, de mestre excepcional i de digne ciutadà.

A. J.

Ha mort l'eminent arqueòleg Miquel Oliva i Prat

Al cap de pocs dies de la mort del doctor Bosch i Gimpera ens arriba una altra trista notícia que endola també el món de l'arqueologia: la mort, per accident d'automòbil, retornant de Roses en missió de servei, del professor gironí Miquel Oliva i Prat, director del Museu Arqueològic Provincial de Girona. Treballador infatigable, doctorat en Filosofia i Lletres, secció d'Història, per la Universitat de Barcelona, i actualment cap del Servei d'Excavacions Arqueològiques i de la Conservació i Catalogació de Monuments de la Diputació de Girona, exercia el seu càrrec amb autèntica vocació. Els fruits de les investigacions dutes a terme als poblats d'Ullastret i de Roses i a tants d'altres de la geografia gironina són prou coneguts, així com els nombrosos articles publicats en diaris i revistes especialitzades i les conferències pronunciades amb motiu de tantes manifestacions artístiques i culturals on la seva collaboració no faltava mai.

El doctor Oliva fou conegut i estimat també en l'ambient excursionista, la seva persona era popular en molts pobles de les comarques gironines on la seva tasca de restauració de monuments havia constituït un al·licient i una positiva promoció de tantes petites i oblidades poblacions. Ullastret, per exemple, no fou solament el poblat greco-ibèric, lloc preferit de les seves investigacions, sinó que va suposar també una millora per al veí poblet del mateix nom amb el retorn de l'aire medieval als seus carrers i sobretot amb la restauració de la interessant església romànica de Sant Pere.

Preocupat pels problemes de l'Arqueologia, assistí a diversos congressos nacionals i internacionals, i hi va aportar experiències al camp de l'arqueologia local. La seva tasca enfront del Museu Arqueològic de Girona fou important, i alhora, exercia l'ensenyament a la Universitat Autònoma de Barcelona, delegació de Girona.

Només ens resta esperar, al mateix temps que lamentem la seva desaparició, que la seva fecunda labor d'investigació i revalorització de la història gironina no sigui oblidada, i que trobi entre els que foren els seus collaboradors, una esperançadora continuïtat.

bibliografia

La vall de Boí. — Salvador Ginesta i Batllori. — 41 pàg. Fotogravats. 1 Mapa-croquis. Arxiu Bibliogràfic Excursionista. Barcelona, 1974.

Continuant la seva sèrie de monografies geogràfiques i excursionistes, en la qual el present volum ocupa ja el número quinze, la Unió Excursionista de Catalunya acaba de publicar l'interessant estudi de Salvador Ginesta i Batllori, el conegut estudiós de les nostres comarques, **La vall de Boí.**

El remarcable treball, que en realitat és una recopilació en forma de separata, dels articles publicats anteriorment a la revista «Senderos» de l'entitat germana, encamina el seu propòsit cap a un objectiu eminentment divulgador i pedagògic, servit per la ploma fluida i amena del seu autor, que amb la seva habitual documentació i ampli coneixement del tema estudiat, tracta tots els aspectes bàsics d'aquesta privilegiada zona pirinenca del Ribagorça.

El primer capítol centra l'estudi en l'àmbit geogràfic de la vall, per a seguir en capítols successius, estudiant els aspectes històrics, orogràfics, econòmics i sociològics, el parc nacional d'Aigües Tortes, el balneari de Caldes, Sant Climent i Santa Maria de Taüll i els seus meravellosos temples romànics, i finalment els pobles de la vall. En canvi, no hi ha cap capítol dedicat a la descripció d'itineraris excursionistes, probablement perquè l'autor ha considerat, amb lògica, que ja existien obres que tractaven exhaustivament aquest tema.

En resum: una interessant aportació al coneixement de la comarca per als qui encara la ignoren, alhora que una bona ampliació informativa per als qui ja n'eren coneixedors.

La revista "Muntanya" editada pel Centre Excursionista de Catalunya, es publica sense cap finalitat lucrativa.

a qualsevol època de l'any us podreu equipar a

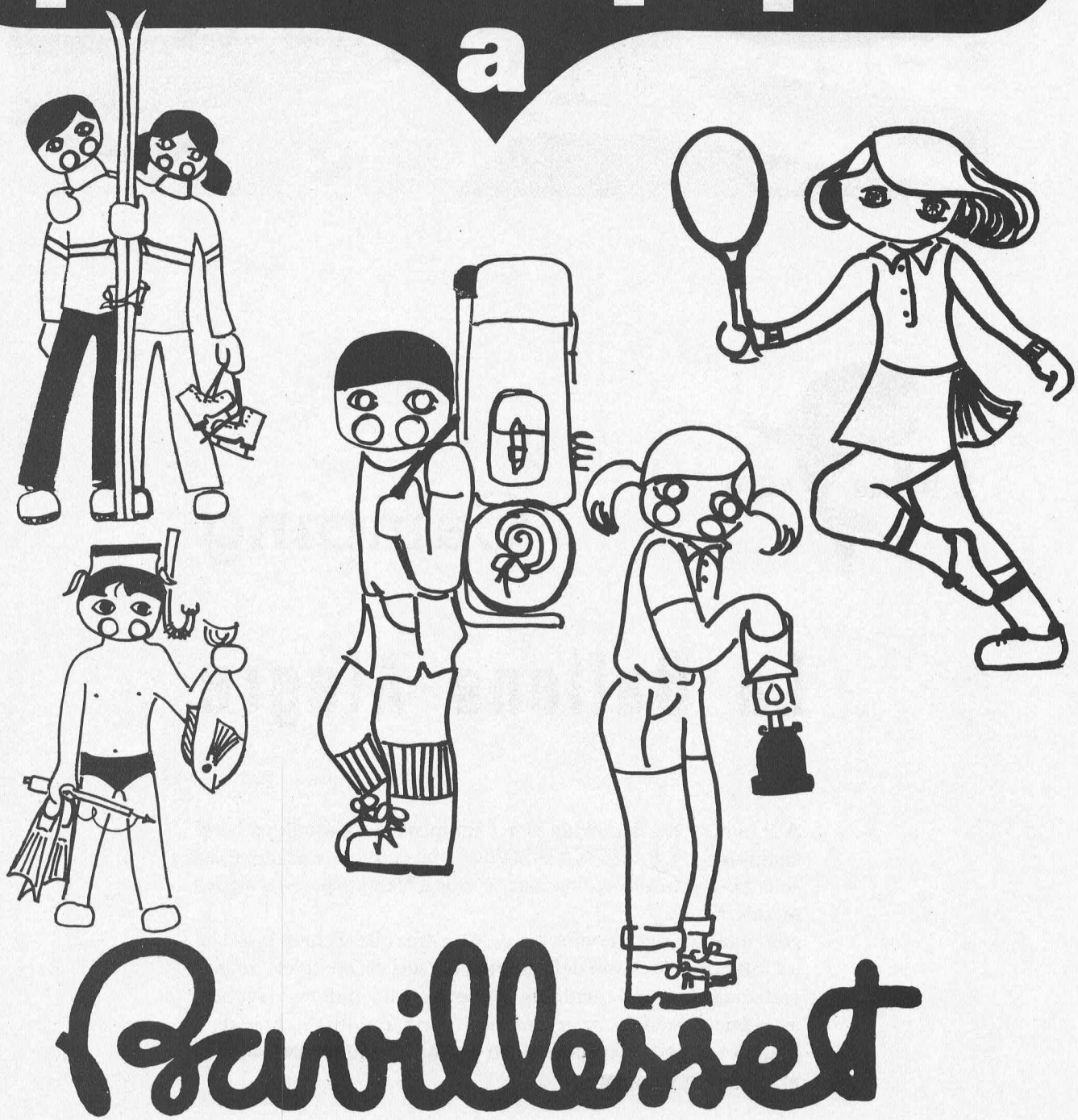

Parellesset

ENRIC GRANADOS, 122 - AVINYÓ, 8-10 - PASSEIG MANUEL GIRONA, 49

SUCURSAL A GIRONA: CORT REIAL, 15

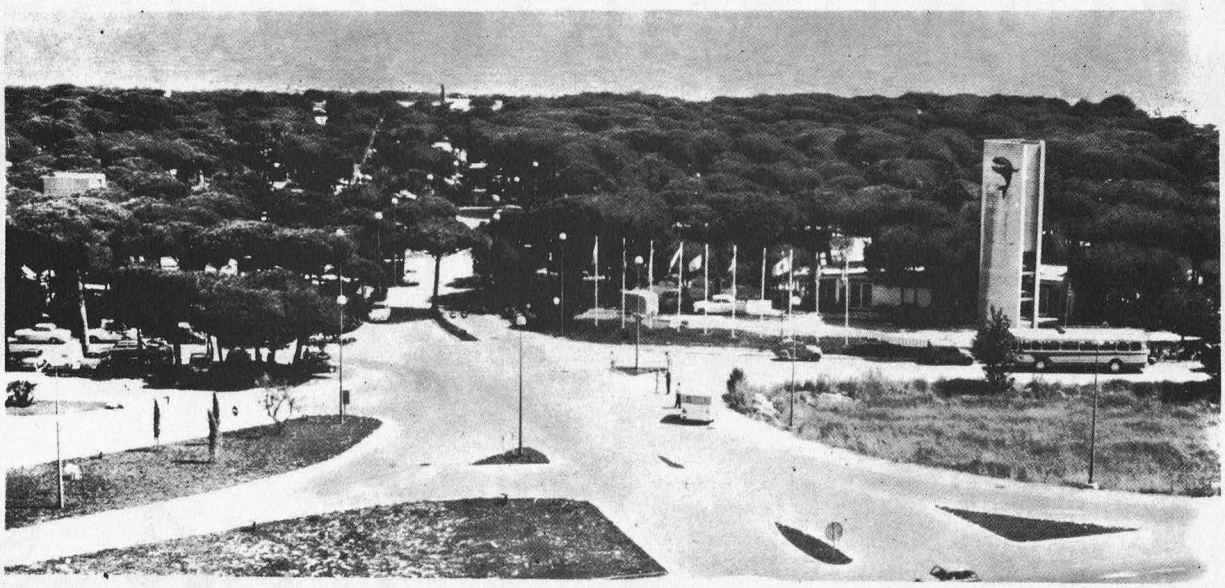

"la ballena alegre"

Camping

La Ballena Alegre

A 9 minuts de Barcelona per l'autopista de Castelldefels, el camping "LA BALLENA ALEGRE", us convida a acampar als seus boscos frondosos i a banyar-vos a les transparents aigües mediterrànies.

Així mateix i per a comoditat dels nostres clients hem instal.lat a l'interior del recinte del camping els serveis complets de bar, restaurant, serveis sanitaris, supermercat, dutxes, lavabos, assistència mèdica, parc infantil, zona esportiva, bugada i planxa i el sector comercial on podreu adquirir tots aquells articles que vulgueu.

la qualitat dels nostres clients determina la qualitat dels nostres productes

esports esplai

articles d'esport
per a clients
de qualitat

c. del pi nº 16, barcelona-2
tels. 317 48 36 - 318 25 31

MIRAGE italia

SVENSKA ALPIN SKI
POOL

POOL
fornitori atleti
AZZURRI FISI

KM. LANCIATO
DI «LA PLAGNE» 1974

NUOVO RECORD MONDIALE DI VELOCITÀ

PER MATERIALI DI SERIE MASCHILE

1° SILVANO ROUDE KM.-ORA 150,860
3° TERESIO VACHET KM.-ORA 149,030

NUOVO RECORD ASSOLUTO FRANCESE DI VELOCITÀ

PER MATERIALI DI SERIE FEMMINILE

1 MIRAGE **italia**
2 MIRAGE **italia**
3 MIRAGE **italia**
4 MIRAGE **italia**

agents generals per Espanya

SANTA EULALIA
ESPORTS
Passeig de Gràcia, 93
BARCELONA-8

FREYRIE

MIRAGE LO SCI DI SERIE PIÙ VELOCE DEL MONDO

ESQUI CAMPING ESCALADA

SPORTS

SANJUST

CANUDA, 6 - Tels. 226 36 04
302 36 95

BARCELONA-2

imatge de catalunya

En els llibres d'aquesta col lecció, que harmonitzen profundament la imatge i el text, el lector hi trobarà una resposta a cada un dels capítols i contrades de la història de Catalunya.
ELS LLIBRES QUE COMPREN TOTS ELS CATALANS.

Voldria més informació de la col·lecció imatge de catalunya

Nom .....
Professió .....
Domicili .....
Població .....
Prov. .....

Digui-ho amb aquesta tarja a la bústia de Correus més propera.

d'EL CASERIO, me'n fio!

Per això
és el primer formatge
en porcions
d'Espanya

Pes en origen: 170 grams

EL CASERIO

Respuesta Comercial
F. D. Autorización n.º 72
B. O. de Correos n.º 2385 (18-3-74)

TARJETA POSTAL

NO
PRECISA SELLO
A FRANQUEAR
EN DESTINO

EDICIONES DESTINO

Apartado núm. 35, F. D.

BARCELONA

estigueu preparats l'hivern és ací

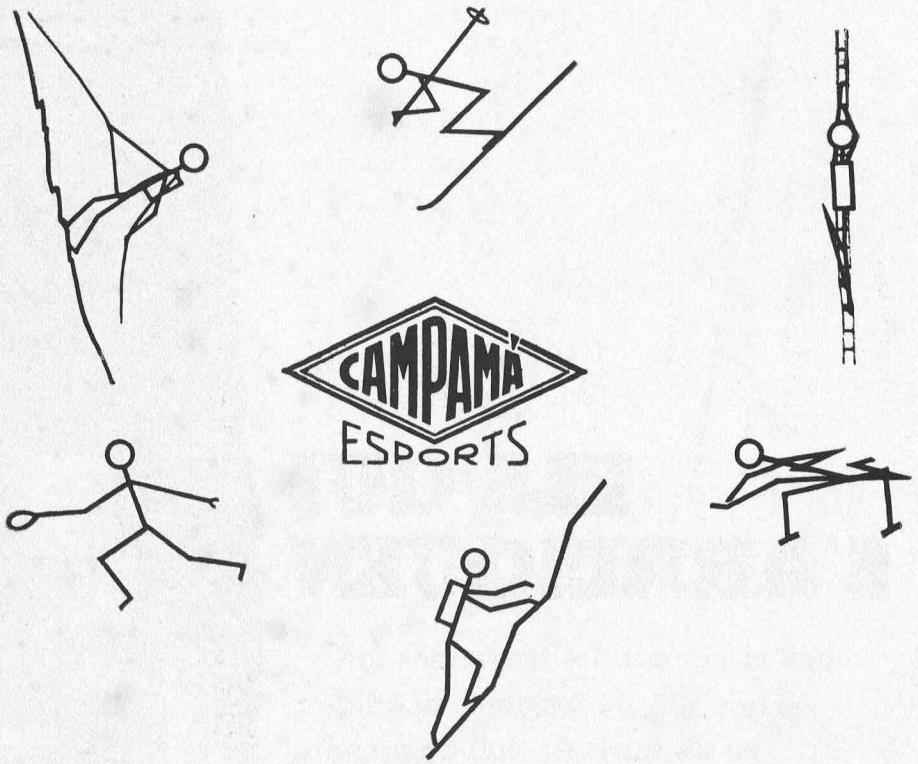

Urgell, 95 bis B A R C E L O N A - 1 1 Telèfon 253 50 01

ELS QUI S'ARRISQUEN

saben el que són les sensacions fortes,
el que són els moments perillosos,
en els quals és vital de prendre
una decisió transcendent.

Com els qui usen **Floïd**:
s'han decidit per **Floïd**
per als moments importants.

Amb Floïd es «corre el risc» de quedar bé.

HAUGRON CIENTIFICAL, S. A. Barcelona/Milán/Oslo/Paris/New York